

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
IZGLĪTĪBAS ZINĀTŅU UN
PEDAGOĢISKO INOVĀCIJU NODAĻA

**SKOLOTĀJU DARBĪBA
PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ
TIKUMISKĀS AUDZINĀŠANAS ĪSTENOŠANĀ**

MAGISTRA DARBS

Autore: **Gunita Delijeva**
Studenta apliecības Nr.: gd17002

Darba vadītājs: docents Dr. sc. admin. Andrejs Mūrnieks

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Gunitas Delijevas maģistra darbs izglītības zinātnēs “Skolotāju darbība pirmsskolas izglītības iestādē tikumiskās audzināšanas īstenošanā” izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības zinātņu un pedagoģisko inovāciju nodaļā 2018.gadā.

Pētījuma mērķis ir, balstoties uz zinātniski teorētiskajām atziņām par tikumiskās audzināšanas īstenošanu izglītībā, skolotāju uzskatu un ekspertatzinumu empīrisko analīzi, izpētīt tikumiskās audzināšanas īstenošanas iespējas skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē un nepieciešamos priekšnoteikumus to realizācijai.

Maģistra darbu veido ievads, trīs nodaļas, secinājumi un ieteikumi, un pielikumi.

Atslēgvārdi: tikums, vērtība, skolotāju uzskati, pirmsskolas izglītība.

ANNOTATION

Gunita Delijeve's Master thesis "Teachers' activity for the implementation of virtue development in the pre-school educational establishment" in educational sciences has been developed at the Faculty of Pedagogy, Psychology and Arts of the University of Latvia in 2018.

The aim of the study is to explore the opportunities for the implementation of virtue development in the teacher's activity in the pre-school educational establishment and the necessary pre-requisites for their realisation, basing on scientific theoretical knowledge about the implementation of virtue development in education and the empirical analysis of teachers' perspectives and conclusions of experts.

Master thesis consists of introduction, three chapters, conclusions and suggestions, and appendixes.

Keywords: virtue, value, teachers' perspectives, pre-school education.

Saturs

Ievads	3
1. Tikuma un vērtības jēdziens vēsturiskā un mūsdienu zinātniskajā skatījumā	9
1.1. Tikuma jēdziena vēsturiskā attīstība	9
1.2. Vērtības jēdziens un tā sasaiste ar tikuma jēdzienu	16
1.3. Vērtību izpratne mūsdienu sabiedrībā	18
2. Tikumiskā audzināšana vēsturiskā un mūsdienu izglītības kontekstā	27
2.1. Tikumi un vērtības izglītības saturā	27
2.2. Bērnu tikumiskā attīstība pirmsskolā	29
2.3. Audzināšanas normatīvais regulējums Latvijas izglītībā	34
3. Skolotāju uzskatu par tikumisko audzināšanu empīriskā izpēte	41
3.1. Empīriskā pētījuma vispārīgais raksturojums	41
3.2. Skolotāju aptaujas rezultātu analīze	42
3.3. Ekspertatzinumu par tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītībā analīze	82
Secinājumi un ieteikumi	84
Izmantotās literatūras un citu avotu saraksts	90
Pielikumi	95
1.pielikums. Skolotāju aptaujas anketa	95
2.pielikums. Ekspertu intervijas struktūra	97
3.pielikums. Eksperta Nr.1 intervijas transkripts	98
4.pielikums. Eksperta Nr.2 intervijas transkripts	100
5.pielikums. Eksperta Nr.3 intervijas transkripts	103
6.pielikums. Pirmsskolas vecuma bērnu tikumiskās audzināšanas programmas īstenošanas plāns	105
7.pielikums. Rotaļdarbības plāns tikuma <i>godīgums</i> sekmēšanai	107

Ievads

Mūsdienu sabiedrība cilvēkam izvirza prasību reaģēt un pielāgoties kultūrā, zinātnē un tehnoloģijās notiekošajām izmaiņām. Tāpēc nepieciešamas daudzpusīgas zināšanas un prasmes. Prognozējot nākotnes profesijas un tajās nepieciešamo kompetenci, ir problemātiski izveidot konkrētu vajadzīgo zināšanu un prasmju sarakstu. Daudzveidīgas prasmes nepieciešamas tādās jomās kā, piemēram, robotika, kosmiskais vai zemūdens arhitekts. Izglītības eksperts Č.Fadels (Fadel), kurš strādājis ar izglītības sistēmām un iestādēm vairāk nekā 30 valstīs, uzsver rakstura izglītības nozīmi, kurai, neskatoties uz apgūstamajām zināšanām un prasmēm, sagatavojot jauniešus nākotnes profesijām, arvien lielāka uzmanība turpmāk jāvērs uz tikumu un vērtību nostiprināšanu, lai cilvēks spētu pieņemt gudrus lēmumus veiksmīgai dzīvei un plaukstošai sabiedrībai (Fadels, Bialika, Trilings, 2017). Līdzīgu uzskatu pauž Apvienoto Nāciju Organizācijas eksģenerālsekretārs K.Annans (Annan), norādot, ka “vispārējās vērtības šajā globalizācijas laikā ir nepieciešamas vēl akūtāk nekā jebkad iepriekš” (Kofi A.Annan: Universal values, 2010). K.Annans uzsver, ka ikvienai sabiedrībai jābūt vienotai, balstoties kopīgajās vērtībās. Sabiedrības pārstāvjiem jāzina, ko sagaidīt vienam no otra, tāpēc nepieciešami kopīgi principi, kā pārvarēt dažādas atšķirības nevardarbīgā ceļā (Kofi A.Annan: Universal values, 2010). Ungāru zinātnieks E.Lāslo (Laszlo), kurš divas reizes savā dzīves laikā nominēts Nobela Miera prēmijai, vērs sabiedrības uzmanību uz to, ka cilvēka griba un nodomi nosaka, vai pasaule virzīsies uz iznīcību vai izrāvienu. Pēc E.Lāslo, cilvēce patlaban atrodas krīzes un sazarošanās fāzē, kur domāšanas, ētikas un vērtību sistēmas izkopšana var aizvest cilvēci uz jaunu, stabilu sistēmu vai gluži pretēji – sairšanu haosā (Lāslo, 2014).

Gan mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā, gan pašā izglītības jomā attieksme pret tikumu un vērtību aktualizēšanu izglītības saturā nav viennozīmīga. Pagājušā gadsimta 70.gados izglītības zinātnieku un praktiķu vidū izplatījās ideja par tā saukto izglītību bez vērtībām (*value-free education*), uzskatot, ka vērtību un tikumu mācīšana neatbilst plurālistiskas sabiedrības principiem un postmodernisma paradigmai. Izglītība bez vērtībām radās kā pretstats humānpedagoģijas pieejai, kurā visa izglītošana tiek uzskatīta par tikumisku, uz audzināšanu vērstu darbību. Atbilstoši industrializācijas un mehanizācijas laikmetam, izglītība bez vērtībām tiecas uz skolēnu izglītošanu attiecināt ražošanas pieeju, t.i., izglītot iespējami daudz cilvēku ar iespējami zemiem izdevumiem (Editorial Staff, 1989). Spilgts piemērs izglītībai bez vērtībām ir amerikāņu psihologu

K.Rodžersa (Rogers) un V.R.Koulsona (Coulson) iniciētā afektīvās izglītības programma, kas tika īstenota skolās Amerikas Savienotajās Valstīs pagājušā gadsimta 60.gadu nogalē. Izglītības bez vērtībām idejas turpina joprojām attīstīties, lai gan V.R.Koulsons, viens no minētās idejas autoriem, pēc divdesmit gadiem, vērojot šādas izglītības sekas sabiedrībā, atzīst, ka “plāns izvērtās par nāvējošu shēmu. [...] Esam parādā nācijas vecākiem atvainošanās” (Editorial Staff, 1989).

Kaut arī Eiropā izglītības reformām nav tik kardināls raksturs, nenoliedzama ir tendence tikumus un vērtības uzskatīt par mazāk svarīgiem. Kā atzīmē igauņu zinātniece M.Sutropa (Sutrop), mūsdienu skolas mācību programmas galvenokārt izvirza mērķi veidot skolēnu zināšanas, daudzveidīgi izzinot pasauli bioloģijas, kultūras, socioloģijas, tehnikas jomā. Salīdzinoši mazāk skola atbalsta skolēnus ceļā uz sevis apzināšanos, savu spēju, vēlmju, vērtību, emociju izpratni. Pēc M.Sutropas, par prioritāti būtu jāizvirza paškonceptijas radīšana un pašmotivācijas prasmju attīstīšana, izzinot sevi. Vērtējums sniedz zināšanu salīdzinājumu ar iepriekš noteiktu standartu, tomēr, lai nodibinātu saikni ar pasauli, skolēnam arī jāsaprot, kādas aktivitātes tam sagādā prieku, jāapzinās savas stiprās un vājās puses. M.Sutropa atzīst, ka holistiskā pieeja diskusijās par izglītību nav dominējoša, izglītība tiek interpretēta šauri, akcentējot tikai zināšanu pārnesi, nevis personības attīstību veselumā (Sutrop, 2014).

Lai mācību programmas varētu tikt līdzī tehnoloģiju attīstībai un būtu gatavas nākotnei, lai mācību saturā ienāktu starpdisciplināras zināšanas, prasmju attīstīšana, rakstura pilnveide un lai skolēns iemācītos mācīties visa mūža ilgumā, tiek veiktas nozīmīgas izglītības reformas gan Latvijā, gan daudzviet ārzemēs.

2015.gada 18.jūnijā Saeima pieņēma grozījumus Izglītības likumā, nosakot, ka izglītības sistēma nodrošina izglītojamā tikumisko audzināšanu, kas atbilst Satversmē ietvertajām vērtībām (Saeima, 1998). 2015.gada vasaras periodā Izglītības un zinātnes ministrijā tika uzsākts darbs pie tikumiskās audzināšanas vadlīniju izstrādes, un jau 2016.gada 15.jūlijā pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” (Ministru kabinets, 2016). Maģistra darba autore izmaiņas Izglītības likumā, kas paredz skolās nodrošināt Satversmes vērtībām atbilstošu tikumisko audzināšanu, atbalsta un vērtē kā teicamu lēmumu, jo vajadzība pēc vispārcilvēcisko vērtību ievērošanas cilvēka dzīvē ikdienā ir akūti nepieciešama. To apstiprina arī Latvijā veiktie pētījumi par aktuālajām vērtībām jauniešu vidū. Piemēram, pētniece Ilze Koroļeva, kura ilgstoši nodarbojas ar jaunatnes problēmu izpēti, secina, ka mūsu dienās jauniešu vidū mazāk svarīgas kļūst sociālās vērtības, savukārt izteiktu nozīmi

iegūst hedonistiskās, uz individuālismu orientētās vērtības, piemēram, ērta, interesanta dzīve, pašizpaušme (Koroļeva, 2009).

Jaunā mācību satura izstrāde mērķtiecīgai pārejai uz kompetencēs balstītu izglītību, tajā skaitā vērtību un tikumu aktualizēšanu, joprojām turpinās Valsts izglītības satura centra koordinētajā projektā “Kompetenču pieeja mācību saturā”, kurā arī maģistra darba autore, izrādot iniciatīvu un interesi par novitātēm izglītībā, piedalījiesies sākotnējā ekspertu grupā 2016. – 2017.gadā. Tādējādi maģistra darbs balstīts gan uz zinātniski teorētiskajām atziņām, gan autores empīrisko pieredzi. Padziļinātai izpētei un analīzei pētījumā izvēlēta pirmsskolas izglītība, jo pirmsskolas vecumā veidojas motīvu koordinācija, veidojas morāles pamatmotīvi, kas ir psihe jaunveidojums, kas pārveido bērnu uzvedību, un bērns spējīgs darboties tā, kā to prasa apstākļi. Līdz ar to pirmsskolas izglītību var uzskatīt par izglītības pakāpi, kurā veidojas pamats bērnu tikumu un vērtību tālākai attīstībai.

Pētījuma problēma izriet no neatbilstības starp normatīvo aktu prasībām izglītojamo tikumiskajā audzināšanā un reālo situāciju izglītības iestādēs. Nereti tikumiskā audzināšana netiek balstīta vienotā izpratnē par tikumu un vērtību jēdzienisko saturu un metodēm, kā integrēt tikumus un vērtības mācību procesā.

Pētījuma aktualitāti nosaka nepieciešamība noskaidrot skolotāju vajadzības, lai izglītības iestādēs ieviestu kvalitatīvu tikumisko audzināšanu. Izglītības praksē novērots, ka skolotājiem trūkst nepieciešamo zināšanu un prasmju tikumiskās audzināšanas īstenošanai. Zinātniskās literatūras analīze uzskatāmi parāda, ka šī problēma pastāv arī citviet pasaulē (Sutrop, 2015).

Pētījums orientēts uz tikumiskās audzināšanas īstenošanas iespēju izpēti pirmsskolas izglītības skolotāju darbībā, tomēr empīriskā pētījuma izlases kopā iekļauti dažādu izglītības pakāpju skolotāji, tādējādi apzināti paplašinot pētījuma robežas. Plašāks respondentu konteksts un skolotāju uzskatu salīdzinošā analīze pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs sniedz iespēju noskaidrot atšķirīgās iezīmes, kas raksturīgas pirmsskolas izglītības skolotāju uzskatiem. Kā atzīmē pētnieki, skolotāji pirmsskolā līdzās ģimenei būtiski ietekmē bērnu tikumu un vērtību attīstību (Dzintere, Stangaine, 2005; Lieģeniece, 1999; Marinko et al., 2014), tāpēc no visa plašā pirmsskolas izglītības spektra izvēlēta tieši skolotāju uzskatu un darbības izpēte.

Problēmas pedagoģiskā un sociālā aktualitāte, kā arī autores personīgā profesionālā motivācija problēmas izpētē noteica maģistra darba **temata “Skolotāju darbība pirmsskolas izglītības iestādē tikumiskās audzināšanas īstenošanā”** izvēli.

Pētījuma mērķis: balstoties uz zinātniski teorētiskajām atziņām par tikumiskās

audzināšanas īstenošanu izglītībā, skolotāju uzskatu un ekspertatzinumu empīrisko analīzi, izpētīt tikumiskās audzināšanas īstenošanas iespējas skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē un nepieciešamos priekšnoteikumus to realizācijai.

Pētnieciskie jautājumi.

Kādi ir skolotāju uzskati par tikumisko audzināšanu izglītībā?

Kādi ir pirmsskolas izglītības skolotāju uzskati par tikumisko audzināšanu izglītībā salīdzinājumā ar skolotāju uzskatiem citās izglītības pakāpēs?

Kādas ir tikumiskās audzināšanas īstenošanas iespējas skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē?

Pētījuma uzdevumi:

- ✓ analizēt zinātniski teorētiskās atziņas par tikuma un vērtības jēdziena attīstību un tikumisko audzināšanu izglītības kontekstā;
- ✓ izstrādāt empīriskā pētījuma dizainu skolotāju uzskatu par tikumiskās audzināšanas īstenošanu izpētei;
- ✓ izpētīt skolotāju uzskatus par tikumiskās audzināšanas īstenošanu;
- ✓ veikt pirmsskolas izglītības un citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatu par tikumiskās audzināšanas īstenošanu salīdzinošo analīzi;
- ✓ analizēt ekspertatzinumus par tikumiskās audzināšanas īstenošanu skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē;
- ✓ izstrādāt ieteikumus tikumiskās audzināšanas īstenošanai skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē.

Pētījuma priekšmets.

Pirmsskolas izglītības skolotāju uzskati par tikumiskās audzināšanas īstenošanu.

Pētījuma metodes.

Teorētiskās metodes:

- ✓ zinātniski teorētiskās literatūras analīze;
- ✓ dokumentu analīze;
- ✓ kvalitatīvā kontentanalīze.

Empīriskās datu ieguves metodes:

- ✓ anketēšana;
- ✓ daļēji strukturēta intervija.

Datu apstrādes un analīzes metodes:

- ✓ aprakstošās statistikas metodes – statistiskie rādītāji, grafiskā analīze;
- ✓ secinošās statistikas metode – Manna – Vitnija U tests.

Pētījuma bāzi veido zinātniski teorētiskā literatūra, 82 avoti, kā arī pētījuma izlases kopa – pedagogi, kuri strādā dažādās izglītības pakāpēs pašvaldību vispārējās un speciālās izglītības iestādēs Rīgā un ārpus Rīgas, kopā – 301 respondents, un trīs eksperti pirmsskolas izglītības jomā.

Maģistra darba izstrādes posmi.

Maģistra darbs izstrādāts laikā no 2017.gada septembra līdz 2018.gada novembrim, aptverot vairākus posmus:

- ✓ 2017.gada septembris – 2018.gada marts – zinātniski teorētisko atziņu analīze un pētījuma teorētiskā pamatojuma izstrāde;
- ✓ 2018.gada februāris – marts – empīriskā pētījuma dizaina un aptaujas anketas izstrāde;
- ✓ 2018.gada aprīlis – septembris – pētījuma datu ieguve skolotāju aptaujā un ekspertu intervijās;
- ✓ 2018.gada septembris – novembris – datu apstrāde un analīze;
- ✓ 2018.gada oktobris – novembris – pētījuma rezultātu apkopošana un ieteikumu izstrāde.

Pētījuma struktūra ietver ievadu, 3 nodaļas, 9 apakšnodaļas, secinājumus un ieteikumus, izmantotās literatūras un citu avotu sarakstu un 7 pielikumus. Pētījuma teksta izklāsts aptver 43 lappuses un ir papildināts ar 47 attēliem un 23 tabulām. Izmantotās literatūras sarakstu veido 82 avoti, no tiem latviešu valodā – 58, angļu valodā – 20, krievu valodā – 4 avoti.

Pētījuma teorētiskā un praktiskā nozīme un ieviešanas iespējas. Tikumiskā audzināšana izglītības kontekstā Latvijā pētīta salīdzinoši nedaudz, pirmsskolas izglītībā aktuālu pētījumu šajā jomā nav. Tādējādi teorētiskajā aspektā ir svarīga ārvalstu un Latvijas zinātnieku atziņu par tikumisko audzināšanu apkopošana, dažādu valstu zinātniskajā pieredzē balstīta teorētiskā pamatojuma veidošana turpmākiem pētījumiem Latvijas izglītības kontekstā. Pētījuma praktisko nozīmi veido izstrādātie ieteikumi tikumiskās audzināšanas īstenošanai skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē, kas balstīti uz zinātniski teorētiskajām atziņām, kā arī skolotāju uzskatu un ekspertzinumu empīrisko izpēti un ir praktiski pielietojami pedagoģiskā procesa plānošanā un īstenošanā pirmsskolas izglītības iestādē. Pētījuma pielikumā pievienotais tikumiskās audzināšanas programmas plāns un rotaļdarbības plāns sniedz ierosmes, kā pirmsskolas izglītības skolotāji var izmantot latviešu tradicionālās kultūras materiālus tikumiskās audzināšanas īstenošanā.

Pētījuma rezultātus maģistra darba autore prezentējusi 6.Latvijas starpaugstskolu maģistrantu lasījumos izglītības zinātnēs “Izglītība ilgtspējīgai attīstībai” 2018.gada 6.

aprīlī Jelgavā lasījumā “Vērtībizglītības problēmas vēsturiskā skatījumā”, Lietuvas Izglītības zinātņu universitātes 7.starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē “World for a child: education realities and prospects” (“Pasaule bērnam: izglītības realitāte un perspektīvas”) 2018.gada 19. aprīlī Viļņā priekšlasījumā ”Value education in pre-school” (“Vērtībizglītība pirmsskolā”) un nodibinājuma “Sokrata tautskola” konferencē “Tikumiskā audzināšana pirmsskolā” 2018.gada 22.augustā Siguldā priekšlasījumā “Vērtībizglītības aktualizēšana pirmsskolā”.

1. TIKUMA UN VĒRTĪBAS JĒDZIENS VĒSTURISKĀ UN MŪSDIENU ZINĀTNISKAJĀ SKATĪJUMĀ

Nodaļā analizēts tikuma jēdziena saturs, balstoties zinātniski teorētiskajās atziņās vēsturiskos laika posmos – pirmsfilozofijas, pirmssokratiskajā, sokratiskajā laika posmā, antīkās filozofijas sabrukuma, kristietības aizsākuma laikā, kuros, pēc maģistra darba autore domām, visprecīzāk atklāta tikumu būtība, kas saistīta ar izpratni, kādam jābūt tikumiskam cilvēkam. Analizēts vērtības jēdziens, kā arī abu minēto jēdzienu sasaiste.

1.1. Tikuma jēdziena vēsturiskā attīstība

Visos laikos, visās sabiedrībās ir bijuši pieņemti visiem zināmi tikumiskie principi un uzvedības normas. To ievērošanu uzraudzīja pati sabiedrība, kā arī valstiskas un reliģiskas organizācijas.

Latviešu etimoloģijas vārdnīcā minēts, ka latviešu valodā vispārinātā nozīmē vārdu *tikums* lietojis Atis Kronvalds laikā ap 1873.gadu, raksturojot uzvedības morālo un dvēseles īpašību kopumu un apzīmēdams to ar vārdu *tiklība*. 19.gs. 80. - 90.gados vārdu *tiklība* aizstāja vārds *tikumība*, ar to izsakot arī ētiku un morāli, kas pazīstama kā tikumu mācība. Senākā vēsturē jēdzienam *tikumība* vairāk atbilda *goda* jēdziens (Karulis, 1992).

Analizējot vārdus *tikums*, *tikumība*, jāsecina, ka šie jēdzieni saistīti ar vārdiem *tīkams* un *tikt* (derēt, derīgums). Tikumisks cilvēks raksturojams kā čakls, patīkams, ar godīgu sirdi un pozitīvām rakstura iezīmēm, tāds, kurš savu darbu veic pēc labākās sirdsapziņas (Milts, 1999).

Latviešu konversācijas vārdnīcā *tikums* definēts kā gara un kultūras dzīves sastāvdaļa, kura veidojas gribas vadītu cilvēku kopdzīvē, atkarībā no sirdsapziņas un pārliecības par labo un ļauno (Švābe, Būmanis, Dišlers, 2002).

Habilitētais filozofijas doktors A.Milts kā tikumības galvenos pētīšanas avotus ir izdalījis valodu, etnogrāfiju, arheoloģiju, paleoantropoloģiju, vēsturisko psiholoģiju, ģeoloģiju kopā ar paleobioloģiju, paleobotāniku (Milts, 1999). Nozīmīgs ir valodas pētīšanas aspekts, jo valoda saglabā un tālāk nodod uzkrāto dzīves pieredzi. Tātad, pēc A.Milta pētījuma, viena no senākajiem laikmetiem atbilstošām valodām ir tasmaniešu valoda, kurā bijuši daži simti vārdu, un tasmaniešu dzīvesveids atbilda homo sapiens sākotnējai stadijai apmēram pirms 40000 gadu. Valoda izpētīta, un 1876. gadā mirusi tasmaniešu pirmiedzīvotāja. Vērā ņemams fakts, ka tasmaniešu valoda ietver cilvēku raksturojošo iezīmju apzīmējumus, piemēram, labs, priecīgs,

kluss, drūms, nekaunīgs, un tādējādi tiek izteikta hipotēze, ka cilvēku tikumiskie vērtējumi veido jēdzieniskās domāšanas senāko valodas slāni (Milts, 1999). Maģistra darba autore uzskata, ka tas ir būtisks, vēsturiski nozīmīgs arguments, lai runātu par tikumiskā jēdziena svarīgumu arī mūsu dienās, kad vārda *tikumība* lietojums sabiedrībā nereti izraisa skeptisku un ironisku reakciju. Jāatzīmē, ka jēdzieni *tikums*, *tikumisks*, *tikumība* mūsu dienās nav bieži ikdienas sarunu valodā lietojami vārdi. Viens no iespējamajiem iemesliem varētu būt tas, ka Rietumu pasaulē biežāk lieto jēdzienu *ētika*, *ētisks* nekā jēdzienu *morāle*, *tikumība*.

Tikuma jēdzienu pēta arī morāles un filozofijas vēsturnieki, ētiku saistot ar tikumiem, kādi pausti mītos. Ar mītiem sākas sapratne par pasauli un kultūru. Mīti ir īpaši stāsti par kosmosa tapšanu, dieviem un varoņiem, kaut gan par mītisko varoņu tikumiem vēsturē nav vienprātības (Lasmane, 2006). Nevienprātība atklājas aspektā, ka tikumam, kurš atklājas kaujas laukā, ir jābūt varonīgam, cēlam, godu aizstāvošam, bet karavīra pienākumos ir ne tikai aizstāvēt, bet arī nogalināt, cīnīties, iekarot. Aklais dzejnieks Homērs 9. – 8. gs. pr. Kristus dziedājumos par Trojas kara varoņu tikumiem izdala tikumus, kas ir specifiski un konkrētajai lomai atbilstīgi, kurus apzīmē ar atzītām īpašībām, kas nošķir vienu lomu no citas. Tas ir īpašs tikums, kuru dēvē arī par *aretē* jeb paradumu. Pēc S.Lasmanes, grieķu vārds *aretē* nozīmē rīkoties atbilstīgi vispārpieņemtajam priekšstatam par varonību. Aristotelis ar vārdu *aretē* apzīmējis individuāli tikumiskās īpašības, kas iegūtas pašpilnveidošanās procesos (Lasmane, 2006). Tādējādi jāsecina, ka mītos un eposos sastopamā tematika par to, kādam jābūt cildenam cilvēkam, turpinās grieķu filozofijā, kur tiek runāts par tikumu, laimi, labo.

Laiks pirms Sokrata vēsturiski izdalīts no 6.gs. sākuma p.m.ē. līdz 5.gs. otrajai pusei p.m.ē., kur viena no nozīmīgajām vēsturiskajām personām ir Pitagors (ap 580.–500. g.pr.Kr.). Pitagors zinātniskajā literatūrā bieži dēvēts par draudzības ciltstēvu, jo viņš bija draudzības likumdevējs antīkajā pasaulē, norādot, ka kolektīvās kopdzīves pamatlikums ir draudzība un draudzības pamatā – cilvēcība. Savukārt draudzība veicina harmoniju, un harmonija ir tikums. Tikums ir harmonija, tātad – izvairīšanās no jebkādām pārmērībām (Kūle, Vēbers, 1990). Pirmsokratiskajā laikā praktiskā tikumīgās dzīves īstenošana notika saskaņā ar pitagoriešu mācību par pienācīgu izturēšanos, kas lielā mērā atkarīga no individuālās vērtību izpratnes un gaumes. Izturēšanās varēja būt tikumīga tikai tad, ja tā bija labprātīga un nepiespiesta. Tika uzskatīts, ka pakļaušanās kaislībām izjauc harmoniju un vienmēr iespaido tikumiski nevainojamu izturēšanos. Prāta spēju kultivēšana un disciplinēšana pitagoriešu izpratnē bija cieši saistīta ar tikumīgu dzīves veidu. Tikumiskās izturēšanās pamatnormās ietilpa arī godbijīga un saudzīga izturēšanās pret dabu, sevišķi dzīvniekiem (Kūle, Vēbers, 1990). Jāsecina, ka mūsdienās, tāpat kā Pitagora laikā, aktuāls ir jautājums par saudzīgu izturēšanos

pret dabu un draudzīguma jautājums. Mūsu sabiedrībā dažādos līmeņos tiek runāts par sadarbību, bet sadarbība var izaugt tikai no draudzīgas saskaņas, kas balstās cilvēka tikumībā.

Laika periodā no 5.gs. otrās puses līdz 4.gs. otrajai pusei p.m.ē. kā vēsturiski nozīmīgas personas tikumu aktualizēšanā pieminami Sokrats, Platons un Aristotelis.

Saskaņā ar Sokrata (469. – 399.g. pr. Kr.) uzskatiem tikumība ir zināšana. Sevis pazīšana ir labs tikums, jo tikai gudrais var būt tikumīgs un laimīgs. Tāds, kurš pazīst sevi, neķeras pie darbiem, kurus nevar pabeigt, un tādējādi lieki nerada sevī vilšanās un bezvērtības sajūtu par neveiksmēm, bet maksimāli paliek gandarīts par veiktām (Rijnieks, 1939).

Sokrats savā dzīvē un filozofijā meklēja pašu tikumību, nerunājot par tikumiskajām izpausmēm – drosmi, taisnīgumu, vīrišķību, kas par tikumisku padara jebkuru atsevišķu tikumu. Sokrata laikabiedri tikumību apzīmēja ar vārdu *arete*, kas viņu izpratnē izteica kaut ko tādu, kas jebkuru lietu un parādību padara pilnīgu, atbilstīgu savai dziļākajai būtībai (Kūle, Kūlis, 1998). Kā zināms no vēsturiskajiem pētījumiem, Sokrats nav uzrakstījis nevienu darbu. Sokrats savu mācību laikabiedriem atstājis sarunās, kuru mērķis bija uzsvērt un pamatot tikuma dimensijas nozīmi visās darbībās, kā arī palīdzēt dzimt tikumiskai apziņai un patiesībai (Lasmāne, 2006). Sokrats mācīja, ka cilvēks rīkojas ļauni tāpēc, ka nezina, kas ir labs. Apzinātā ļaunā darītājam ir atskaites sistēma, un tas tomēr zina, ar ko ļaunais atšķiras no labā, tādējādi saglabā spēju būt tikumīgs. Savukārt tas, kurš neapzinās, ka dara ļaunu, nav spējīgs uz tikumisku rīcību. Tātad, pēc Sokrata, gudrība ir tikumības priekšnoteikums. Zināšanas, gudrība saistītas ar cilvēka praktisko dzīvi – pārlicību un rīcību. Tikumiskās patiesības apzināšana nav teorētiskā darbība, bet, kā uzsver Sokrats, arī cilvēka tikumiskā pašpilnveidošanās (Sūna, Oļševskis, 1993). Tikumība prasa vingrināšanos un prasa spēku, bet tikai tikumīgais ir laimīgs. Laime nav mantā un slavā, bet tikumībā, cilvēka dvēseles labklājībā, kas ir dzīves augstākais labums un laime. Tā kā mūsu dienās aizvien aktuāla ir cilvēku vēlēšanās būt laimīgam, tad sabiedrības, īpaši jaunās paaudzes, izglītošana jautājumos, kas saistīti ar tikumību, ir īpaši nozīmīga.

Platons (427. – 347. g. pr. Kr.), kurš bija Sokrata skolnieks, uzskatīja, ka patiesa tikumība iegūstama tiekšanās procesā pēc pilnības, kas savukārt palīdz sasniegt dvēseles harmoniju un kārtību. Platona tikumu izpratnē būtiskas ir grieķu kultūrā dominējošās vērtības – gudrība, vīrišķība, savaldība, taisnīgums (Lasmāne, 2006). Tikums ir kāda noderība, kura piemīt dvēselei, šī noderība dod iespēju tai izdarīt zināmus darbus. Vispārējs dvēseles tikums, kas harmonizē konkrēto tikumu realizāciju, ir taisnīgums. Šo tikumu analīze Platonam ir saistīta ar ideālas valsts projekta iztirzājumu dialogā “Valsts” (Kūle, Vēbers, 1990). Iepazīstot Platona dzīves aprakstu dažādu autoru redakcijās, var secināt, ka domātāju nomāc arī šaubas, kas saistītas ar tikumības jautājumu, piemēram, vai tikums var visus cilvēkus darīt “redzīgus”. Pēc

Platona, gara nomoda stāvoklis un modrība piemīt cilvēkam, kurš spēj tiekties pēc taisnīguma, skaistuma, spēj atšķirt melus no patiesības, bet ne visiem ir iespējams šāds stāvoklis, kas saistīts ar tieksmi uz pilnību. Platons izsaka šaubas arī par indivīda tikumu cilmi. Darba autorei saistoša liekas Platona atziņa, ka manta (bagātība) noteikti nav tikumu cilme, proti, tikums nerodas no mantas. Platons rosina cilvēku aizdomāties dziļāk, uzsverot, ka no tikuma cilvēkiem tiek manta (Lasmane, 2006). Jāsecina, ka arī šodienas cilvēkam būtu noderīgi pārdomāt minēto Platona atziņu, kaut gan sabiedrības procesi demonstrē gluži pretējo: tikums nerodas no mantas (bagātības), bet manta (bagātība, turība) rodas no netikumības.

Vārds *ethos* grieķu valodā nozīmē paradumu, tikumu, raksturu, sākotnēji izsakot kaut ko stabili Visumā. Aristotelis no vārda *ethos* atvasinājis *ethicos*, kas nozīmē – ētisks, raksturs, tikums. Ētika definējama kā jābūtības, brīvības un vērtību mācība, kas pēta tikumus, kādi reāli eksistē īstenībā (Milts, 1999).

Aristotelis (384. – 322. g. pr. Kr.), Platona skolnieks, izdalīja divējādus tikumus – prāta tikumus, kas ir dianētiskie tikumi un kurus attīsta mācoties, kas savukārt prasa pieredzi un laiku, un rakstura tikumus, kas ir ētiskie tikumi, ko veido paradumi. Rakstura tikumi cilvēkā neiedzimst, tie nerodas no dabas, bet tie nerodas pret dabu. Pēc Aristoteļa, daba mums devusi spēju iegūt tikumus, un cilvēks var tos pilnveidot vingrināšanās ceļā. Tikumiskās īpašības var iegūt darbojoties, piemēram, taisnīgi rīkojoties, tiek iegūts taisnīgums, saprātīgi rīkojoties, – saprātīgums. Tikums ir paradums, pie kura jāradinās. Iespējamības pārtapšanu realitātē nodrošina tikumi. Tos veido gan prāts, izglītošanās, zināšanas, gan ievingrinātie un iegūtie rakstura tikumi (Lasmane, 2006; Milts, 1999; Sūna, Oļševskis, 1993). Var secināt, ka sengrieķu dzīves gudrība, kas prasa visur ieturēt mēru, vispilnīgāko izpausmi ieguvusi Aristoteļa tikumu mācībā. Laime un tikums ir viens un tas pats savā saturā. Aristotelis saprot tikumu kā pretstatu vienību, kur viens pretstats savijas ar otru un veido pareizu vienību (skat. 1.1.tabulu).

1.1.tabula

Tikumu samērība pēc Aristoteļa (Rijnieks, 1939, 28)

Nr. p.k.	Par maz (netikums)	Pareizais samērs (TIKUMS)	Par daudz (netikums)
1.	mazdūšība	DROŠSIRDĪBA	pārgalvība
2.	nejūtības	PAŠSAVALDĪŠANĀS	izlaidība
3.	skopulība	DEVĪBA	izšķērdība
4.	sīkumainība	DIŽSIRDĪBA	tukša dižošanās
5.	pilnīgs godkāres trūkums	SACENSĪBAS TIEKSME	tukša godkāre
6.	sevis nonievāšana	LIETIŠĶS PAŠAPZINĪGUMS jeb GARA LEPNUMS	augstprātība
7.	vienaldzība	SMALKJŪTĪBA	ātrsirdība
8.	kautrība	PATIESĪGUMS	plāpība

9.	saīgums	ATJAUTĪBA	zobgalība
10.	rupjība	LAIPNĪBA	glaimošana
11.	skaudība	ATSAUCĪBA	ļauns prieks
12.	pārmērīgas bailes no cilvēkiem	GODBIJĪBA	nekautrība

Pēc Aristoteļa domām, pretstati, kas pareizi samēroti, neizslēdz viens otru, bet saskan, apvienojas un veido harmoniju. Aristoteļa atziņā pareizais samērs top par harmonijas un saprātības pamatprincipu, par tikumu un līdzekli ceļā uz augstāko dzīves mērķi (Rijnieks, 1939). Aristotelis pauž, ka tikumība ir noturīgāka par zināšanām, ka tai ir ilgāka un lielāka stabilitāte, jo tikumiskā rīcībā īstenojas paša darītāja tikumība, un tā rodas tur, kur pastāv lielas grūtības. Aristotelis tikumību raksturo kā visaugstāko kvalitāti, kuras sasniegšanai nepieciešama visa dzīve, un apcerē to savā Nīkomaha ētikā (Aristotelis, 1985).

Maģistra darba autore secina, ka tikumi, kuri tika atzīti par patiesiem tikumiem Aristoteļa laikā, ir atzīstami arī mūsu dienās. Pagājuši tūkstošiem gadu, un cilvēku sabiedrība aizvien nav sasniegusi augstāko savā dzīves kvalitātē. Neskatoties uz vēsturiskajām Aristoteļa laika sabiedrības dzīves tendencēm, cilvēks tiecās, pārvarot grūtības, attīstīt sevī tikumību. Pat, neskatoties uz tautas pagrimuma laiku Senajā Grieķijā, kad par galveno dzīves vērtību tika atzītas baudas, attīstās kustība, kura baudas vietā priekšroku dod tikumam, proti, stoicisms. Pēc stoīku domām, cilvēks dzīves papildījumu rod, gūstot dvēseles mieru, savukārt to nodrošina tikumiska rīcība un māka valdīt pār iegribām. Stoīki aizstāv sengrieķu dzīves gudrības pamatatzīni, ka laime ir augstākais dzīves mērķis, tāpat arī to, ka laimīgs var būt tikai tas, kurš ir tikumīgs. Stoīki aktualizē domu, ka, lai justos laimīgs, pietiek ar tikumību. Pēc stoīku uzskata, tas, kurš dzīvo tikumīgu dzīvi, ir laimīgs, bet, kurš dzīvo netikumīgu dzīvi, – nelaimīgs. Stoīku tikumība raksturojama kā pareiza izturēšanās pret pasauli un tajā norisošajiem notikumiem. Tikumība, pēc stoīku uzskatiem, ir gudrība, kas ir arī laime, kas galu galā ir viss viens un tas pats (Lasmane, 2006).

Antīkā filozofija būtiski ietekmējusi Eiropas un visas cilvēces garīgās dzīves attīstību. Tikpat būtiska ietekme ir kristietībai, kas devusi savu izpratni par to, kas ir tikums, piešķirot tikumības jēdzienam citādu raksturu. To sākotnēji atklāj Plotīns (205. – 270.g. pēc Kr.), kura atziņās maģistra darba autore saskata pārejas posmu starp aizejošo antīko kultūru un topošo kristietību. Pēc Plotīna, tikums ir gūstams saplūsmē ar Dievu (Dieva izpratne jau tuvojas kristīgajam pasaules uzskatam, bet Plotīnam Dievs ir Viens, dievišķais Intelekts, kas valda pār pasauli). Savukārt tikumiska dzīve ir iespējama, pateicoties Intelektam un pašizziņas spējai. Intelekts, pēc Plotīna, ir labums, kas veicina dispozīciju uz labo Viena, vienotā pirmssākuma

jeb inteligiblo formu vērojumā (Lasmane, 2006). Jāsecina, ka, pēc Plotīna mācības, cilvēks, tuvojoties Dievam, kļūst tikumīgs, tiecoties pēc transcendentā, nevis pasaulīgā.

Svētais Akvīnas Toms (1225 (1226) – 1274), dominikāņu mūks, viens no ievērojamākajiem viduslaiku teologiem, tiesību filozofs, kurš pārstrādājis Aristoteļa mācību, pielāgojot to kristietības pamatnostādņem un 1879. gadā saņēmis Vatikāna atzinumu savai mācībai kā patiesai katolicisma filosofijai, pēc maģistrantes domām, vislabāk pārstāv viduslaiku ētisko domu un kristīgo uzskatu vērtību sintēzi. Viņš tikumus iedala intelektuālos, morālos un teoloģiskos, norādot, ka savstarpējā mijiedarbībā tie mudina cilvēku darīt labu. Pēc Sv. Akvīnas Toma, intelektuālie tikumi saistīti ar prātu un virza to uz patiesības meklējumiem, griba saistīta ar ikdienas izvēlēm jeb praksi un attīsta morālos tikumus, savukārt teoloģiskie tikumi – ticība, cerība, mīlestība – ir visaugstākie tikumi jeb dabisko tikumu sākums (Gills, 1993). Ticība, cerība, mīlestība ir kristīgās mīlestības ētikas veidošanās pamats. Bībelē (Latvijas Bībeles biedrība, 2003), kas ir jūdu un kristiešu seno reliģisko tekstu apkopojums, teikts: “Tā nu paliek ticība, cerība, mīlestība, šās trīs; bet lielākā no tām ir mīlestība”(1.vēstule korintiešiem 13:13). Sv. Akvīnas Toms pieņem, ka mīlestība un laime ir viens un tas pats, jo laimes jēdziens, kas ir cilvēka dzīves augstākais mērķis, saistīts ar Dieva mīlestību. Laimīgi mēs kļūstam, pārkāpjot savas egoistiskās vēlmes, sniedzoties pretim Dievam un citiem cilvēkiem (Klīve, 1996). Pēc Sv. Akvīnas Toma uzskata, “tikumiska dzīve ved pie Dieva, kas ir visa pirmcēlonis un pēdējais mērķis” (Lasmane, 1998, 63).

Svarīgs jēdziens Sv. Akvīnas Toma uzskatos ir likums. Likums liek mīlēt Dievu un savu tuvāko. Bībelē teikts: “...tev būs To Kungu savu Dievu mīlēt no visas savas sirds un no visas savas dvēseles...tev būs mīlēt savu tuvāko kā sevi pašu” (Mk.12:30-31). Dievs ir likuma autors, tāpat likums ir nemaināms un negrozāms, atspoguļojot Dieva nemainību. Nemainīgie Dieva dotie likumi skaidri definēti desmit baušļos, kas savukārt ir pamatā citiem likumiem: “1. Es esmu Tas Kungs, tavs Dievs, tev nebūs citus dievus turēt manā priekšā. 2. Tev nebūs Tā Kunga, sava Dieva, Vārdu nelietīgi valkāt. 3. Tev būs svēto dienu svētīt. 4. Tev būs savu tēvu un māti godāt. 5. Tev nebūs nokaut. 6. Tev nebūs laulību pārkāpt. 7. Tev nebūs zagt. 8. Tev nebūs nepatiesi liecināt pret savu tuvāko. 9. Tev nebūs iekārot sava tuvākā namu. 10. Tev nebūs iekārot sava tuvākā sievu, kalpu, kalponi, lopu, nedz ko citu, kas tam pieder.” (2.Moz.gr.20:1-17). Sv. Akvīnas Toma izpratnē cilvēks nevar pats saviem spēkiem sasniegt augstāko laimi, pat ievērojot likumu, jo cilvēks ir grēcīgs, un cilvēka tikumībai ir savas robežas. Augstāko laimi, pēc Sv. Akvīnas Toma, cilvēks var saņemt ticībā un pašāvēībā Dievam, darot labus darbus, dzīvojot tikumīgu dzīvi (Klīve, 1996). Arī Bībele dod tam apliecinājumu, ka visi esam grēkojuši, tāpēc mums ir vajadzība pēc Dieva žēlastības un laipnības, kas pieejama tikai un vienīgi caur Jēzu Kristu (Rom.3:23-24).

Kristietība ir pasaules lielākā reliģija, aptuveni 33% no visiem ticīgajiem (Klīve, 1995), kas radās mūsu ēras sākumā Tuvajos Austrumos – Palestīnā (tagadējā Izraēlā) un balstās uz Jēzus Kristus dzīvi un mācību, kāda tā aprakstīta Bībeles Jaunajā Derībā. Kristīgā dzīve ir mīlestības dzīve, un tai raksturīgs miers un prieks, lūgšana un pateicība Dievam, patiesība un taisnība, tikumība un vēlēšanās darīt labu. Kristietībai ir savi uzskati par tikumīgu dzīvi. Kā galvenais tiek izcelts godīgums, uzticība, mīlestība un desmit baušļu ievērošana. Tā kā kristietība ir kalpojusi par Eiropas civilizācijas idejisko un ētisko pamatu, aizvien, neskatoties uz vēsturisko 2000 gadu periodu, visas iepriekš minētās kristīgās vērtības ir aktuālas šodienas kristīgajā tradīcijā. Protams, kristīgās mācības vai ētikas apgūšana skolā atkarīga no bērna vecāku uzskatiem, tāpat kā šo vērtību aktualizēšana ikdienas dzīvē – no katra indivīda pārlicības.

Tālāk sniegts īss kopsavilkums par tikumu skaidrojumu sengrieķu filozofu un kristietības domātāju uzskatos (skat. 1.2.tabulu).

1.2.tabula

Tikumu skaidrojums sengrieķu filozofu uzskatos un kristietībā

Kas ir tikums?				Kā tikumību iegūt?
<i>Sokrats</i>	<i>Platons</i>	<i>Aristotelis</i>	<i>Svētais Akvīnas Toms un kristietība</i>	
mērenība	mērenība	mērenība	ticība	vingrinoties, praktizējot tikumisku dzīvi, iepazīstot sevi
zināšana	drošsirdība	drošsirdība	cerība	
atklājas tikumiskā rīcībā	savaldība	apdomība	mīlestība	
vērtība	lojalitāte	taisnīgums	vērtība	
	gudrība	paradums		
	vērtība	vērtība		

Maģistra darba autore uzskata, ka sengrieķu filozofu un kristietības domātāju paustās atziņas ir ietekmējušas pasaules kultūras, tajā skaitā izpratni un uzskatus par to, kas ir tikums, tikumiskā audzināšana un kā praktiski vingrināties tikumā. Tādējādi minētās atziņas savu aktualitāti nav zaudējušas arī mūsu dienās.

Kopsavilkuma tabulā iekļauto jēdzienu saturs atklāsies maģistra darba turpinājumā, kad autore pievērsīsies vērtības jēdziena izpētei un to tikumu analīzei, kuri normatīvajos aktos noteikti kā aktualizējami mūsu dienās.

1.2 . Vērtības jēdziens un tā sasaiste ar tikuma jēdzienu

Apakšnodaļā analizēts vērtības jēdziena saturs, balstoties uz mūsdienu vērtību teorijām, kā arī akcentējot vērtības un tikuma jēdziena sasaisti.

Studējot literatūru par tikuma jēdzienu dažādos vēstures posmos, jāsecina, ka visos laikos valdījis uzskats, ka tikums ir vērtība. Tikumi kā cilvēka izcilība ir uzsvērti visās sabiedrībās. Tas savukārt rosina pievērsties *vērtības un tikuma* jēdziena izpratnei un to saistībai mūsu dienās, kā arī vērtības jēdziena definīcijas noskaidrošanā.

Vērtība tiek uzskatīta par vispārēju, ja tajā pašā laikā vērtība ir vērtīga visiem vai gandrīz visiem cilvēkiem. Starpkultūru pētnieks Š.H.Švarcs (Schwartz) radījis cilvēcisko pamatvērtību teoriju (*Theory of basic human values*). Zinātnieks empīriskajā pētījumā izvirzīja mērķi noskaidrot, vai pastāv vispārējas vērtības un kas tās ir. Š.H.Švarcs definē vērtības kā “vēlamā koncepcijas, kas ietekmē veidu, kā cilvēki izvēlas darbību un vērtē notikumus” (Schwartz & Bilsky, 1987, 550).

Latviešu valodā jēdzienam “*vērtība*” ir divas nozīmes – materiālā vērtība jeb cena un filosofiskā vērtība, kas nesaistās ar materiālām lietām, bet ir tuvas ideāliem. Tādējādi tikumiskās vērtības nevar izvērtēt naudā. Attieksme ir tā, kas parāda kādas vērtības tiek atzītas. Tās cilvēciskajā pasaulē spēj radīt milzīgus vēsturiskus efektus, kas sekmē ļaužu aizrautību vai uzurda pretestību notiekošajam, uzsver profesore M.Kūle (Kūle, 2016), norādot, ka, lai saprastu vērtību jēgu, nepieciešama filosofija: “Filosofija raksturo visaugstākā līmeņa vērtības, mēģinot pamatot to hierarhiju un apspriežot jautājumus, kā vispār kaut kas top par vērtību” (Kūle, 2016, 209). Vērtības ir tuvas tikumiem. Vērtības ir pamats normām. Vērtības pēta filosofijas nozare – aksioloģija. Vārds “aksioloģija” ir saliktenis, kurš veidojies sengrieķu valodā: *axios* – labais, vērtīgais, *logos* – mācība, tātad, mācība par labo, vērtīgo. Filosofiskā aksioloģija saistīta ar ētiku, „jo tikumi ir tuvi augstākajām vērtībām, tie pat pārklājas,” saka M. Kūle (Kūle, 2016, 27).

Amerikāņu dabas zinātnieks un filozofs T.F.Kellijs (Kelly), uzskata, ka tikumu un vērtību kategoriju definīcijās valda sajukums. Salīdzinājumi tiek ilustrēti ar piemēriem no augu un dzīvnieku valsts, tādējādi atklājot, kāds sajukums tiktu radīts to iespējamo problēmu risināšanā, ja pieskaitītu tos vienai kategorijai. T.F.Kellijs uzskata, ka tikums ir “pozitīvu īpašību kopums, kas raksturo mani kā labu cilvēku, savukārt vērtība ir kaut kas tāds, ko es kā cilvēks augstu vērtēju un arī vēlos” (Kelly, 2011). Pēc T.F.Kellija, tikumi ir absolūti, vērtības – relatīvas un dažādas, tikumi – svarīgi, vērtības – sekundāras, tikums attiecināms uz morālu uzvedību, bet vērtība nav morāla attiecībā pret tikumiem. Zinātnieks pauž, ka amerikāņu kultūrā par primāro tiek uzskatīta brīvība, nevis atbildība, uzsverot, ka brīvība ir vērtība, bet nav tikums, jo nepadara cilvēku ne labāku, ne sliktāku. Atbildība savukārt ir tikumiska rīcība, kas padara

cilvēku labāku (Kelly, 2011). T.F.Kelijs atkārtoti apliecina, ka cilvēciskās laimes noslēpums ir cilvēka tikumi, ka cilvēce jau sen atklājusi sakarību starp tikumību un laimi. Autors pauž uzskatu, ka pastāv tradicionālie tikumi, jo, analizējot laimīgu, apmierinātu cilvēku, dominē vieni un tie paši tikumi – tikumi, kas mācīti visās cilvēces kultūrās, secinot, ka tikumība ir kopsaucējs visiem patiesi laimīgiem cilvēkiem (Kelly, 2011).

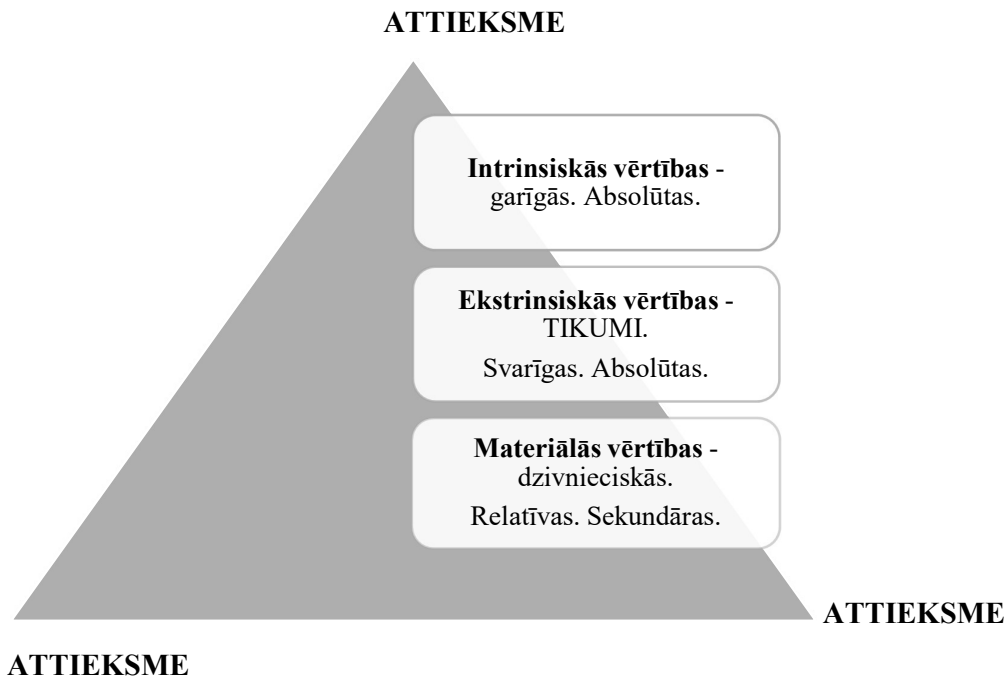
Latvijas profesors V.V.Klīve uzsver, ka vērtības nepastāv pašas par sevi un vērtība ir kaut kas tāds, kas atzīts par vērtību (Klīve, 1998). Vērtība definēta arī kā “jēgpilnais, saprātīgais, tas, kā vēl nav, bet kam vajadzētu būt un pēc kā vērts tiekties” (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 22).

V.V.Klīve, runājot par vērtībām, izdala divus morālo vērtību veidus: ekstrinsiskās vērtības un intrinsiskās vērtības. Ekstrinsiskās vērtības izmanto, lai sasniegtu to, kas ir labs. Piemēram, atturēties aprunāt otru cilvēku. Par šo vērtību svarīgumu runā un dzīvē ar savu piemēru demonstrē Mahatma Gandijs, Džons Džūijs. Intrinsiskās vērtības tiek uzlūktas kā labas pašas par sevi – laime, laimīga dzīve. Intrinsiskās vērtības tiek uzlūktas kā augstākās vērtības (Klīve, 1998).

I.Beļickis vērtības iedala garīgajās (patiesība, skaistums, tikumība, svētums) un dzīvnieciskajās (materiālās vajadzības, fiziskā labsajūta, jutekliskā bauda, fiziskā vara) vērtībās, norādot, ka iepriekšējos gadsimtos cilvēku dzīves problēma bija materiālo vērtību deficīts, bet mūsu gadsimtā to nomaina garīguma deficīts. I.Beļickis garīgo vērtību iekšējo pamatpazīmi definē ar cilvēka – indivīda un šīs vērtības attiecību (attieksmi), kas ir katrā cilvēkā, kā ārējo pazīmi, norādot garīgo vērtību mūžīgumu, nemainīgumu laikā un telpā (Beļickis, 2000).

Ārzemju vērtībizglītības speciālisti Dž.M.Halsteds un M.Dž.Teilors uzskata, ka vērtības jēdzienu mēs izmantojam, lai apzīmētu principus un fundamentālas pārlicības, kas kalpo kā vadlīnijas rīcībai, kā standarti, pēc kuriem konkrētu rīcību vērtējam kā labu vai vēlamu (Halstead & Taylor, 2000). Šie uzskati, viņuprāt, liecina, ka vērtības ir kaut kas, pēc kā mēs ticamies, ko gribam iegūt vai sasniegt. Autori uzsver, ka vērtības nozīme skatāma konkrētā kontekstā (Halstead & Taylor, 2000).

Atsaucoties uz virkni autoru (I.Beļickis, Dž.M.Halsteds, T.F.Kelijs, M.Kūle, V.V.Klīve, S.Lasmane, A.Milts, A.Rubenis, M.Dž.Teilors) iespējams izveidot vērtību skalu, kur materiālās vērtības ieņem zemāko pozīciju, bet garīgās, absolūtās – augstāko, atceroties, ka indivīdu attieksme ir tā, kas noteiks, kādas vērtības sabiedrībā būs dominējošās (skat. 1.1.attēlu).

1.1.attēls Vērtību iedalījums

Apkopojot minēto autoru paustos uzskatus, jāsecina:

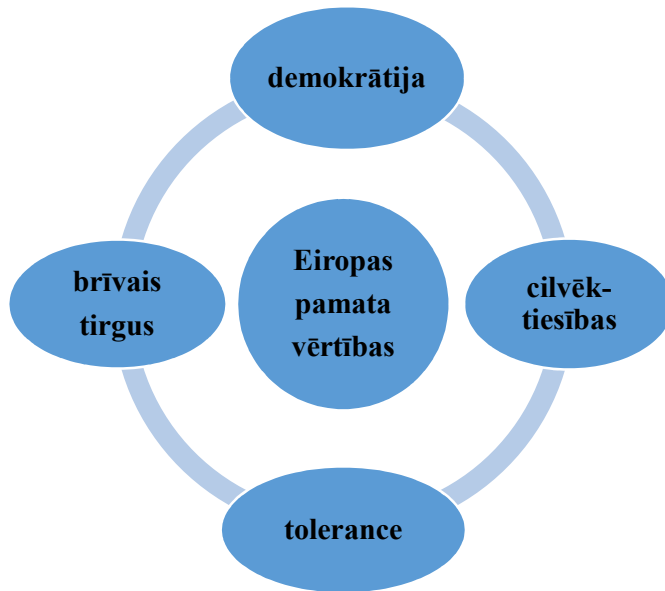
- ✓ vērtības sniedz cilvēku dzīvei orientierus, kalpo par atskaites kritērijiem;
- ✓ vērtībām ir saistība ar vēsturisko kontekstu;
- ✓ vērtības ir pamats normām;
- ✓ vērtības aizmirst, ja uz tām netiecas.

1.3. Vērtību izpratne mūsdienu sabiedrībā

Apakšnodaļā analizēta Eiropas dzīves vērtību izpratne mūsdienu sabiedrībā.

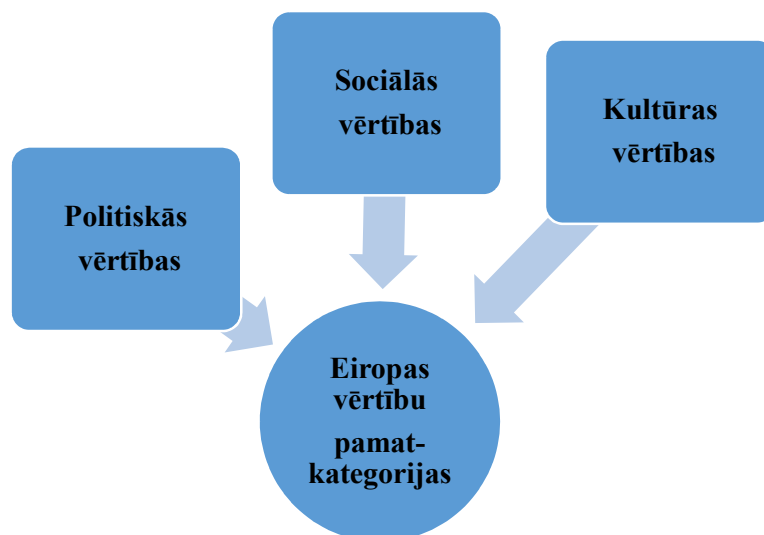
Vērtības ir saistītas ar procesiem, kas notiek sabiedrībā un ko sabiedrība uzskata par svarīgiem. Demokrātiskā sabiedrībā, valdot uzskatu un viedokļu plurālismam, katram sabiedrības loceklim var izveidoties sava vērtību sistēma, kur katrs atsaucas uz savām vērtībām.

M.Kūle (Kūle, 2006; Kūle, 2016) ar ikdienas dzīves piemēriem atklāj, ka Latvija aizvien vairāk iekļaujas Eiropas garīgajās dzīves norisēs, kuras vēsta, ka universāla ētika nav iespējama. Eiropas pamatvērtības ir demokrātija, cilvēktiesības, tolerance, brīvais tirgus (skat.1.2.attēlu).

1.2.attēls. Mūsdienu Eiropas pamatvērtības

2004.gada 1.maijā Latvija pievienojās Eiropas Savienībai, kļūstot par vienu no Savienības dalībvalstīm. Eiropas Savienība ir veidojusies, balstoties uz Eiropas kultūras tradīciju, kura nosaka, ka dzīvē galvenais ir likums, kas vēsturiski sakņojas Romas likumdošanā. Jāatceras, ka mūsdienu Eiropas likumdošana balstās uz Romas tiesību tradīcijām. M. Kūle, analizējot Eiropas vērtības, secina, ka mūsdienu vērtības tur iedala trīs kategorijās: politiskās vērtības, piemēram, pilsonība, tiesiskums, etnonacionālās vērtības; sociālās vērtības, piemēram, labklājība, iecietība, brīvība, taisnīgums, tiesiskums; kultūras vērtības, piemēram, apgaismība, tradīcijas, tolerance, kristīgās vērtības (skat.1.3.attēlu, Kūle, 2016).

1.3.attēls. Mūsdienas Eiropas vērtību pamatkategorijas

Eiropā aizvien izteiktāks kļūst postklasiskais dzīves veids, kur nekārtība ir pašsaprotama, bet kārtība – izņēmums, kaut gan Eirodzīvē pastāv arī klasiskā dzīves forma, kura dzīves paraugus balsta vērtībās un hierarhiski sakārto, virstnē nostādot Absolūto, Labo. Šajā, klasiskajā dzīves formā, pašsaprotama ir kārtība, bet nekārtība – izņēmums. Sastopams arī modernais dzīves veids, kurā valda vēsturiskums un mainīgums. Tātad, ja Eiropā aizvien izteiktāk dominē postklasiskais dzīves veids, ir vērts iedziļināties M.Kūles paustajā, ka šajā kultūras situācijā vērtības tiek degradētas. Skeptiska attieksme tiek pausta par “labā” un “patiesā” jēdzieniem, tiek atbalstīts relatīvisms, plurālisms, nenoteiktība, tiek slavināta prasme atbrīvoties no šabloniem, paradumiem. Jāpiekrīt tam, ka cilvēciskās jūtas vienkāršojas, jo ikdienas dzīvē ienāk sarežģītas tehnoloģijas, kurām tad arī tiek veltīta pastiprināta indivīda uzmanība. Zinātne realizējas tehniskās lietās un materiālās problēmas aizēno garīgo dzīvi.

Estētiskais, skaistais kļūst par ironijas priekšmetu. Cilvēka uzmanība koncentrējas uz “Es,” – piesavināšanos, iegūšanu, piederēšanu. Vislielāko rezonansi sabiedrībā izraisa mediju vērtējumi, nevis akadēmiskie atzinumi. Tātad, publiskumam ir virsroka pār zinātniskumu. Katrs publiskais tēls deklarē savas vērtības, jo indivīda brīvība ir visaugstākā vērtība. Visa dzīve lielākajai daļai sabiedrības, pateicoties “draugi”, “facebook”, “snaptchat”, “instagram” u.c. iespējām, paiet kā uz liela ekrāna. Tur tiek risinātas privātas un delikātas lietas. Jāpiekrīt M. Kūlei, jo, tiešām – risinot privātas lietas, netiek atklāti vērtību vai normu pārkāpumi, bet sabiedrībā tiek iedzīvināta pārliecība: ja tā dara daudzi, tas ir pieņemami, ir vērts līdzināties citiem, vienmēr izmēģināt ko jaunu un mainīties.

Postmodernajā kultūrā klasiskās vērtības tiek nobīdītas malā, morāli aizstājot ar runām par morāli. Tiek izveidotas telpas ar komisijām un kontrolējošām institūcijām, kurās rada tekstus par morāli, spriež par morāli un vērtībām. Piesaucot morāli, diemžēl, tikai tiek radīts šķitums par tās vajadzību. Par morāli, ētiku, vērtībām un tikumiem būtu jārunā visā ikdienas dzīves telpā.

M.Kūle izdala Eirodzīves ētiskās jomas, kas, neskatoties uz iepriekš pieminēto, joprojām ir svarīgas.

1. Formālā ētiskā joma, kas pārstāv principus, pēc kuriem visiem būtu jārikojas, lai dzīve nepārvērstos haosā. Ja ņemam vērā, ka šodienā aktuāls ir sadarbības jēdziens, tad, protams, IR jāvienojas par kādiem principiem, lai dzīvotu kopībā.

2. Lietišķā ētiskā joma, kura atzīst dzīvību kā vērtību.

3. Individīda dzīves ētiskā joma. Cilvēka paša “likumdošanu” attiecībā pret sevi (Kūle, 2016).

Tātad, cilvēkā mazināt egoismu un aicināt būt tikumiskam, cerot uz pozitīvām pārmaiņām, var kultūra, kas vērtību hierarhijā augstu pacēlusi alturisma un līdzietības idejas. Savukārt kultūrai ir visciešākā saistība ar izglītību.

Vispārcilvēciskās vērtības ir viena no visbiežāk lietotajām frāzēm mūsu dienās. Tās lietošanas biežums ir radījis ilūziju, ka tās saturs intuitīvi saprotams ikvienam, tomēr pastāv dažādas izpratnes versijas, ko ietver vispārcilvēciskās vērtības (Sokolova, 1995).

Vērtības mūsdienu plurālistiskajā pasaulē tiek aktualizētas vairāk nekā agrāk. Uuzskata, ka pastāv dažādi veidi, kā izprast un definēt vērtības, norādot, ka filozofijā turpinās diskusija, vai vērtības uzskatāmas par vispārējām (universālām) vai kontekstuālām. Vērtības visām Eiropas Savienības dalībvalstīm ir kopīgas, kā vēstīts Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (Eiropas Parlaments, 2012), kurā izdalītas universālās vērtības – cilvēka cieņa, brīvība, vienlīdzība un solidaritāte. Ja vērtības ir atzītas par kopējām un universālām, tas liek izdarīt secinājumus, ka cilvēka cieņa, brīvība, vienlīdzība un solidaritāte ir vispārcilvēciskās vērtības, kuras nosaka Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Minētajā dokumentā katra vērtība veido atsevišķu sadaļu ar to raksturojošiem un paskaidrojošiem pantiem, kur vērtībām “Brīvība” un “Solidaritāte” minēti vairāki skaidrojoši apakšpunkti, attiecīgi 14 un 12, savukārt vērtībām “Cieņa” un “Vienlīdzība” uz pusi mazāk – attiecīgi 5 un 7 skaidrojumi (skat. 1.3.tabulu).

1.3.tabula

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas definēto vērtību tabula

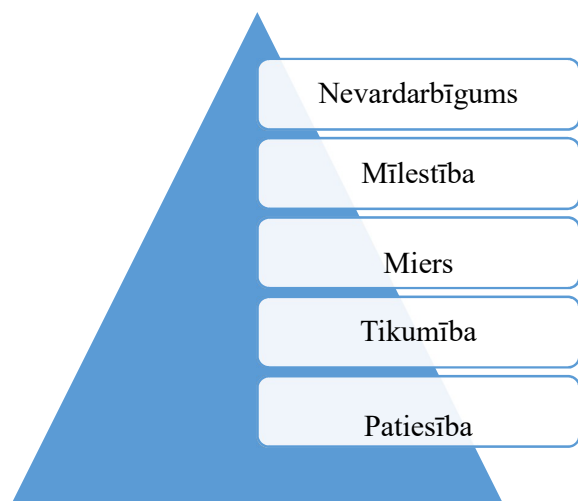
I sadaļa CIENĀ <i>ar 5 apakšpunktiem</i>	II sadaļa BRĪVĪBA <i>ar 14 apakšpunktiem</i>	III sadaļa VIENLĪDZĪBA <i>ar 7 apakšpunktiem</i>	IV sadaļa SOLIDARITĀTE <i>ar 12 apakšpunktiem</i>
--	--	--	---

Cilvēka cieņa (1.p.).	Tiesības uz brīvību un drošību (6.p.).	Vienlīdzība likuma priekšā (20.p.).	Darba ņēmēju tiesības uz informāciju un konsultācijām uzņēmumā (27.p.).
Tiesības uz dzīvību (2.p.).	Privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība(7.p.).	Diskriminācijas aizliegums (21.p.).	Tiesības uz kolektīvām sarunām un rīcību(28.p.).
Tiesības uz personas neaizskaramību (3.p.).	Personas datu aizsardzība (8.p.).	Kultūru, reliģiju un valodu daudzveidība (22.p.).	Tiesības izmantot darbā iekārtošanas pakalpojumus(29.p.).
Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodu aizliegums (4.p.).	Tiesības stāties laulībā un tiesības izveidot ģimeni (9.p.).	Vīriešu un sieviešu līdztiesība (23.p.).	Aizstāvība nepamatotas atļaišanas gadījumā (30.p.).
Verdzības un piespiedu darba aizliegums (5.p.).	Domu, pārliecības un ticības brīvība (10.p.).	Bērnu tiesības (24.p.).	Godīgi un taisnīgi darba apstākļi (31.p.).
	Vārda un informācijas brīvība (11.p.).	Vecāka gadagājuma cilvēku tiesības (25.p.).	Bērnu darba aizliegšana un strādājošu jauniešu aizsardzība (32.p.).
	Pulcēšanās un biedrošanās brīvība (12.p.).	Invalīdu integrācija (26.p.).	Ģimenes dzīve un darbs (33.p.).
	Humanitāro un eksakto zinātņu brīvība (13.p.).		Sociālais nodrošinājums un sociālā palīdzība (34.p.).
	Tiesības uz izglītību (14.p.).		Veselības aizsardzība (35.p.).
	Brīvība izvēlēties profesiju un tiesības strādāt (15.p.).		Pieeja pakalpojumiem ar vispārēju tautsaimniecisku nozīmi (36.p.).
	Darījumdarbības brīvība (16.p.).		Vides aizsardzība (37.p.).
	Tiesības uz īpašumu (17.p.).		Patērētāju tiesību aizsardzība (38.p.).
	Patvēruma tiesības (18.p.).		
	Aizsardzība pārvietošanas, izraidīšanas vai izdošanas gadījumā (19.p.).		

Š.H.Švarcs izvirzījis hipotēzi, ka vispārējās vērtības saistītas ar trim atšķirīgiem cilvēku vajadzību veidiem – bioloģiskajām vajadzībām, sociālās koordinācijas vajadzībām un vajadzībām, kas saistītas ar labklājību un grupu izdzīvošanu. Š.H.Švarca veiktie pētījumi

pagājušā gadsimta 90.gados aptvēra vairāk nekā 25 tūkstošus cilvēku 44 valstīs. Tika izvirzītas 56 vispārējās vērtības un 10 vispārējo vērtību veidi (Schwartz, 1994).

Pasaules garīgais līderis Dalailama, reliģiska persona Tibetas budismā, viesojoties Latvijā un sniedzot intervijas, atklājis, ka viņa galvenais mērķis ir vairot vispārcilvēciskās vērtības. Kā viena no tām tiek minēta līdzcievība, kas pēc Dalailamas ir cilvēku līdzāspastāvēšanas pamats (Viņa Svētība Dalailama, 2002). Kā svarīgas vērtības Dalailama izdala līdzjūtību, iecietību, piedošanu, gādību, no tām līdzjūtība tiek salīdzināta ar “globālu pamatelementu”, kur “garīgais miers ir visas cilvēces pamatvajadzība” (Viņa Svētība Dalailama, 2002, 22). Tādējādi pasaules garīgo kustību līderu atziņas nereti ir ļoti tuvas zinātniski teorētiskajām atziņām psiholoģijā, socioloģijā, pedagoģijā. Līdzīgi Satja Sai Baba (1926 – 2011), garīgais skolotājs Indijā, nosauc piecas vispārcilvēciskās pamatvērtības: patiesība, tikumība, miers, mīlestība, nevardarbība, norādot, ka ikvienam mūsu mūžam jāapvieno zinātnes un garīgo vērtību apvienojums, parādot cieņu vispārcilvēciskajām vērtībām. Maģistrante, pārdomājot Satja Sai Babas paustās vispārcilvēciskās vērtības, piekrīt paustajam viedoklim, ka patiesība ir visa pamats. Kad patiesas būs domas, tad rīcība būs tikumīga. Tikumīga rīcība veicina iekšējo mieru. Kur valda miers, tur nav baiļu un cilvēks izjūt mīlestību pret sevi un citām dzīvām būtnēm. Mīlestības klātbūtnē izzūd vardarbība. Nevardarbīgums plašāk nozīmē izturēties saudzīgi pret vidi, nepiesārņojot to, nenogalinot dzīvniekus, kā arī domās nenovēlot otram ļaunu (Маццолени, 2006, skat. 1.4.attēlu).

1.4.attēls. Satja Sai Babas vispārcilvēcisko vērtību piramīda

Vispārcilvēciska vērtība ir cilvēka iekšējā brīvība, ko savukārt raksturo mīlestība un sirdsapziņa, uzskata D.Ozoliņš (Ozoliņš, 2000). Mīlestības un sirdsapziņas apguve un attīstīšana ir cilvēka cildenuma pārbaude. D.Ozoliņš nosauc 12 galvenās vispārcilvēciskās vērtības: sadarbība, brīvība, laime, godīgums, pazemība, mīlestība, miers, cieņa, atbildība,

vienkāršība, iecietība un vienotība, kur cildenums izpaužas cilvēka intelektā (patiesība), morālē (labestība) un estētiskajos uzskatos (skaistums), kur neiztrūkstoša ir cilvēka sirdsapziņas klātbūtne (Ozoliņš, 2000).

ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā minēts sirdsapziņas jēdziens: “Visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās. Viņiem ir dots saprāts un sirdsapziņa, un viņiem citam pret citu jāizturas brālības garā” (1.pants) Sirdsapziņa saskaņo cilvēka iekšējo pasauli un ārējo pasauli. Sirdsapziņas mācīšana normatīvajos aktos nav formulēta. Maģistra darba pētnieciskajā daļā maģistrante noskaidros pedagogu viedokli, vai sirdsapziņas jēdziens būtu jāizceļ un jāiekļauj tikumiskās audzināšanas saturā.

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas definēto vērtību tabulā (skat. 1.3.tabulu) vērtībai “Brīvība” izdalīti četrpadsmit apakšpunkti, kas ir salīdzinoši daudz vairāk nekā citu vērtību (“Cieņa”, “Vienlīdzība,” “Solidaritāte”) apakšpunkti. A.Milts sirdsapziņu raksturo kā cilvēka iekšējās brīvības un autonomijas pakāpes rādītāju, nosaucot to par Dieva balsi cilvēkā. Pēc A.Milta, sirdsapziņa stiprina jūtas, kurās ir cieņa un mīlestība pret līdzcilvēkiem. Savukārt sirdsapziņa stiprina prātu, ja tas kalpo patiesībai. Griba darīt labu ikdienā palīdz uzturēt labestīgu sirdsapziņu. S.Lasmane, A.Milts un A.Rubenis norāda, ka tiek izdalīta ne tikai cilvēka labā sirdsapziņa, bet arī ļaunā, profesionālā, ekoloģiskā un reliģioza sirdsapziņa (Lasmane, Milts, Rubenis, 1992) Sirdsapziņa ir ciešā saistībā ar to, kā cilvēks pārdzīvo savu rīcību, domas, kā pats tās vērtē. V.V.Klīve norāda, ka sirdsapziņa norāda uz izziņas procesu – apzināšanos, kas ir ļauns un kas ir labs (Klīve, 1998).

Romiešu filozofs Seneka (4.g.p.m.ē. – 65.g.) pirmo reizi sirdsapziņas (conscientia) terminu ieviesis filozofijā, saskatot tajā tikumiskās darbības pamatu. Seneka sirdsapziņu raksturo kā urdošas jūtas, domājot par labo un ļauno un nepametot cilvēku, kamēr vien tās netiek remdētas tikumiskā rīcībā. Sirdsapziņa pēc Senekas ir tā, kas cilvēkam neļauj iegrimt pasaulīgās dzīves vilinājumos (Seneka, 2010). Zinātnieks, neirologs A.Damasio uzskata sirdsapziņu par paplašinātu apziņas aspektu aiz dispozīcijām, kas saistītas ar izdzīvošanu, kas ietver: patiesības meklējumus un vēlmi izveidot normas un ideālus uzvedībai (Damasio, 1999). Sirdsapziņas jēdziens Eiropā daudz izskanēja 19.gs.audzināšanas un morāles teorijās. Ar sirdsapziņas palīdzību cilvēks kontrolē pats sevi, meklējot atskaites punktu sevī. Sirdsapziņa tiek saukta par iekšējo balsi.

Klasiskā filosofiskā antropoloģija balstās uz nostādni par cilvēka paškontroles iespējamību, brīvās autonomās gribas spēju formulēt sev morāles likumus un izvērtēt savas darbības, balstoties uz sirdsapziņu. Sirdsapziņa darbojas ne tikai apziņas līmenī, bet arī zemapziņas līmenī (Lasmane, Milts, Rubenis, 1992), tādējādi cilvēku tikumisku veido viss, kas pieredzēts, izjūsts, darīts. Sirds atmiņa ir spēcīgāka par prāta atmiņu, apgalvo A.Milts (1999),

norādot, ka sirdsapziņa nav domājama bez ilglaicīgās atmiņas, kas sakņojas vēsturē, ētiskos principos, pamatvērtībās, uzturot gan individuālo, gan sabiedrisko sirdsapziņu dzīvu (Lasmāne, 2006).

Sirdsapziņas koncepts ir viens no pamatjēdzieniem klasiskajā humānisma ētikā. Profesore A. Špona humāno izglītību traktē šādi: “Humāni virzīta izglītība ir orientēta uz cilvēku kā augstāko vērtību, tā dabiskās un sociālās attīstības pilnveidošanās procesiem, brīvas pašattīstības iespējām un priekšnoteikumiem. Humānisma princips paredz vispārcilvēcisko vērtību izcelšanu pedagoģiskajā procesā, pasaules kultūras mantojuma un garīgo vērtību integrēšanu izglītībā. Tas nozīmē, ka cilvēks ar viņa personības individualitāti, savdabību, iespējām un to īstenošanas veidiem tiek atzīts par pamatvērtību. Skolai jāveido cilvēcīga personība ar humānisma uzskatiem, jūtām un attieksmēm” (Špona, 1996, 279).

Vadoties no tā, ka Latvijas likumdošana nosaka obligāto pirmsskolas izglītības programmas apguvi no piecu gadu vecuma un pirmsskolas izglītības programma ir tā, kas sagatavo bērnu pamatizglītības ieguvei, maģistrante uzskata, ka pirmsskolas vecuma posms ir īpaši nozīmīgs tikumiskajā audzināšanā, jo ir vērtību un tikumu izpratnes veidošanās galvenais sākuma posms. Maģistrantes pētījumā darba autore sašaurinās pētījumu, pievērsoties pirmsskolas izglītības posmam.

Jāsecina, ka, ja dzīvē galvenais ir likums, nevis tikums, tad vērst sabiedrības uzmanību tikumiskajām vērtībām iespējams ar likuma palīdzību.

- ✓ Tikumisko domāšanu nevar atjaunot likuma ietvaros ar varu.
- ✓ Tikumiskā audzināšana nav padošanās autoritātēm.
- ✓ Sirdsapziņas jūtību var vingrināt ar audzināšanas un socializēšanas palīdzību.
- ✓ Jo zemāks tikumiskais līmenis, jo spēcīgāk tiek ignorētas mūžīgās morālās vērtības.
- ✓ Tikumi pastāv, ja ir, kam tie vajadzīgi, kas tos pieprasa un aizstāv (Kūle, 1998).

Koncepts “dzīvesziņa”, iekļauts Latvijas Republikas Satversmes preambulā (pieņemts 2014. gadā), bet nav zinātniski izstrādāts termins, apgalvo M.Kūle. Profesore norāda, ka termins “dzīvesziņa” netiek izmantots pirmskara latviešu profesionālo filosofu leksikā, nav minēts Kr.Barona Dainu skapī esošajā tautas dziesmu krājumā, tāpat arī A.Gulbja apgādā (1929.-1930.) iznākušajā Konversācijas vārdnīcā un trimdas izdevumu trīs sējumu “Latvju enciklopēdijā” (Kūle, 2016). 1990.gadu sākumā Latvijas Nacionālā neatkarības kustības ietekmē tika apkopotas latviskās zināšanas, tradīcijas, attieksmes un vērtības. Laika posmā no 1990. gada līdz 1993. gadam pakāpeniski tiek izdoti nelieli sējumi “Latviešu tautas dzīvesziņa” A.Rudzītes vadībā. M.Kūle skaidro: “Dzīvesziņu raksturojošie materiāli tika apkopoti, ietverot tajos folkloras mantojumu, senlatviešu tradīciju, rituālu, paradumu aprakstus, zīmju kultūru, priekšstatus par morāli, saskarsmi, kopības organizācijas formām senlaikos. Metodoloģiskā

nostādne šādam apkopojumam – tautiskā dzīvesziņa balstās uz īpašu un neatkārtojamo latvisko dzīvesveidu un pasaules saprašanas modeļiem, kas ir senatnīgi, kam raksturīgas arhetipiskas formas un kas ir praktizējami kā normatīvs skatījums, ko atzīst par latvisku un noteikt to, kas ir svešs latviskajai būtībai”(Kūle, 2016, 253).

Latviešu tautas dziesmas, pēc maģistrantes domām, uzlūkojamas kā pamats latviskajai dzīvesziņai, jo pasaules uzskata tikumiskais redzējums dainās liecina par augsta līmeņa latviešu garīgās kultūras pastāvēšanu jau 14.-16. gadsimtā. Tautasdziesmu salīdzinājumu ar morāles kodeksu devis ne viens vien mūsdienu rakstnieks, dzejnieks, politiskais un sabiedriskais darbinieks: I.Ziedonis (1984), V.Vīķe-Freiberga (1993), M.Zālīte (1997), R.Raudupe (2002), P.Zālīte (2008), A.Vanags (2018). Tautasdziesmas minēto autoru skatījumā raksturotas kā latviešu kultūras saknes un ētiskās izjūtas skola, norādot, ka dainās ietvertās vērtības nesaistās ar striktām pavēlēm, bet ētiskā attīstība nozīmē tikumības veidošanos dzīvē, apzinot tautas dziesmu vērtējumu par labo un sliktu. Dainās ir apdziedāti visi svarīgie latvieša dzīves tikumi, kas savukārt veido pamatu dzīves principu un rīcības sistēmu visiem dzīves gadījumiem. Agris Vanags, balstoties dainās, izdalījis divdesmit septiņus tikumus jeb “trejdeviņas īpašības” (Vanags, 2018), kuras var attiecināt uz latvisko dzīvesziņu, atgādinot, ka mēs (latvieši) esam piedzimuši noteiktā tautā un tradīcijā, tādējādi piederība savai kultūrai un tautai ir jāpopularizē un ikdienā jāiedzīvina, tiecoties iemantot “trejdeviņas īpašības”.

Latviešu rakstnieki K.Skalbe (1879 – 1945.) un Z.Mauriņa (1897 – 1978) latvisko tikumu saista ar balto, gaišo, skaidro, norādot, ka folklorā tikums metaforiski saistīts ar balto krāsu, kas simbolizē tīrību un skaidrību, apliecinot tādas vērtības kā darbu, daiļumu, mieru (Skalbe, 1990, Mauriņa 1973). Z.Mauriņa jēdzienu “dzīvesziņa” lietojusi ar nozīmi “zināt dzīvi”, kas saturiski atšķiras no satura, kāda šim vārdam ir izveidojusies Dievturības ietekmē, kas reģistrēta 1926. gadā Ernesta Brastiņa vadībā, atjaunota 1991.gadā. Interneta vietnē <http://latviskadziveszina.lv/> dota atbilde, kas ir latviskā dzīves ziņa: ”Latviskā dzīves ziņa ir latviešu tautas zināšanu kopums par Dievu un Dieva laisto pasauli, un tās likumiem”. Autors minētajai definīcijai nav norādīts. Arī turpinājumā skaidrojuma, ka latviskā dzīves ziņa ir garīgo un tikumisko vērtību kopums, kas veido latvisko patību kā Eiropas un pasaules vispārcilvēciskā vērtība, atsauce nav dota. Atsauces meklējamas Vikipēdijā, kur norādīti arī autori, kuri strādājuši pie termina izveides, tomēr maģistrante nepiekrīt formulējumam, atbalstot M. Kūles pausto viedokli, ka “dzīvesziņa” nav zinātniski izstrādāts termins, kā arī tam, ka, skaidrojot šo jēdzienu, izmantojama M.Kūles ieteiktā metodoloģiskā nostādne, kas lasāma šī apskata sākumā.

2. TIKUMISKĀ AUDZINĀŠANA VĒSTURISKĀ UN MŪSDIENU IZGLĪTĪBAS KONTEKSTĀ

Nodaļā analizēts tikumu un vērtību saturs izglītības kontekstā, pētot vērtībizglītības jēdzienu un nozīmi izglītībā, tikumu un vērtību attīstību pirmsskolas izglītības pakāpē, vēsturiskos un mūsu dienu tikumiskās audzināšanas īstenošanai noteiktos dokumentus, pieņemtus likuma kārtībā.

2.1. Tikumi un vērtības izglītības saturā

Vērtības izglītībā tiek izprastas kā principi, kas darbojas kā vispārēji virzītāji uzvedībai, kā standarti, ar kuriem atsevišķas darbības tiek novērtētas kā vēlamas (Halstead & Taylor, 2000). Vērtības ataino, ko skolotāji un bērni uzskata par vēlamu attiecībā uz darbību, savstarpējo sadarbību, domām, kompetencēm un noteikumiem. Vērtību izglītība attiecināma uz izglītības praksi, kurā bērni attīsta un mācās vērtības (Einarsdottir & Palmadottir, 2018). Skaidri formulētas vērtības iestādes līmenī un to integrēšana mācību programmā, padara tās redzamas, tādējādi vērtības kļūst par refleksijas un apspriešanas priekšmetu skolotāju vidū (Skriver Jensen & Broström, 2018).

Vērtībizglītība vispirms aktualizē tikumu, tikumību, morāli, ētiku, tikai pēc tam materiālās vērtības. Jēdziens vērtībizglītība ir audzināšanas jēdziena mūsdienu modifikācija, uzskata Inārs Beļickis (Beļickis, 2000, 25). Vērtībizglītības kvalitātes būtība, pēc I. Beļicka, ir nodrošināt tādu pedagoģisko situāciju, kad attieksme pret objektīvo ir līdzvērtīga attieksmei pret subjektīvo. Kā vērtību subjektivitāte nosaucams personīgais pārdzīvojums, atziņu gūšanas process, kā vērtību objektivitāte – zināšanu objektivitāte. Vērtībizglītība var tikt raksturota gan kā eksplicīta, ja tā attiecas uz norādēm par vērtību apguvi mācību programmā, gan kā implicīta, ja vērtības tiek ietvertas ikdienas praksē izglītības iestādē (Marinko et al, 2014).

Dž.M.Halsteds (Halstead) un M.Dž.Teilors (Taylor) uzsver, ka vērtībizglītība ir plašs termins un praksē ietver gan pilsonisko, gan tikumisko vērtībizglītību (Halstead & Taylor, 2000). Vērtībizglītība, pēc viņu domām, cieši saistīta ar tikumisko izglītību, rakstura izglītību, tikumu izglītību, attieksmju un personīgo īpašību attīstību. Abu autoru redzējumu papildina atziņa, ka tikumiskā un pilsoniskā izglītība var palīdzēt veidot harmonisku sabiedrību, pat ja sabiedrībā valda atšķirīgas vērtības un tradīcijas (Beck, 1998).

UNESCO vērtībizglītību saista ar mūžizglītību un mantojuma izglītību, norādot, ka izglītībai jāpalīdz attīstīties katram cilvēkam, attīstot prātu, ķermeni, intelektu, jūtīgumu, estētiskās jūtas, personisku atbildību, garīgas vērtības. Ziņojumā, ko Starptautiskā Komisija par

izglītību divdesmit pirmajam gadsimtam sniegusi UNESCO, Ž.Delors (Delors) uzsver, ka mūžizglītība turas uz četriem balstiem: mācīties zināt, mācīties darīt, mācīties dzīvot kopā un mācīties būt (Delors u.c., 1996, 89).

Baltajā grāmatā, kas tapusi Eiropas Komisijā pēc pētniecības, izglītības un apmācības speciālistu ierosmes, tiek pausts uzskats, ka Eiropas sabiedrība atrodas pārejas posmā uz jaunu sabiedrības formu, kur sociālās iemaņas nozīmē savstarpējās kontaktēšanās prasmi, demonstrējot atbildību, kas ir viens no tikumiem. Savukārt par izglītības pamatmisiju nosaukta zināšanu un praktisko iemaņu apguve, kas notiek vienlaicīgi ar rakstura veidošanos, uzsverot, ka “atbildības ētiskajam faktoram jāķļūst par pamatizglītības un zinātnes darbinieku mācību programmu neatņemamu sastāvdaļu” (Eiropas Komisija, 1998, 21).

Mūsdienu pedagogijā viens no centrālajiem jēdzieniem ir saskarsme, arī – sadarbība. No tā savukārt izriet, ka vērtībuzglītība ir savstarpējā saskarsme. Visbiežāk vērtības parādās cilvēku savstarpējā sadarbībā. Vērtību apzinīga īstenošana cilvēku mijiedarbības procesā ir līdzcilvēku audzināšana, kā pauž Izglītības un zinātnes ministrijas Stratēģijas departamenta direktora vietnieks D.Ozoliņš 2000. gadā, domājot par izglītības nākotni (Ozoliņš, 2000). Taču pētījumi parāda, ka vērtības bieži ir neapzinātas un reti tiek diskutētas skolotāju vidū (Thornberg & Oguz, 2013).

A.Broks uzskata, ka vērtību audzināšanas pastiprināšana ir viens no galvenajiem nākotnes izglītības uzdevumiem (Broks, 2000). A. Broks, ņemot par pamatu Ž.Delora izvirzītos četrus mācīšanās pīlārus (Delors u.c., 1996), piedāvā cilvēka zināšanu, prasmju, attieksmju tabulu (skat. 2.1.tabulu).

2.1. tabula

Zināšanu, prasmju, attieksmju tabula (Broks, 2000, 93)

CILVĒKS	ZINĀŠANAS	PRASMES	ATTIEKSMES
SABIEDRĪBĀ	Par citiem	Dzīvot sabiedrībā	Pret citiem
PATS	Par sevi	Sadzīvot ar sevi	Pret sevi
VIDĒ	Par vidi	Dzīvot vidē	Pret vidi
INDIVĪDS	INFORMĀCIJA	TEHNOLOĢIJAS	VĒRTĪBAS

N.Teits (Tate) izdala četras audzēkņiem apgūstamo vērtību daļas, kas netieši korelē ar augstāk minētā profesora A. Broka un Ž. Delora uzskatiem.

1. Katrs pats kā unikāla personība, kas attīstās visas dzīves laikā un apzinās savas vērtības.

2. Citi. Attiecības ar citiem, uzsverot, ka vērtības kā attiecības ir nozīmīgas sevis attīstībai.

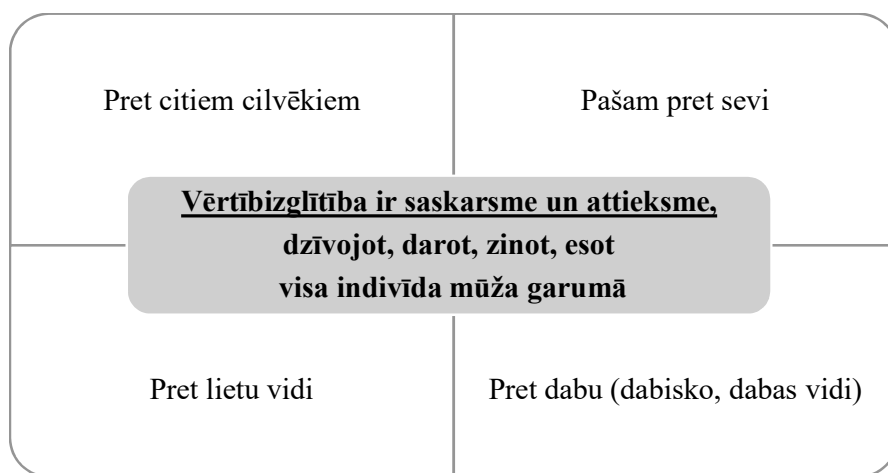
3. Sabiedrība. Likumu ievērošana, atsakoties neatbalstīt vērtības, kuras varētu būt kaitīgas sabiedrībai.

4. Vide. Vide kā vērtība, kas ietver dabas un cilvēku radīto (Tate, 2000).

Pētnieciskā darba rezultātā, gūstot atziņas no I.Beļicka, A.Broka, D.Ozoliņa, Dž. M.Halsteda, M.Dž.Teilorā, Ž.Delora paustajiem viedokļiem, kā arī Eiropas Komisijas Baltajā grāmatā paustā, ka “cilvēkam jāmacās domāt vairāk sistēmu izteiksmē un noteikt savu vietu gan kā lietotājam, gan kā pilsonim, gan kā personībai, gan kā grupas loceklim”(Eiropas Komisija, 1998, 23), maģistra darba autore veido shēmu, kas uzskatāmi atklāj, kas ir vērtībizglītība (skat. 2.2.tabulu).

2.2.tabula

Vērtībizglītības skaidrojums

Jāsecina, ka vērtībizglītība ir cieši saistīta ar attieksmi pret sevi un apkārtējo pasauli, un vērtībizglītošanās procesi norisinās visa indivīda mūža garumā, sākot ar mājām, ģimeni un pirmo izglītības pakāpi – pirmsskolu. Maģistra darba turpinājumā tiek pētīta bērnu tikumiskā attīstība pirmsskolā.

2.2. Bērnu tikumiskā attīstība pirmsskolā

Jau vēsturiski bērnu audzināšana un tālākā izglītošanās skolā tika saistīta ar bērnu tikumisko audzināšanu, gatavojot bērnus kļūt par tādiem pieaugušajiem, no kuriem tiek sagaidīta atbilstība noteiktiem sabiedrības uzvedības kodiem (Grieshaber & McArdle, 2014). Mūsdienu zinātnieki uzsver vajadzību uzsākt bērnu izglītošanu vērtībās jau pirmsskolas vecumā, norādot, ka tas ir nozīmīgi, lai radītu tolerantu un atbildīgu sabiedrību. Tādējādi pirmsskolas izglītības iestādes tiek uzskatītas par nozīmīgu vietu vērtību apguvei. Vērtības pirmsskolā izpaužas rotaļā un savstarpējās attiecībās starp bērniem, kā arī attiecībās starp bērnu un pieaugušo. Bērni macās

atdarinot, viņus ietekmē pieaugušā attieksme un teiktais. Bērnam pieaugušais ir interesants (Freibergera, Priede, 2007). Professore A.Špona norāda, ka pieaugušais ir paraugs augošam cilvēkam, uzsverot, ka bērnībā veidojušies pozitīvi uzvedības paradumi, kas nostiprinājušies pieredzē, saglabājas cilvēka dzīvē kā vērtības (Špona, 2006). Viedoklis sasaucas ar vienu no pirmsskolas uzdevumiem, kas saistīti ar vērtībās balstītu ieradumu veidošanu, kā arī pedagogu uzdevumu, organizējot mācību procesu, nodrošināt iespēju vērot pozitīvus bērnu un pieaugušo sadarbības paraugus, veidojot vērtībizpratni (Izglītība mūsdienīgai lietpratībai, 2017).

Daudzi pētnieki atzīst, ka liela nozīme bērnu vērtību veidošanā ir skolotājiem. Pastāv divu veidu vērtības, kuras skolotāji pārnes uz bērniem: skolotāju personiskās vērtības un vērtības, kuras ir izvirzītas kā nozīmīgas pirmsskolas izglītības iestādēs. Skolotājam nav iespējams būt neitrālam attiecībā uz vērtībām, jo vērtības vienmēr izpaužas mācību procesā vismaz slēptā veidā kā daļa no katra skolotāja personības struktūras (Marinko et al, 2014). Tādējādi, ir svarīgi, lai skolotāji apzinās tās vērtības, kuras viņi vēlas attīstīt bērnos.

Tiek atzīmēts, ka pirmsskolā ar stingru fokusu uz mācību priekšmetu jomām un akadēmisku mācīšanos, pastāv tendence mazāk uzmanības pievērst vērtībām. Nepieciešama lielāka izpratne par zināšanām, kuras pirmsskolas izglītības skolotājam nepieciešams, lai iesaistītos pedagoģiskajā procesā, kas vērsts uz vērtību apguvi (Johansson, 2018). Mūsdienu sabiedrībā bērni un pirmsskolas izglītības skolotāji arvien vairāk reprezentē daudzveidīgu kultūras un sociālo izcelsmi, līdz ar to daudzveidīgas vērtību prioritātes. No skolotājiem tiek sagaidīta profesionalitāte jautājumos par vērtībām un vērtību konfliktiem ikdienas saskarsmē ar kolēģiem, vecākiem, bērniem pirmsskolas izglītības iestādēs.

Atskatoties pagātnē, jāsecina, ka jau pedagogs J.A.Komenskis (1592 -1670) norādījis, ka, lai cilvēkā attīstītu cēlus tikumus, tie jāveido agrā bērnībā (Komenskis, 1992). Līdzīgi uzskatījis psihologs A.Adlers (1870.-1937.), uzsverot, ka bērna attīstības procesā pirmsskolas vecumā gūtajai pieredzei ir īpaša nozīme, jo tās ietekme jūtama cilvēka tālākajos dzīves posmos (Adlers, 1932).

Par tikumisko jūtu veidošanās nozīmīgumu pirmsskolas vecumā un bērna sajūtu pieredzi, kas sekmē pašregulāciju, runā Liepājas Universitātes profesore D.Lieģeniece. D.Lieģeniece uzsver, ka pirmsskolas vecumā tikumisko priekšstatu veidošanās saistīta ar bērna jūtu sfēras attīstību, ka zināšanu došana bērnam nav pats grūtākais, grūtības rodas noteiktas attieksmes, sekot labajam, izstrādāšanā, jo tikumisko jūtu veidošanās pirmsskolas vecumā aizsteidzas priekšā morāles normu apzināšanai (Lieģeniece, 1992). Tātad, ja pirmsskolas vecums ir kognitīvo procesu veidošanās posms, tad šis periods ir vispiemērotākais vērtīborientācijas veidošanai, veicinot pareizas attieksmes veidošanu pret sevi, citiem, dabu un apkārtējām lietām. Pētījumi parāda, ka sociālās un emocionālās kompetences mācīšana

pirmsskolas vecumā dod pamatu tālākai uzvedības attīstībai skolas vecumā un raisa pozitīvas pārmaiņas (Marinko et al., 2014).

Izvērtējot pirmsskolas vecuma bērnu tikumiskās audzināšanas metodes, D.Lieģeniece uzsver, ka audzināšanā jāizvēlas individualizētas metodes, kas saistītas ar audzēkņu individuālajām attīstības īpatnībām, norādot, ka svarīga ir bērna motivācijas veicināšana, lai atturētos no nepareizas rīcības, un ka nav pieļaujama filtru un barjeru veidošanās, kas var ietekmēt informācijas kodēšanu un dekodēšanu pedagoģiskajā saskarsmē (Lieģeniece, 1999). Svarīga pirmsskolas vecuma bērna tikumiskās audzināšanas metode ir rotaļa. Rotaļa bērnam ir neatņemama sastāvdaļa, kas arī ir pamats bērna audzināšanā, tajā skaitā tikumiskajā audzināšanā un vērtībizpratnes veidošanā (Dzintere, 2005; Lieģeniece, 1999).

Bērna izpratne par tikumiem attīstās praktiskā mijiedarbībā ar sociālo vidi, ko nosaka apstākļi, audzināšana, bērna aktivitāte. V.Golubina vērš uzmanību, ka pirmsskolas vecuma bērnu tikumiskā audzināšana sekmē morālo pamatu attīstīšanos, ietverot: tikumības priekšstatu, jēdzienu, tikumisko uzskatu un pārliecības veidošanu, bērna tikumiskās rīcības un uzvedības organizēšanu, tikumisko īpašību izkopšanu, sistemātiskuma un pakāpeniskuma ievērošanu tikumisko jēdzienu apgūšanā un apjaušanā (Golubina, 2007). Kā divas galvenās sociālās institūcijas, kuras pārnes vērtības bērniem, tiek izdalītas ģimene un pirmsskola (Marinko et al., 2014).

Dānijā veikts pētījums, kas parāda, ka pirmsskolā skolotāji visbiežāk akcentē humānās vērtības: cieņu, atzišanu un uzticību (Skriver Jensen & Broström, 2018). Zinātnieki iesaka pirmsskolas praksē balstīties uz principiem, kuri izriet no demokrātijas kā vērtības: censties ņemt vērā bērnu viedokli un pārliecināties, kā bērni piedzīvo īstenas iespējas ietekmēt un būt līdzdalīgiem pirmsskolas izglītības aktivitātēs, censties radīt daudzveidīgas un jēgpilnas situācijas, kurās bērni var gūt pieredzi, kā būt par daļu no grupas vai kopienas (Skriver Jensen & Broström, 2018).

Slovēnijā un Turcijā veiktā pētījumā (Marinko et al., 2014) noskaidrots, kādas vērtības pirmsskolas izglītības skolotāji uzskata par svarīgām savā dzīvē. Starp nozīmīgākajām vērtībām minēta cieņa, godīgums, mīlestība, atbildība, ticība/reliģija. Gandrīz puse no aptaujātajiem pedagogiem (48%) uzskata, ka savas nozīmīgākās vērtības, veicot pedagoģisko procesu, nodod bērniem, taču vienlaikus tiek atzīst, ka tas ne vienmēr notiek plānoti, drīzāk spontāni. Liela daļa skolotāju (45%) vērtību mācīšanu novērtē kā vidējā mērā plānotu.

Pirmsskolas izglītības skolotāji Islandē par prioritārām vērtībām uzskata rūpes, cieņu un disciplīnu (Sigurdardottir & Einarsdottir, 2016). Pēc skolotāju uzskata, tieši šīs vērtības padara bērnus sociāli stiprākus, tādēļ bērniem tās būtu jāpieņem un jāiemācās izmantot kā vadlīnijas dzīvei. Akcentēta arī nepieciešamība bērniem iemācīties labu komunikāciju un

paškontroli, jo bērns vienmēr būs kādas grupas daļa gan pirmsskolā, gan sabiedrībā. Pētījums parādīja arī to, kā skolotāji izprot savu lomu vērtību veidošanā. Tika minētas vairākas skolotāju funkcijas: būt par labu paraugu; izmantot pareizus vārdus, lai bērni saprastu vērtību saturu; diskutēt par vērtībām ar bērniem, tāpat atainot vērtības rakstveidā telpas noformējumā; vadīt un palīdzēt bērniem komunikācijā; izmantot noteikumus (Sigurdardottir & Einarsdottir, 2016).

Lai īstenotu aprūpes vērtības, tiek ieteikts nodibināt siltas un empātiskas attiecības ar bērnu, jo katram bērnam vajadzīgs ēdiens, miegs un ciešas attiecības ar vismaz vienu cilvēku. Svarīgi ir atbalstīt kopības izjūtu starp bērniem, lai viņi justos vēlami un aprūpēti kā grupa, tāpat būtiski ir atbalstīt gādīguma izpausmi vienam pret otru.

Lai īstenotu disciplīnu kā vērtību, tiek izvirzīti vairāki principi: veidot skaidrus standartus un vērtības ikdienas norisēm pirmsskolā, sniegt bērniem daudzveidīgas iespējas pieredzei, refleksijai, iesaistei sociālās normās, pārvaldot brīvo rotaļu, rīta apļa laiku, ēdienreizes u.t.t.. No vienas puses skolotājs sniedz bērniem skaidrojumu, kādēļ nospraustas robežas, kāpēc jāievēro noteikumi. No otras puses skolotājs piedāvā bērniem iespēju eksperimentēt ar robežām un noteikumiem, radot alternatīvus uzvedības modeļus, kuri saistīti ar vērtībām.

Islandes pirmsskolās pētīti 1 – 5 gadu vecu bērnu uzskati par pirmsskolas izglītības skolotāju, interpretējot tos vērtību kontekstā (Einarsdottir & Palmadottir, 2018). Pēc bērnu uzskata, pirmsskolas skolotāju lomas ir daudzveidīgas un sarežģītas un tās ataino vērtības, kuras tiek īstenotas pirmsskolās. Visbiežāk vērtību kopumi, kurus var attiecināt uz disciplīnas, aprūpes un demokrātijas jomu, tika novēroti integrētā veidā. Pētījums parādīja, ka skolotāju lomas ir ne vien atkarīgas no viņu personiskajām vērtībām un pedagogiskajām zināšanām, bet arī no iestādes kultūras un struktūras. Tika atklāts vairāku lomu apvienojums skolotāju darbībā, skolotājam esot kā daļai no bērnu kopienas: kontrolēšanas, aprūpes, atbalsta sniegšanas, kā arī bērnu rotaļbiedra loma. Tādējādi bērnu izvirzītās skolotāju lomas ir zināmā mērā pretrunīgas. Visvairāk bērni sadarbībā ar skolotājiem uzsver aprūpi kā vērtību. Pēc bērnu uzskatiem, skolotāji palīdz bērniem, ir laipni, rada komfortu un pieskata bērnus (Einarsdottir & Palmadottir, 2018). Islandes zinātnieces uzsver nepieciešamību pirmsskolas skolotājiem apjaust, kā viņi apzinātā un neapzinātā veidā komunikācijā ar bērniem īsteno vērtības. Īpaši akcentēta nepieciešamība uz klausīt bērnus un ņemt vērā bērnu viedokļus (Einarsdottir & Palmadottir, 2018).

Islandē vērtības pētītas arī savstarpējo attiecību kontekstā, skatot bērnu konfliktus kā iespēju un priekšnoteikumu, lai bērni apgūtu demokrātijas vērtības un prasmes (Palmadottir, 2018). Balstoties uz pētījuma rezultātiem, tiek izteikts, ka izglītības praksē jāpieļauj konflikti un pretestība, un tie var tikt uzskatīti par daļu no bērnu un skolotāju ikdienas realitātes

pirmsskolas izglītības iestādē (Palmadottir, 2018). Tiek uzsvērts, ka īstenojot vērtības un nosakot vērtību prioritātes, aktīvā lomā ir gan skolotāji, gan bērni. Taču skolotāja atbildība ir pirmsskolas praksē atbalstīt bērnu refleksiju par vērtībām (Johansson, 2018).

Savukārt Zviedrijā veiktos pētījumos (Johansson, 2018) tika izdalītas 3 vērtību jomas: rūpes, demokrātija un disciplīna. Tā, piemēram, rūpju jomu ietver vērtības, kuras bērniem uzliek par pienākumu nedarīt pāri citiem, saprast un izrādīt līdzjūtību. Demokrātijas vērtības sniedz iespējas īstenot līdzdalību, ietekmi, risināt sarunas. Disciplīnas jomas vērtības ietver paklausību, patstāvību un sasniegumus. Vērtības liek bērniem uzvesties noteiktos veidos, kā arī izvirza noteiktus mērķus skolotājiem. Pētījums Zviedrijas pirmsskolās parādīja, ka skolotāji izvēlējās tās vērtības, kuras atklāja tādu personību, par kādu skolotāji vēlas, lai kļūtu bērni. Tā sauktais “vēlamais zviedru bērns” ir rūpīgs, demokrātisks un disciplinēts.

Apjomīgs pētījums par vērtībām pirmsskolas izglītības iestādēs veikts Igaunijā, aptverot 978 respondentus: izglītības iestāžu vadītājus, skolotājus un vecākus (Úlavere & Veisson, 2015). Pētījumā noskaidrots, kuras vērtības pirmsskolas izglītības iestāžu vadītāji, skolotāji un audzēkņu vecāki uzskata par nozīmīgām, lai mācītu tās bērniem pirmsskolas iestādēs. Noskaidrotas arī aktivitātes, kādās iespējams īstenot vērtību izglītību. Kā aktivitātes, kurās prioritāri iespējams īstenot vērtību atzišanu, respondenti nosauc pirmsskolas grupas noteikumus ikdienas komunikācijā, ikdienas aktivitātes (ēšanu, ģērbšanos, u.c.), skolotāja personīgo paraugu un tradīciju pasākumus. Igaunijā veiktā pētījuma rezultāti tikai daļēji var tikt salīdzināti ar maģistra darba autores veikto pētījumu Latvijā, jo respondentiem izvēlei tika piedāvāts citas vērtības (skat.3.nodaļu). Igaunijā par pamatu tika ņemtas 20 vērtības, kuras piedāvātas pirmsskolas metodiskajā literatūrā, papildinot ar vērtībām, kuras nosauktas Igaunijas nacionālajā programmā pirmsskolām.

Jāsecina, ka personības kodols veidojas pirmsskolas vecumā, kur, piedaloties ģimenei un pirmsskolas izglītības skolotājam, tiek īstenots tikumiskās audzināšanas saturs, vadoties pēc katra individuālas izpratnes. Tā kā Latvijas likumdošana 2016.gadā ir noteikusi tikumiskās audzināšanas saturu izglītībā, maģistra darba autore empīriskajā pētījumā pievērsīsies pirmsskolu pedagogu uzskatu izpētei, par pamatu ņemot Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr.480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” izvirzītās vērtības un tikumus. Turpinājumā normatīvo dokumentu izpēte, kas nosaka tikumisko audzināšanu Latvijas izglītībā vēstures kontekstā un mūsu dienās.

2.3. Audzināšanas normatīvais regulējums Latvijas izglītībā

Studējot normatīvos aktus, noskaidrojās, ka 1917.gada jūlijā Tērbatā notika Latvijas skolotāju otrais kongress, kuru apmeklēja delegāti no visiem Latvijas novadiem. Kongresā lēma par obligātās izglītības sistēmu, mācību plāniem. Kongresā pieņemtajā Latvijas skolu likumprojektā kā viena no idejām tika uzsvērta ideja par nepieciešamību dot audzēkņiem vispārējas zinātniskās un tikumiskās izglītības pamatu praktiskajai dzīvei.

1918.gada 18.novembrī pirmo reizi latviešu tautas vēsturē tika nodibināta neatkarīga Latvijas valsts. Tas rosināja arī izglītības mērķu un uzdevumu maiņu. Latviešu tautas izglītības un nacionālās pedagoģiskās domas attīstības vēsturē laiks no 1918.gada līdz 1940.gadam bija īpaši nozīmīgs, tādēļādi maģistra darba autore padziļināti pievēršas tā izpētei.

Kā Latvijas pedagoģijas autoritātes Latvijas pirmās brīvvalsts laikā no 1918.gada līdz 1940.gadam nosaucami A.Dauge, J.A.Students, K.Dēķens, J.Greste, E.Pētersons, arī Rainis. Ierosmes pedagoģiskajām idejām viņi smēlās Krievijā un Vācijā, balstoties uz Ļ.Tolstoja, K.Ušinska, F.Ā.Dīstervēga, J.H.Pestalocija, H.Gaudiga atziņām (Staris, 2000).

1919.gada 8.decembra (vēlāk arī 1934.gada 18.jūlija) "Likums par tautas izglītību" norādīja, ka "visās mācību iestādēs jāizkopj tikumiskā apziņa, valstiski uzskati un goda prāts" (Rubenis, 1992, 78).

Autori, kuri izstrādāja mācību programmas, plānus un grāmatas, ņēma par pamatu valsts likuma pantos noteikto. Audzināšanā akcents tika likts uz savstarpējo iecietību, draudzību un tautiskumu, izskaužot skaudību, nenovīdību (Rubenis, 1992).

Būtiski, ka par audzināšanu patriotismā bija norādīts, ka jāaudzina ne vien savas tautas cieņa un dzimtās zemes mīlestība, bet reizē arī cieņpilna izturēšanās pret citām tautām. Var secināt, ka vadošais mācību princips bija tautiskuma princips. Tas lasāms arī divdesmito gadu sākumā izdotajās programmās, kur uzsvērts, ka galvenais audzināšanas uzdevums pamatskolā ir audzināt jaunatni tikumiskā un nacionālā garā (Latvijas tautskolu (pirmsskolas, pamatskolas, papildu skolas) programmu projekts, 1921).

Kā viens no spēcīgākajiem instrumentiem tikumiskās apziņas attīstīšanā uzskatāmas ticības mācības stundas, kuras ieviesa skolas mācību programmās (skat.2.3.tabulu). Sākotnēji, 1917.gada skolotāju kongresā Tērbatā, jautājums par ticības mācības ieviešanu skolās izraisīja asas diskusijas, un mācību plānos tā netika ieviesta. Ticības mācība Latvijā nebija obligāta līdz 1934.gadam. 1919. gada 8.decembrī pieņemtais likums par Latvijas izglītības iestādēm noteica, ka ticības mācība skolās mācāma, ja bērnu vecāki to lūdz rakstiski (Latvijas tautskolu programmas, 1925). Tajā pašā gadā pieņēma arī ticības mācības un ētikas programmu, kur bija

paredzēts mācīt Bībeles stāstus. Lai saistītu ticības mācības priekšmeta mācīšanu ar dzīvi, ieteica izmantot folkloras sacerējumus. Ja pārskatām mūsdienu laika ticības mācības (kristīgās ētikas) materiālus, tad nākas secināt, ka folkloras mantojums no kristīgās mācības materiāliem ir atdalīts. Ticības mācība mūsdienās netiek īstenota, tās vietu ieņēmusi kristīgā mācība, kas pārstāv kristietību, un, kā zināms, kristīgā un “pagāniskā” tradīcija aizvien ir savstarpēji konfrontējošas. Tabulā “Sešklasīgo pamatskolu un klasisko ģimnāziju tikumiskās audzināšanas mēneša mācību plāns” atspoguļota 1920.-1935.gada situācija Latvijas izglītībā plānotajā bērnu tikumiskajā audzināšanā (skat.2.3.tabulu).

2.3.tabula

Sešklasīgo pamatskolu un klasisko ģimnāziju tikumiskās audzināšanas mēneša mācību plāns 1920. – 1935.gadam

Gads	Sešklasīgās pamatskolas mācību plāns mēnesim		Klasiskās ģimnāzijas mācību plāns mēnesim	
	Kopējais, maksimālais stundu skaits	Ticības mācības stundas	Kopējais, maksimālais stundu skaits	Ticības mācības stundas
1920.	190	6%, nav obligāta	145	4%, nav obligāta
1923.	181	8%, nav obligāta	nav ziņu	nav ziņu
1925.	186	6%, nav obligāta	148	3%, nav obligāta
1928.	193	7%, nav obligāta	217	5%, nav obligāta
1934.	195	8%, ir obligāta	nav ziņu	nav ziņu
1935.	123	8%, ir obligāta	236	6%, ir obligāta

Jāatzīmē, ka 1925.gadā izstrādātā reliģijas un ētikas programma paredzēja, ka papildus Bībeles stāstiem 6. klases skolēniem mācāma viela par kristietības izplatīšanos Latvijā, savukārt 1928.gada ticības mācības un ētikas īstenošanas programmai līdztekus pie evaņģēliskajiem luterticīgiem sadzīves un literatūras vielā tiek uzrādīti latviešu literāti – Plūdonis, Jaunsudrabiņš, Poruks, Rainis, Aspazija, Valdis. Mūsu dienās zināmas grūtības sagādātu aicinājums nosaukt sešu jauno autoru uzvārdus, kuru daiļdarbi sistemātiski rosina ētiskās un tikumiskās domas un jūtas.

Lai gan ticības mācība līdz 1934.gadam nebija obligāta, kā pētījumā atklājās (skat. 2.3.tabulu), tā parādījās visos mācību plānos un programmās. Pēc izpētītajiem materiāliem jāsecina, ka bērnu vecāki, rakstot pieprasījumu atbalstīt savam bērnam ticības mācīšanu, iesaistījās tikumiskās audzināšanas veicināšanā skolā.

Ar 1934./1935.mācību gadu ticības mācības priekšmets kļuva obligāts visu mācību iestāžu audzēkņiem (skat.2.3.tabulu). Iespējamā saistība meklējama vēsturiskajā faktā, ka 1934.

gada 15.maijā pie varas nāca Kārlis Ulmanis. 1935.gadā apstiprinātajā programmā norādīts, ka, lai skolēns attīstītos un nostiprinātos reliģiski ētiskā garā, ir atbildīgs un iesaistīts katrs skolotājs, “neviens skolotājs nav atbrīvots no līdzdalības, lai skolēns attīstītos un nostiprinātos reliģiski ētiskā garā” (Staris, 2000, 78).

Pēc literatūrā un dokumentos izpētītā var secināt, ka ticības mācības stundu skaitam laika posmā no 1920. gada līdz 1935. gadam bijusi tendence pieaugt visās izglītības pakāpēs.

1938.gada programmā ticības mācības un ētikas stundās skolotājs aicināts piemēru skaidrojumiem Bībeles stāstos meklēt līdzīgās parādībās bērna vai apkārtnes dzīvē, izmantot tautas dziesmas un literatūru. Kā uzskata darba autore, latviešu tautas folklorā ir piesātināta ar tikumisko vērtību atziņām, un kristīgās reliģijas mācībā ietvertās vērtības tikai papildina. Arī A.Rubenis, pētot tā laika dokumentāciju, saskata, ka zemnieks, vienkāršais darba cilvēks, kas apdziedāts tautas dziesmās, ir labākais tikumiskais piemērs savā vienkāršībā, tikumiskā skaidrībā, darba mīlestībā un pienākuma apziņā (Rubenis, 1992).

Pedagogi un izglītības darbinieki, kā K.Dēķens, J.Students, A.Dauge, M.Štāls, L.Sēja, savā pedagoģiskajā darbībā pastiprinātu uzmanību veltīja audzināšanas problēmām.

J.Students uzskatīja, ka tikumība veidojas tikai audzināšanas procesā. Audzināšana ir gribas, jūtu un prāta attīstīšana (Students, 1933). J. Students atzīst tikumisko audzināšanu, kas balstīta reliģijā, jo reliģija palīdz uzlūkot pasauli un dzīvi no mūžības viedokļa.

J.Students un K.Dēķens norāda, ka svarīgākā personības iezīme, kuras izkopšana jāveicina, ir tikumība, stipra tikumiskā griba. Pēc J.Studenta, personības kodolu veido stipra tikumiskā griba, un personības būtību izveido nevis apdāvinātība, bet tikumība. Stipra personība vienmēr pilda pienākumu, klausās sirdsapziņai, dara labu tikai paša labā dēļ. Personība veidojas mācīšanas un audzināšanas procesā. Bet jāreķinās, ka ne vienmēr izglītots cilvēks ir arī tikumisks. Lai to novērstu, J.Students uzskata, ka cilvēks jāattīsta harmoniski. Harmoniska attīstība ietver sevī garīguma un intelekta vienotu attīstību (Students, 1933). J.Students aizstāv uzskatu par tikumības nemainīgo raksturu, apgalvojot, ka mainās nevis tikumība, bet gan dzīves apstākļi un cilvēku uzskati par tikumību.

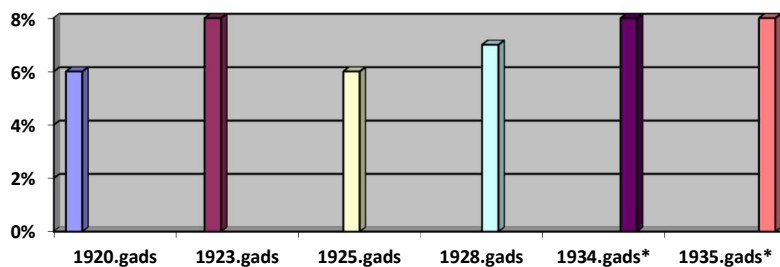
Vērā ņemamas domas jautājumā par tikumisko audzināšanu Latvijā izteicis K.Dēķens. Viņš atzīst, ka bērniem jau no mazotnes vērojama zināma iedzimtība arī tikumības jomā. Novērots, ka daži bērni vairāk tiecas uz labu, bet citiem izteiktāka tiekšanās uz ļaunu. K.Dēķens skaidro, ka diezgan bieži var sastapt bērnus, kas tikumus neveicinošos apstākļos uzaug ar šķīstu sirdi un kautru prātu, turpretim tikumiskās dzimtās uzaug netikumisks sabiedrības pārstāvis. K. Dēķens, domājot par iedzimtību nozīmi, tomēr kā pamatu tikumības veicināšanā uzskata audzināšanu (Dēķens, 1919).

Aplūkojot tikumiskās audzināšanas mērķus no vispārcilvēciskās morāles pozīcijām, viņš norāda, ka tikumiskās audzināšanas uzdevums ir izsargāt no ļauna un vadīt uz labu, un par galveno tikumiskās audzināšanas līdzekli uzskata pieradināšanu. Bērna pieradināšana pie tikumiskas uzvedības notiek ģimenē, tad skolā un sabiedrībā. Svarīga vecāku uzvedība, rīcība, sarunas. Tikumiskajā audzināšanā svarīga vieta ir darbam (Dēķens,1919).

Latvijas pirmās brīvvalsts laika pedagoģijas profesors E.Pētersons uzskata, ka visas izglītota cilvēka spējas koncentrējas tikumiskā gribā un virzībā uz patiesības meklēšanu, daiļumu, ētisku darbību, kurā tiek izmantotas visas cilvēka zināšanas. Ja sabiedriskās dzīves tikumiskās normas būs ieaudzinātas indivīdos, tad tādi indivīdi cels augšup visu sabiedrību (Pētersons,1931).

Reliģijas nozīme tikumiskajā audzināšanā aplūkota latviešu pedagogu apcerējumos. Vidusskolas direktors un mācību grāmatu autors F.Zālītis norāda, ka audzināšanas darbībai jānorit tikumiski reliģiskās audzināšanas garā (Vispārizglītojošo vidusskolu mācību plāni 1920.gadā, 1920). “Personība stingrā nozīmē ir tikai tikumiska personība jeb raksturs, kurā labais atrodas pārsvarā pār ļauno, kurā tikumiskās normas un ideāli valda pār visu. Tikai šādu personību varam apzīmēt par patiesi brīvu. Un šāda tikumiska brīvība ir arī politiska brīvība” (Staris, 2000, 193).

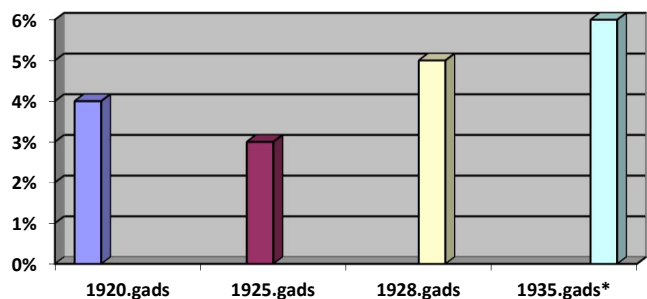
Tātad, izpētot sešklasīgo pamatskolu mācību plānus, laika periodā no 1920.gada līdz 1935.gadam, var secināt, ka, neskatoties uz 1925. gada lejupslīdi, norādītajam maksimālajam stundu skaitam ir tendence pieaugt, tajā skaitā arī ticības mācības un ētikas stundu noteiktajam skaitam mācību plānā (skat. 2.1.attēlu).

* - stundu apmeklējums ir obligāts

2.1.attēls. Sešklasīgo pamatskolu mācību plānā paredzēto ticības mācību stundu skaits procentos laika posmā no 1920. gada līdz 1935. gadam

Izpētot ģimnāziju mācību plānus laika periodā no 1920.gada līdz 1935.gadam, var secināt, ka, neskatoties uz 1925.gada lejupslīdi, norādītajam maksimālajam stundu skaitam ir tendence pieaugt, tajā skaitā arī ticības mācības un ētikas stundu noteiktajam skaitam mācību plānā (skat. 2.2.attēlu).

* - stundu apmeklējums ir obligāts

2.2.attēls. Ģimnāziju mācību plānā paredzēto ticības mācību stundu skaits procentos laika posmā no 1920. gada līdz 1935. gadam

Mācību plānā vērojamas tendences savukārt liek domāt, ka Latvijas pirmās brīvvalsts laikā jaunatne saņēma vispusīgu audzināšanu un izglītošanu, kas nenoliedzami savijās ar tikumisko audzināšanu. Jaunajai paaudzei attīstījās izpratne par reliģiskiem un sabiedriskiem tikumiem, veidojās bijība pret reliģiskiem simboliem un Dieva dāvanām, dievpalīga vēlējumu, nostiprinājās izpratne par paklausību, palīdzēšanu, tuvākā mīlestību, izpalīdzību, pacietību. Ja salīdzina mūsu dienu ģimnāziju ticības vai reliģijas mācības stundu skaitu pēc izvēles vai obligāti, tad šodienas mācību stundu skaits ir – 0. Nodrošināta tiek ētikas mācīšana, bet, vērojot sabiedrības tendences un īpaši jauniešu ētiskās un tikumiskās tendences, atliek secināt, ka mūsu dienās skolotāji, ģimene un sabiedrība nespēj motivēt jauno paaudzi ikdienā tiekties pēc tikumu un vērtību iedzīvināšanas.

Latvijas izglītība kopš 2016.gada nogales mērķtiecīgi gatavojas pārejai uz kompetencēs balstītu izglītību. Skola 2030 publiskai apspriešanai 2017. gada septembrī nodeva mācību saturu “Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts”, kurā mācību satura ietvaru veido tikumi (Izglītība mūsdienīgai lietpratībai, 2017).

Mūsu dienās Latvijas valsts likumdošana paredz jaunās paaudzes izglītošanu tikumiskajās vērtībās. Izglītības likums (Saeima, 1998) nosaka garīgā un fiziskā potenciāla attīstības iespējas, tajā skaitā tikumiskās attīstības, nodrošināšanu. Izglītības likuma grozījumos (10.¹ pants), kas pieņemti 2015.gada 18.jūnijā un spēkā stājušies 2015.gada 16.jūlijā, noteikts, ka izglītības sistēmas nodrošinātajai tikumiskajai audzināšanai jāatbilst Latvijas Republikas Satversmē aizsargātajām un ietvertajām vērtībām, īpaši laulība un ģimene. Noteikts, ka izglītības iestāde aizsargā audzēkni no informācijas un metodēm, kas neatbilst tikumiskās attīstības nodrošināšanai (Saeima, 1998).

Ministru kabineta noteikumi Nr. 480 par "Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas

kārtību", kas pieņemti 2016. gada 15. jūlijā un spēkā stājušies 2016. gada 26. jūlijā, nosaka valstisko un tikumisko audzināšanu izglītības iestādēs, izņemot augstskolās. Noteikumi nosaka arī kārtību, kādā izvērtējama izmantojamo metožu atbilstība tikumiskās audzināšanas nodrošināšanai, kā arī mācību līdzekļu un materiālu atbilstību. Atbildīgais noteikumu ievērošanā ir izglītības iestādes vadītājs. Noteikumu 3.punktā teikts, ka audzināšana virzīta uz tikumu izkopšanu attiecību veidošanai, tāpat vērtībizglītošanu un vērtību sistēmas izkopšanu, kas savukārt veicinās sadarbību, pilsoniski atbildīgu un veiksmīgu dzīvi sabiedrībā. Audzināšana jāvirza uz emocionālā intelekta attīstību, pašregulāciju, vērtību sistēmas veidošanu, sociālās un kultūras pieredzes ieguvī, tikumisko attīstību. 4.punktā uzskaitītas vērtības: ģimene, laulība, dzīvība, cieņa, brīvība, darbs, daba, Latvijas valsts, latviešu valoda, daba, kultūra, kuras īstenojas un dzīvē apliecinās, izkopjot divpadsmit tikumus, kas lasāmi likuma 7.punktā (Ministru kabinets, 2016).

Kā paši svarīgākie izkopjamie tikumi audzināšanas procesā izdalīti 12 tikumi, sniedzot arī skaidrojumu jēdziena labākai izpratnei:

atbildība, kas ir savas izvēles un rīcības seku paredzēšana un cita cilvēka brīvības un cieņas respektēšana,

centība, kas ir mērķtiecības izrādīšana darbu veikšanās, demonstrējot kvalitāti, produktivitāti, čaklumu un uzcītību,

drosme, kas ir cenšanās pēc taisnīgā un labā, demonstrējot stingru raksturu, spēju pārvarēt bailes, izlēmīgumu un cieņpilnu rīcību,

godīgums, kas ir vārdu saskaņošana ar darbiem, demonstrējot uzticamību un patiesumu,

gudrība, kas ir zināšanas labā veicināšanai izmantošana,

laipnība, kas ir pieklājības, vēlguma un atsaucības pret citiem demonstrēšana,

līdzcietība, kas ir empātijas un atbalsta demonstrēšana,

mērenība, kas ir vēlmju diferencēšana, līdzsvarošana, atturoties no nevajadzīgu vēlmju piepildīšanas,

savaldība, kas ir uzvedības un emocijas izpausmju kontrolēšanas prasme, respektējot un cienot citus,

solidaritāte, kas ir rūpju par savu un citu labumu demonstrēšana, savstarpēji saskaņojot rīcību par kopīgu labumu demokrātiskā dialogā,

taisnīgums, kas ir morāles normu, cilvēktiesību un godprātīgas lemšanas principu ievērošana,

tolerance, kas ir citādā, atšķirīgā izprašana, kā, piemēram, veselības stāvokli, viedokli, paražas, ticību, demonstrējot iecietību pret citādo (Ministru kabinets, 2016).

Pētot minētos Ministru kabineta noteikumus, maģistrante uzmanību pievērš II nodaļas “Audzināšanas mērķis, uzdevumi un izkopjamie tikumi” 6.7.punktam, kurā norādīts, ka audzināšanas uzdevums ir arī veicināt izglītojamo izpratni par vispārcilvēciskajām vērtībām, kristīgajām vērtībām un latvisko dzīvesziņu. Nosauktajām trīs vērtību kategorijām tuvāks izskaidrojums normatīvajā dokumentā nav dots. Maģistra darba autore zinātniskās literatūras izpētes gaitā uzskatu par kristīgajām vērtībām atklāj 1.1. apakšnodaļā “Tikumu jēdziena vēsturiskā attīstība”, savukārt vispārcilvēcisko vērtību un latviskās dzīves ziņas vērtību skaidrojums 1.3. apakšnodaļā “Vērtībizarpatne mūsdienu sabiedrībā”.

Maģistrante secina, ka vērtību sistēmas veidošanās un tikumu izkopšana likumā netieši tiek sasaistīta ar mūžizglītību, jo vadlīnijas uzsver pašizziņu, pašpilnveidi, kas turpinās visa mūža garumā : “Vērtību sistēmas veidošanās un tikumu izkopšana ir process, kas turpinās visu mūžu”(Ministru kabinets, 2016). Definētais normatīvajos dokumentos savukārt sasaucas ar UNESCO uzsvērtu vērtībizarglītības un mūžizglītības saistību (analizēts maģistra darba 2.1. apakšnodaļā). Līdzīga uzskatu sakarība vērojama starp pedagoģiskā darbinieka D.Ozoliņa viedokli (analizēts maģistra darba 2.1.apakšnodaļā) un likumā noteikto, ka vērtības un tikumi tiek izkopti savstarpējās attiecībās starp pedagogu un audzēkni (uzskata aktualitāte, kas balstīta ārzemju pētnieku pieredzē, analizēta 2.2.apakšnodaļā), pilnveidojot savu vērtību sistēmu abām pusēm. Mācību līdzekļus un audzināšanas metožu atbilstību, lai nodrošinātu audzēkņu tikumisko attīstību, pedagogs izvērtē patstāvīgi vai sadarbībā ar kolēģiem un iestādes administrāciju.

Maģistrante tālākā izklāstā analizē, kādi ir skolotāju uzskati, kas saistīti ar izkopjamajiem tikumiem un īstenojamajām vērtībām audzināšanas procesā, galveno minēto tikumu izpratni, uzzinot pedagogu viedokli par nepieciešamību atsevišķai tikumiskās mācības stundai un papildus aktualizējamo tikumu nepieciešamībai.

3. Skolotāju uzskatu par tikumisko audzināšanu empīriskā izpētē

Nodaļā izvirzīti empīriskā pētījuma uzdevumi, raksturota pētījuma metožu izvēle, raksturota pētījuma norises organizācija un gaita, kā arī analizēti iegūtie rezultāti.

3.1. Empīriskā pētījuma vispārīgais raksturojums

Empīriskajam pētījumam tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

- ✓ izstrādāt empīriskā pētījuma dizainu skolotāju uzskatu par tikumiskās audzināšanas īstenošanu izpētei;
- ✓ izpētīt skolotāju uzskatus par tikumiskās audzināšanas īstenošanu;
- ✓ veikt pirmsskolas izglītības un citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatu par tikumiskās audzināšanas īstenošanu salīdzinošo analīzi;
- ✓ analizēt ekspertatzinumus par tikumiskās audzināšanas īstenošanu skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē.

Dati pētījumam tika iegūti, izmantojot anketēšanu un daļēji strukturētas intervijas.

Kvantitatīvo datu apstrāde tika veikta IBM SPSS programmā, tika izmantotas aprakstošās statistikas metodes – statistiskie rādītāji un grafiskā analīze – un secinošās statistikas metode – Manna – Vitnija U tests, kvalitatīvo datu apstrādei tika izmantota kontentanalīze.

Pētījuma norise tika organizēta vairākos posmos. 2018.gada februāra – marta mēnešos maģistrante izstrādā empīriskā pētījuma aptaujas anketu dizainu. 2018.gada aprīļa – septembra mēnešos tiek iegūti pētījuma dati, aptaujājot skolotājus, intervējot ekspertus. 2018.gada septembra – novembra mēnešos autore apstrādā un analizē datus. 2018.gada oktobra – novembra mēnešos tiek veikta pētījumu rezultātu apkopošana un ieteikumu izstrāde.

Pētījuma kvantitatīvo, nedaudz – arī kvalitatīvo datu ieguvei tika organizēta skolotāju aptauja. Tā kā pētījumā bija nepieciešams iekļaut pietiekami lielu izlasi, lai iegūtu reprezentatīvus datus, aptauja tika izvēlēta kā piemērotākā metode, jo tā var ātrā veidā iegūt datus, un organizēšana ir ekonomiska finanšu resursu ziņā (Geske, Grīnfelds, 2006). Aptauja tika veikta, ievērojot konfidencialitātes principu.

Aptaujā piedalījās 301 respondents, no tiem 126 pirmsskolas izglītības skolotāji, 64 vispārējās pamatizglītības skolotāji, 72 vispārējās vidējās izglītības skolotāji, 31 profesionālās vidējās izglītības skolotāji, 8 speciālās izglītības skolotāji. Pētījumā tika paredzēti arī

arodizglītības skolotāji, taču, apkopojot anketu datus, tika konstatēts, ka neviens no respondentiem nepārstāv arodizglītības pakāpi. Maģistra darba pētījuma daļā sākotnēji bija plānoti 200 vēlamie respondenti pirmsskolas izglītības pakāpē un 200 citās izglītības pakāpēs. No izsniegtajām vai elektroniski izsūtītajām anketām atpakaļ netika atgrieztas 74 anketas pirmsskolas izglītības pakāpē, 25 anketas citās izglītības pakāpēs. Aptauja tika veikta Rīgā, citās Latvijas pilsētās un lauku teritorijās. Respondentu izvēli noteica nejaušības princips, vieglāk pieejamās izlases kopas izvēle.

Kvalitatīvie dati tika iegūti, organizējot daļēji strukturētas intervijas ar trim pirmsskolas izglītības ekspertiem, kuri tika izvēlēti pēc iepriekš noteiktiem kritērijiem. Eksperti intervijā saglabā anonimitātes principu.

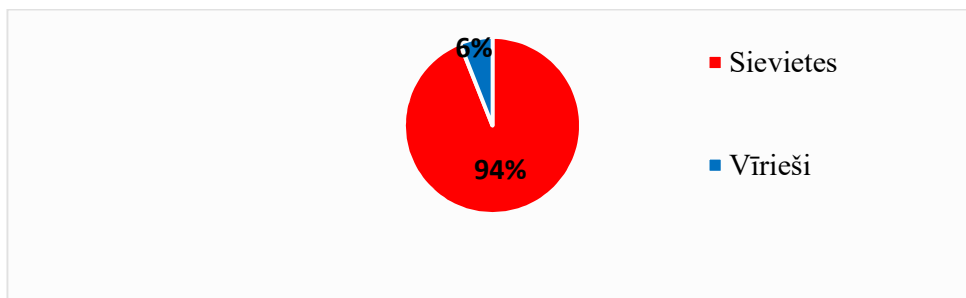
Eksperti izvēlēti pēc vairākiem kritērijiem:

- ✓ maģistra vai doktora grāds pedagoģijā, izglītības zinātnēs vai izglītības vadībā;
- ✓ ilggadīga pieredze pirmsskolas izglītībā (10 vai vairāk gadu);
- ✓ pieredze skolotāju darba novērtēšanā, piemēram, izglītības iestādes vadītāja, lektora, augstskolas mācītbspēka statusā.

Intervijas tika analizētas, izmantojot kvalitatīvo kontentanalīzi. Datu apstrādes rezultātā tika formulēti vairāki ekspertatzinumi, tomēr veiktā ekspertu viedokļu analīze pilnībā neatbilst ekspertatzinumu metodei, kura nereti tiek izmantota kvalitatīvajos pētījumos, jo prasa padziļinātu ekspertu viedokļu izpēti vairākos līmeņos, lai formulētu ekspertatzinumus. Ekspertatzinumu metodes vai fokusgrupas izvēle būtu optimāla tālākiem pētījumiem, balstoties uz ekspertu viedokļiem.

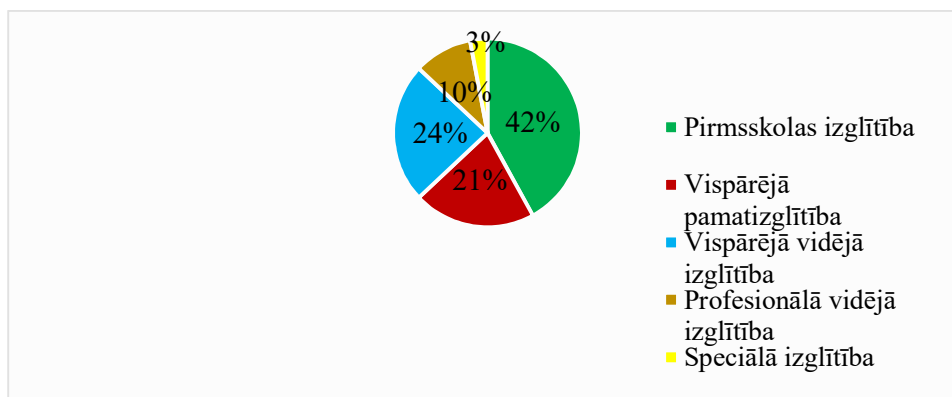
3.2. Skolotāju aptaujas rezultātu analīze

Demogrāfiskai informācijai tika noskaidrots izlases sadalījums pēc dzimuma. Grafiskā analīze parāda, ka respondentu lielākā daļa ir sievietes, kā tas kopumā arī raksturīgs pedagoģijas jomai Latvijā. No aptaujātajiem respondentiem 94% veido sievietes, vīrieši - 6% (skat. 3.1.attēlu).

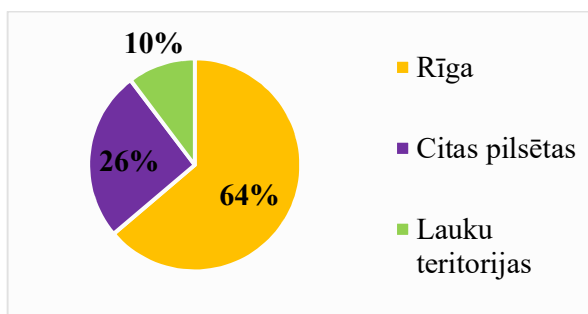
3.1. attēls. Izlases sadalījums pēc dzimuma

Pētījumā tika iesaistīti dažādu izglītības pakāpju skolotāji, lai uzskatāmi salīdzinošā analīzē noskaidrotu skolotāju viedokli, atklājot pirmsskolas skolotājiem raksturīgo uzskatu specifiku. Izlasi sadalījumā pēc izglītības pakāpes veido 42% pirmsskolas izglītības skolotāju, 21% - vispārējās pamatizglītības skolotāju, 24% - vispārējās vidējās izglītības skolotāju, 3% - speciālās pirmsskolas un pamatskolas izglītības skolotāju, 10% - profesionālās vidējās izglītības skolotāju (skat. 3.2.attēlu). Jānorāda, ka anketēšanā bija plānots iesaistīt arī arodizglītības mācībspēkus, kas pētījuma gaitā tomēr neīstenojās.

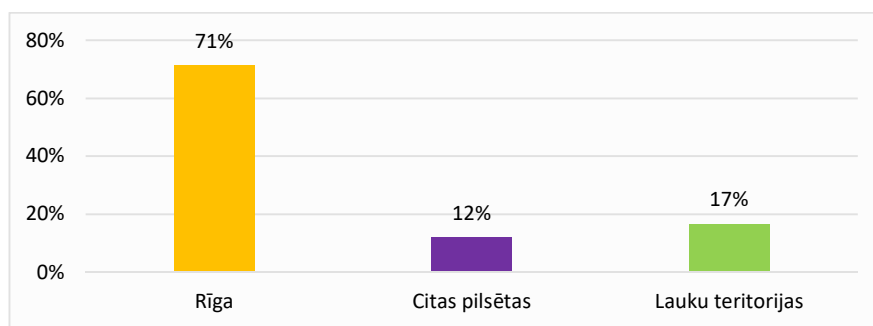
3.2. attēls. Izlases sadalījums pēc izglītības pakāpes

Pētījumā tika iesaistīti skolotāji, izvēloties izglītības iestādes, kuras atšķiras pēc atrašanās vietas urbanizācijas pakāpes. Izlases kopu no Rīgas veido 64% respondentu, no citām Latvijas pilsētām – 26%, no lauku teritorijām – 10% respondentu (skat. 3.3.attēlu).

3.3.attēls. Izlases sadalījums pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Tālāk raksturota izlases kopa, kuru veido tieši pirmsskolas izglītības skolotāji. Grafiskā analīze parāda, ka 71% no aptaujātajiem pirmsskolas izglītības skolotājiem pārstāv Rīgas pirmsskolas izglītības iestādes, 12% - citu Latvijas pilsētu pirmsskolas izglītības iestādes, 17% - pirmsskolas izglītības iestādes lauku teritorijās (skat. 3.4.attēlu).

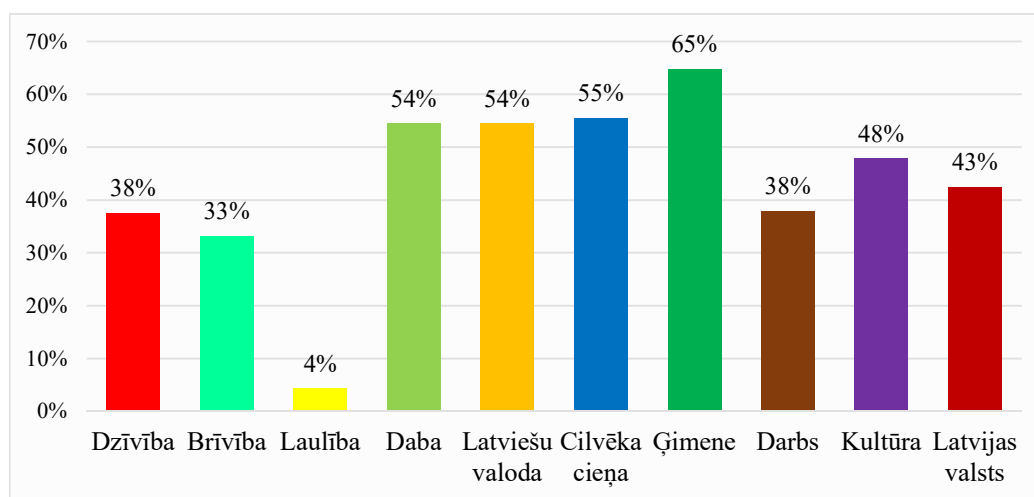

3.4.attēls. Pirmsskolas izglītības skolotāju sadalījums pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Aptaujas anketas jautājumos “Kādas vērtības ikdienā visbiežāk/visretāk apliecina, īsteno un iedzīvina Jūsu audzēkņi?” iegūto datu analīze

Tika analizēts, kādas vērtības, pēc skolotāju uzskatiem, visbiežāk un visretāk apliecina, īsteno un iedzīvina viņu audzēkņi. Izvēlei tika piedāvātas visas desmit Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr.480 minētās vērtības. Tika pētīti dati visā izlasē, kā arī datu sadalījums pēc izglītības pakāpēm un iestāžu urbanizācijas pakāpes. Pirmsskolas izglītības respondentu dati tika analizēti salīdzinājumā ar citām izglītības pakāpēm kā vienotu izlases kopu, veikta arī pirmsskolas skolotāju atbilžu sadalījuma pēc iestāžu urbanizācijas pakāpes analīze.

Grafiskā analīze parāda, ka skolotāji, balstoties uz pedagogiskajiem novērojumiem, uzskata, ka viņu audzēkņi ikdienas darbībā visbiežāk īsteno tādas vērtības kā ģimene (65%), cilvēka cieņa (55%), daba (54%), latviešu valoda (54%), skat. 3.5.attēlu).

3.5.attēls. Skolotāju uzskati par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām

Noskaidrojot skolotāju uzskatu par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām ikdienas darbībā sadalījumu pēc izglītības pakāpes, konstatēts, ka pirmsskolas izglītībā dominējošās vērtības ir ģimene (75%), daba (73%), pamatzglītības audzēkņiem – ģimene (72%), vispārējā

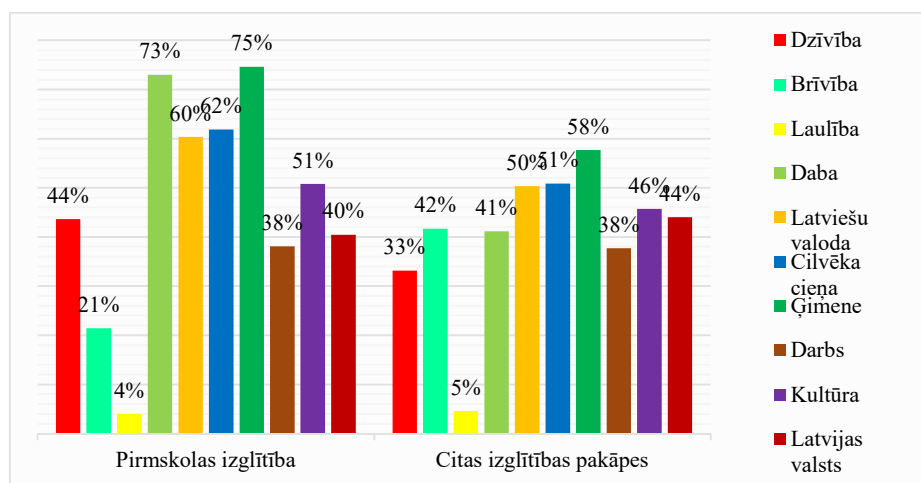
vidējā izglītība audzēkņi visbiežāk īsteno tādas vērtības kā ģimene (54%) un latviešu valoda (50%), profesionālajā vidējā izglītībā dominē kultūra (74%), speciālajā pirmsskolas un pamatskolas izglītībā – daba (88%, skat. 3.1.tabulu).

3.1.tabula

Skolotāju uzskatu par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām sadalījums pēc izglītības pakāpes

Vērtība	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Latvijas valsts	40	45	47	29	63
Kultūra	51	27	49	74	63
Darbs	38	33	44	35	25
Ģimene	75	72	54	39	50
Cilvēka cieņa	62	56	44	39	63
Latviešu valoda	60	56	50	52	50
Daba	73	42	42	26	88
Laulība	4	2	3	13	13
Brīvība	21	39	42	58	0
Dzīvība	44	36	25	39	63

Lai precīzāk atklātu atšķirības starp audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām, salīdzinot skolotāju uzskatus izglītības pakāpēs un noskaidrotu atšķirības pirmsskolas izglītības pakāpē, pirmsskolas skolotāju uzskatam tālāk pretstatīts citu izglītības pakāpju skolotāju uzskats par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām. Pirmsskolas izglītības pakāpē visbiežāk īstenotās vērtības pēc skolotāju uzskata ir ģimene (75%), daba (73%), cilvēka cieņa (62%), latviešu valoda (60%). Savukārt citās izglītības pakāpēs tās ir ģimene (58%), cilvēka cieņa (51%), latviešu valoda (50%), kultūra (46%). Jāsecina, ka pirmsskolas audzēkņiem šajā vecumposmā tiek ielikti vērtībizpratnes pamati, kur ikdienas bērnu darbībā tie aktualizē ģimenes un dabas vērtības, savstarpējo cieņu, latviešu valodu. Citās izglītības pakāpēs pēc grafiskā attēlojuma var secināt, ka vērtību aktualizēšana ir samērā vienmērīga, akcentējot ģimenes vērtības, cilvēka cieņu, latviešu valodu un kultūru (skat.3.6.attēlu).

3.6.attēls. Skolotāju uzskatu par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām sadalījums starp pirmskolas izglītību un citām izglītības pakāpēm

Lai salīdzinātu uzskatus, kādus izsaka pirmskolas izglītības skolotāji un skolotāji, kuri strādā citās izglītības pakāpēs, pētījumā tika izmantota arī secinošās statistikas metode – Manna – Vitnija U tests. Testa izvēli noteica vajadzība noskaidrot, vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības uzskatos starp abām izlases kopām – pirmskolā un citās izglītības pakāpēs strādājošajiem skolotājiem. Zinātniskajā literatūrā, salīdzinot divas neatkarīgas izlases, neparametrisku datu analīzei iesaka izmantot Manna - Vitnija U testu (Сидоренко, 2000). Testā tiek izmantota ranžēšana (skaitlisko vērtību aizvietošana ar rangiem) un datu salīdzināšana, izmantojot rangus. Uzskata, ka Manna – Vitnija U testa efektivitāte ir aptuveni 95% pat pie vidēji lielām izlasēm, tomēr gadījumos, kad starp datiem sastopami izteikti neiederīgi dati (outliers), varbūtība noskaidrot zīmīgas atšķirības starp izlases kopām ir ļoti neliela, tāpēc Manna – Vitnija tests dažkārt tiek uzskatīts par robustu (Rieksts – Riekstiņš, 2011). Izmantojot Manna – Vitnija testu, tika salīdzinātas divas neatkarīgas izlases – pirmskolas izglītības skolotāji (N=126) un citās izglītības pakāpēs strādājošie skolotāji (N=175). Datu ranžēšana tika veikta, iedalot datus divos rangos, t.i., skolotājs neizvēlas noteiktu vērtību/tikumu – 1, skolotājs izvēlas noteiktu vērtību/tikumu – 2. Datu analīzei tika lietots 5% nozīmības līmenis.

Iegūtie rezultāti parāda, ka statistiski nozīmīgas atšķirības starp pirmskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs strādājošo skolotāju uzskatiem pastāv samērā nelielā skaitā gadījumu. Tā, piemēram, jautājumā par vērtībām, kuras ikdienā visbiežāk apliecina, īsteno un iedzīvina audzēkņi, iegūtie rezultāti (skat. 3.2.tabulu) parāda statistiski nozīmīgas atšķirības attiecībā uz tādām vērtībām kā brīvība, daba un ģimene. Maksimāli būtiskas atšķirības ($p=0.000$) pastāv skolotāju uzskatos par brīvību un dabu. Pirmskolas izglītības skolotāji dabu min salīdzinoši biežāk (aritmētisko vidējo rangs (*mean rank*) – 178,89) nekā citu izglītības

pakāpju skolotāji (aritmētisko vidējo rangs – 130,92). Pretēji, brīvību savukārt biežāk norāda citu izglītības pakāpju skolotāji (aritmētisko vidējo rangs – 163,78), retāk – pirmsskolas izglītības skolotāji (aritmētisko vidējo rangs – 133,25). Būtiskas atšķirības pastāv arī skolotāju uzskatos par ģimenes vērtības apliecināšanu ($p=0.003$), kas biežāk dominē pirmsskolas izglītības skolotāju uzskatos (aritmētisko vidējo rangs – 165,78) salīdzinājumā ar citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatiem (aritmētisko vidējo rangs – 140,36). Var pieņemt, ka atšķirības nosaka ciešā izglītības iestādes sadarbība ar bērnu ģimenēm, kas raksturīga pirmsskolas izglītības pakāpē, bet mazinās vai iegūst citas veida sadarbības formas tālākās izglītības pakāpēs. Tālākos pētījumos būtu svarīgi padziļināti noskaidrot skolotāju uzskatu atšķirību cēloņus, to subjektīvo un objektīvo raksturu, izmantojot fokusgrupu, padziļināto interviju vai citas kvalitatīvā pētījuma metodes. Attiecībā uz citām vērtībām iegūtie rezultāti abās izlases kopās ir līdzīgi un statistiski nozīmīgas atšķirības neuzrāda.

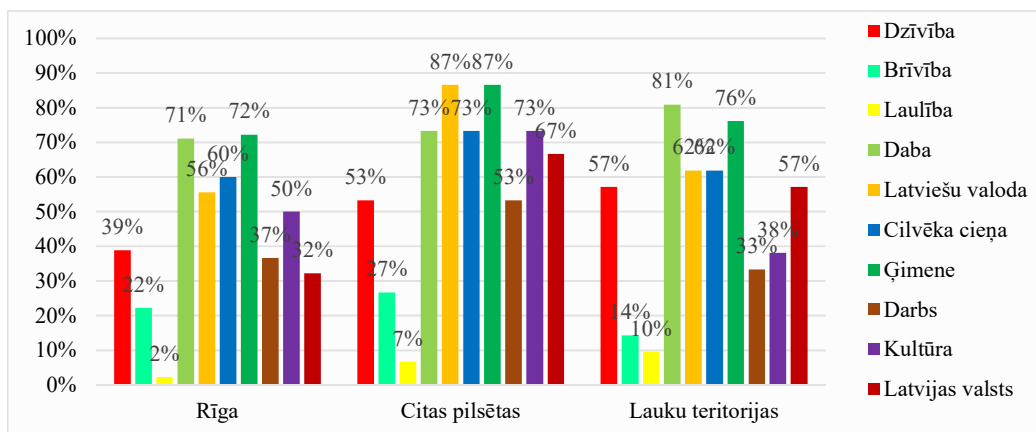
3.2.tabula

Skolotāju uzskatu par audzēkņu visbiežāk apliecinātajām vērtībām salīdzinājums pēc izglītības pakāpes: Manna – Vitnija U testa rezultāti

	Aritm. vid. rangs		Rangu summa		Mann – Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
	Pirms-skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes	Pirms-skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes				
Dzīvība	160.19	144.38	20184.50	25266.50	9866.500	25266.500	-1.854	,064
Brīvība	133.25	163.78	16789.50	28661.50	8788,500	16789,500	-3,680	,000
Laulība	150.47	151.38	18959.50	26491.50	10958,500	18959,500	-,254	,800
Daba	178.89	130.92	22540.00	22911.00	7511,000	22911,000	-5,469	,000
Latviešu valoda	159.78	144.68	20132,00	25319,00	9919,000	25319,000	-1,721	,085
Cilvēka cieņa	160,67	144,04	20244,00	25207,00	9807,000	25207,000	-1,899	,058
Ģimene	165,78	140,36	20888,00	24563,00	9163,000	24563,000	-3,021	,003
Darbs	151,33	150,76	19068,00	26383,00	10983,000	26383,000	-,067	,946
Kultūra	155,44	147,80	19586,00	25865,00	10465,000	25865,000	-,869	,385
Latvijas valsts	147,92	153,22	18637,50	26813,50	10636,500	18637,500	-,609	,542

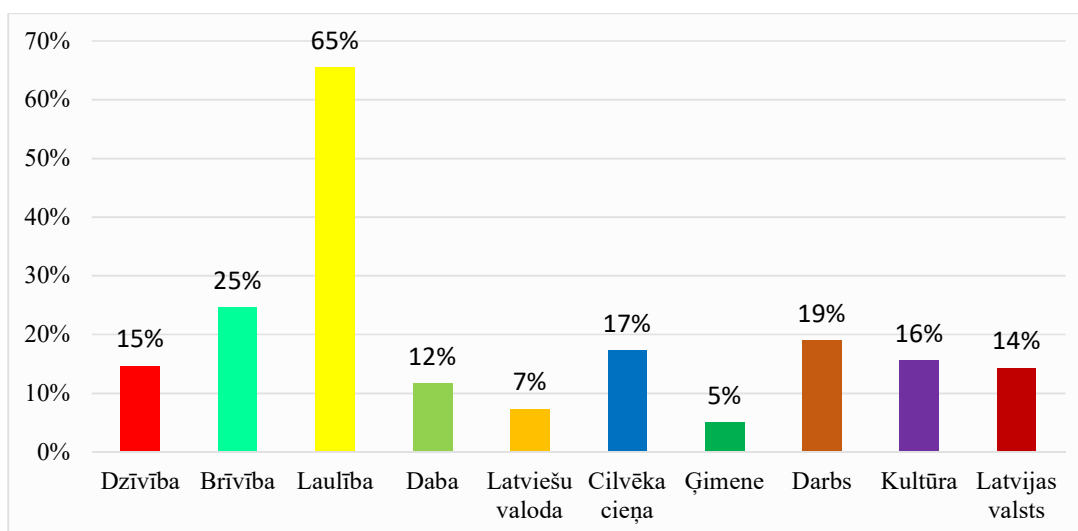
Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām, tiek salīdzināti pirmsskolas skolotāju uzskati pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka Rīgā, pēc pirmsskolas skolotāju uzskata, audzēkņi izteikti aktualizē trīs vērtības: ģimene (72%), daba (71%), cilvēka cieņa (60%). Pēc pirmsskolas izglītības skolotāju uzskata citās Latvijas pilsētās redzams, ka ikdienā audzēkņi visbiežāk demonstrē sešas vērtības: ģimene (87%), latviešu valoda (87%), daba (73%), cilvēka cieņa

(73%), kultūra (73%), Latvijas valsts (67%). Pēc pirmsskolas izglītības skolotāju uzskata lauku teritorijās redzams, ka lauku teritorijās audzēkņi pastiprināti demonstrē četras vērtības: daba (81%), ģimene (76%), latviešu valoda (62%), cilvēka cieņa (62%) (skat. 3.7.attēlu). Jāsecina, ka pēc pirmsskolas skolotāju uzskata par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes, pirmsskolas audzēkņi citās pilsētās un lauku teritorijās ir aktīvāki vērtību apliecināšanā nekā Rīgā.

3.7.attēls. Pirmsskolas skolotāju uzskatu par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām sadalījums pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Tālāk analizēti skolotāju uzskati par visretāk īstenotajām vērtībām. Grafiskā analīze parāda, ka skolotāji, balstoties uz pedagoģiskajiem novērojumiem, uzskata, ka viņu audzēkņi ikdienas darbībā visretāk demonstrē vērtību laulība (65%) (skat. 3.8.attēlu). Salīdzinot ar nākamo procentuāli visaugstāk nosaukto visretāk demonstrēto audzēkņu vērtību – brīvību (25%), starpība ir izteikti liela – 40% (skat. 3.8.attēlu).

3.8.attēls. Skolotāju uzskats par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām

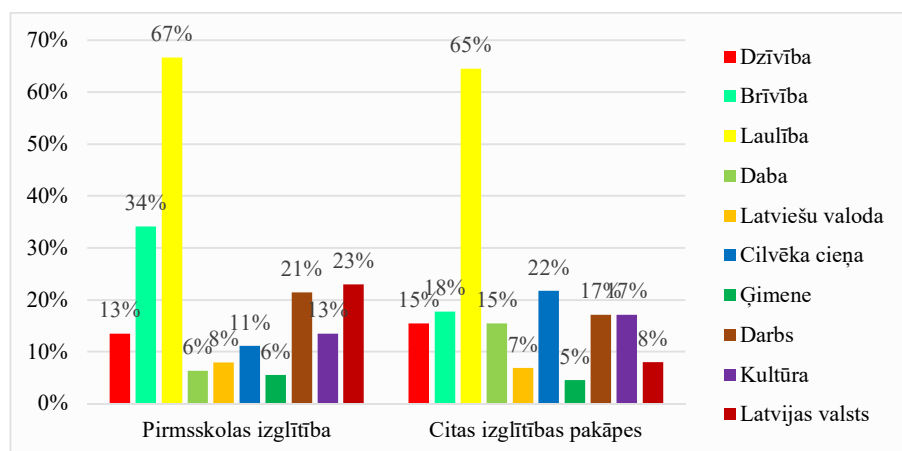
Noskaidrojot skolotāju uzskatu par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām ikdienas darbībā, vadoties pēc izglītības pakāpes sadalījuma, redzams, ka visās izglītības pakāpēs visretāk apliecinātā vērtība ir laulība: pirmsskolas izglītībā (67%), vispārējā pamatizglītībā (66%), vispārējā vidējā izglītībā (65%), profesionālā vidējā izglītībā (58%), speciālajā izglītībā (75%, skat. 3.3.tabulu). Jānorāda, ka speciālajā izglītībā visretāk demonstrēto vērtību skalā otro vietu aiz vērtības laulība ieņem vērtība darbs (50%, skat. 3.3.tabulu).

3.3.tabula

Skolotāju uzskatu par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām sadalījums pēc izglītības pakāpes

Vērtība	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Latvijas valsts	23	6	10	10	0
Kultūra	13	16	24	10	0
Darbs	21	20	11	16	50
Ģimene	6	3	6	6	0
Cilvēka cieņa	11	19	28	16	13
Latviešu valoda	8	8	6	0	38
Daba	6	11	18	23	0
Laulība	67	66	65	58	75
Brīvība	34	17	19	0	38
Dzīvība	13	16	18	0	13

Lai precīzāk atklātu atšķirības starp uzskatiem par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām, salīdzinot skolotāju uzskatus izglītības pakāpēs, pirmsskolas skolotāju uzskatam tālāk pretstatīts citu izglītības pakāpju skolotāju uzskats par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām. Pirmsskolas izglītības pakāpē visretāk īstenotās vērtības pēc skolotāju uzskata ir laulība (67%), arī brīvība (34%), citās izglītības pakāpēs visretāk īstenotās vērtības pēc skolotāju uzskata ir laulība (65%, skat.3.9. attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas un citās izglītības pakāpēs audzēkņu visretāk apliecinātā vērtība ir laulība, skolotāju uzskatos pirmsskolā un citās izglītības pakāpēs būtisku atšķirību nav.

3.9.attēls. Skolotāju uzskati par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs

Analizējot Manna – Vitnija U testa rezultātus, noskaidrots, ka jautājumā par vērtībām, kuras audzēkņi apliecina visretāk, statistiski nozīmīgas atšķirības ir skolotāju uzskatos par tādām vērtībām kā brīvība, daba, cilvēka cieņa un Latvijas valsts (skat. 3.4.tabulu). Maksimāli būtiskas atšķirības ($p=0,000$) pastāv skolotāju uzskatos par Latvijas valsti. Vairāk pirmsskolas skolotāju uzskata šo vērtību par retāk īstenotu (aritmētisko vidējo rangs pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs attiecīgi – 164,14 un 141,54). Statistiski nozīmīgas atšķirības ir arī uzskatos par brīvību ($p=0,001$), dabu ($p=0,016$) un cilvēka cieņu ($p=0,017$). Lielāks ir pirmsskolas skolotāju skaits, kuri uzskata brīvību par retāk īstenotu vērtību (aritmētisko vidējo rangs attiecīgi – 165,36 un 140,66), turpretim lielāks citu izglītības pakāpju skolotāju skaits norāda, ka audzēkņi retāk īsteno tādas vērtības kā daba (aritmētisko vidējo rangs attiecīgi – 143,06 un 156,72) un cilvēka cieņa (aritmētisko vidējo rangs attiecīgi – 141,72 un 157,68).

Aptaujas anketā tika iekļauti divi savstarpēji nesaistīti jautājumi par skolotāju uzskatiem par audzēkņu visbiežāk un visretāk apliecinātajām vērtībām. Tā kā jautājumi ir diametrāli pretēji, pastāv risks iegūt pretrunīgus datus, respektīvi, var rasties situācija, ka viena un tā pati vērtība akcentēta gan kā visbiežāk, gan visretāk īstenotā. Pētījumā iegūtie rezultāti sasaucas uzskatos par brīvību, dabu un cilvēka cieņu, taču zināmā mērā ir pretrunā uzskatos par Latvijas valsti, jo atbildes par visbiežāk īstenoto vērtību abās izlases kopās ir ļoti tuvas (aritmētisko vidējo rangs attiecīgi – 147,92 un 153,22), bet uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības starp abām izlases kopām atbildēs par visretāk īstenoto vērtību. Tālākiem pētījumiem lietderīgi būtu analizēt uzskatus vienoti, izmantojot Likerta skalu, kas atspoguļo, cik lielā mērā katra vērtība, pēc skolotāju uzskatiem, tiek īstenota.

Skolotāju uzskatu par audzēkņu visretāk apliecinātajām vērtībām salīdzinājums pēc izglītības pakāpes: Manna – Vitnija testa rezultāti

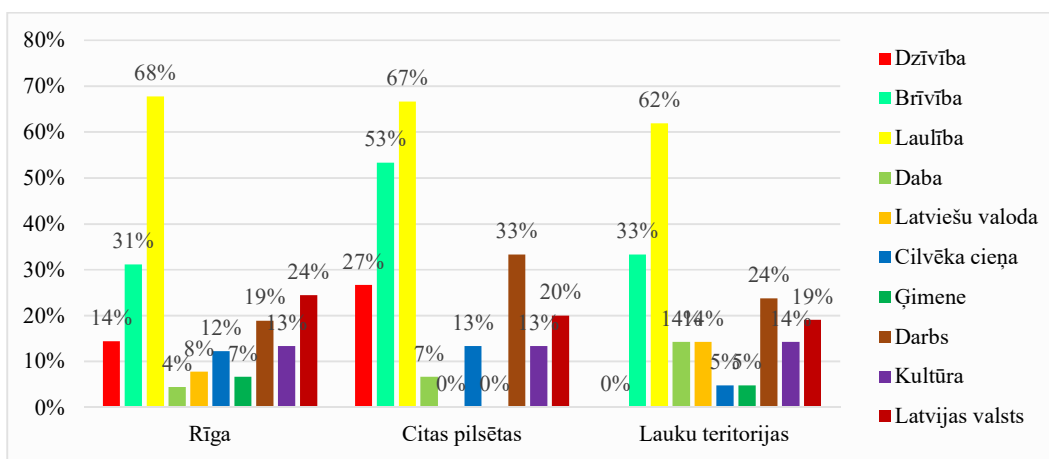
	Aritm. vid. rangs		Rangu summa		Mann – Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
	Pirms- skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes	Pirms- skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes				
Dzīvība	149,31	152,22	18812,50	26638,50	10811,500	18812,500	-,468	,640
Brīvība	165,36	140,66	20835,50	24615,50	9215,500	24615,500	-3,257	,001
Laulība	152,83	149,68	19257,00	26194,00	10794,000	26194,000	-,376	,707
Daba	143,06	156,72	18025,00	27426,00	10024,000	18025,000	-2,420	,016
Latviešu valoda	151,94	150,32	19145,00	26306,00	10906,000	26306,000	-,354	,723
Cilvēka cieņa	141,72	157,68	17857,00	27594,00	9856,000	17857,000	-2,397	,017
Ģimene	151,86	150,38	19134,50	26316,50	10916,500	26316,500	-,386	,699
Darbs	154,75	148,30	19498,50	25952,50	10552,500	25952,500	-,935	,350
Kultūra	147,81	153,30	18623,50	26827,50	10622,500	18623,500	-,859	,390
Latvijas valsts	164,14	141,54	20681,50	24769,50	9369,500	24769,500	-3,667	,000

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām, tiek pētīts pirmsskolas skolotāju uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka Rīgā pēc pirmsskolas skolotāju uzskata audzēkņi visretāk aktualizē vērtību laulība (68%). Arī pēc pirmsskolas izglītības skolotāju uzskata citās Latvijas pilsētās un lauku teritorijās redzams, ka visretāk tiek demonstrēta vērtība laulība (67% citas pilsētas) un (62% lauku teritorijas, skat. 3.10. attēlu). Jāatzīmē, ka vērtība brīvība procentuāli ieņem augstu atzīmi visretāk īstenoto vērtību skalā: Rīgā (31%), citās pilsētās (53%), lauku teritorijās (33%, skat.3.10. attēlu).

Apkopojot rezultātus jautājumos par audzēkņu visbiežāk un visretāk īstenotajām vērtībām, var secināt:

- ✓ vērtību izvēlē pārstāvētas visas desmit piedāvātās vērtības jautājumā par visbiežāk īstenotajām vērtībām, tomēr ir ievērojamas atšķirības starp izvēles biežumu (piemēram, 4% un 65%);
- ✓ starp audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām izteikti dominē laulība;
- ✓ gan pirmsskolas izglītības skolotāju, gan citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatos par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām, dominē ģimene, cilvēka cieņa, daba, latviešu valoda, uzskatos par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām pirmsskolas izglītības pakāpē dominē laulība un brīvība, citās izglītības pakāpēs – laulība;

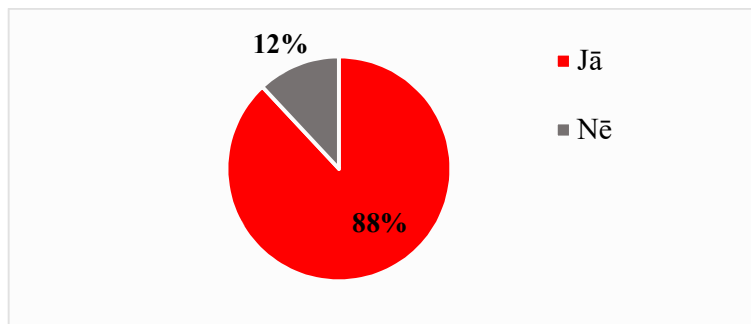
- ✓ statistiski nozīmīgas atšķirības pirmsskolas izglītības skolotāju uzskatos salīdzinājumā ar citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatiem pastāv attiecībā uz tādām vērtībām kā brīvība, daba un ģimene jautājumā par audzēkņu visbiežāk īstenotajām vērtībām un attiecībā uz tādām vērtībām kā brīvība, daba, cilvēka cieņa un Latvijas valsts jautājumā par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām;
- ✓ vērtību izvēlē pirmsskolas izglītības skolotāju uzskatos pastāv izteiktas dominantes, citās izglītības pakāpēs skolotāju izvēles biežumu sadalījums ir salīdzinoši vienmērīgāks (izņēmums – uzskati par laulību).

3.10.attēls. Pirmsskolas skolotāju uzskats par audzēkņu visretāk īstenotajām vērtībām pēc pirmsskolas iestādes urbanizācijas pakāpes

Aptaujas anketas jautājumā “Vai Jūs izprotat visu NOTEIKUMOS uzskaitīto tikumu jēdzienisko saturu?” iegūto datu analīze

Grafiskā analīze parāda, ka 88% no visiem aptaujātajiem skolotājiem izprot tikumu jēdzienisko saturu, tomēr 12% atzīmē, ka neizprot tikumu jēdzienisko saturu (skat. 3.11.attēlu).

3.11.attēls. Skolotāju izpratne par tikumu jēdzienisko saturu

Noskaidrojot skolotāju uzskatu par tikumu jēdzienisko satura izpratni sadalījumu pēc izglītības pakāpes, redzams, ka 100% skolotāju speciālajā izglītībā izprot tikumu jēdzienisko

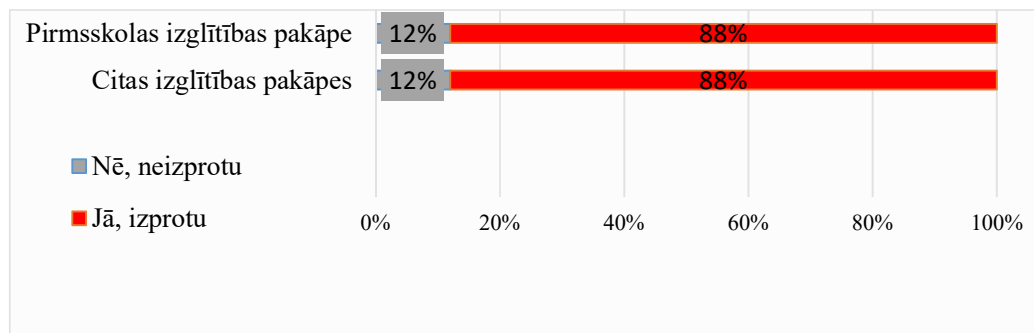
saturu, 91% - vispārējā pamatizglītības pakāpē, 88% - pirmsskolas izglītības pakāpē, 87% - profesionāli vidējā izglītības pakāpē, 85% - vispārējā vidējā izglītības pakāpē (skat. 3.5.tabulu).

3.5.tabula

Skolotāju uzskatu par tikumu jēdzieniskā satura izpratni sadalījums pēc izglītības pakāpes

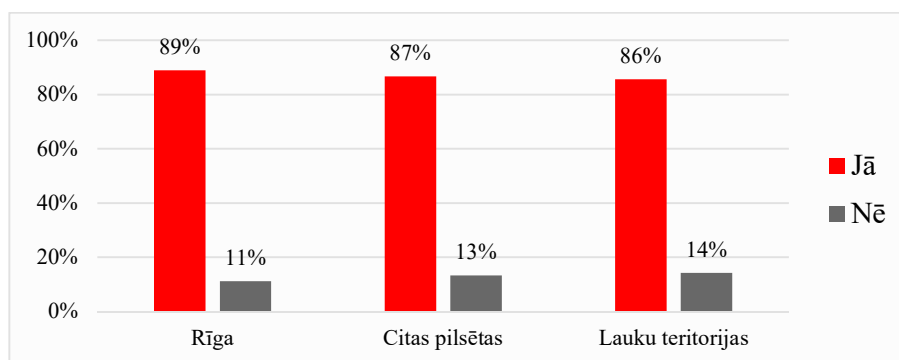
Apgalvojums	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Jā, izprotu	88	91	85	87	100
Nē, neizprotu	12	9	15	13	0

Salīdzinot skolotāju izpratni par tikumu jēdzienisko saturu, pretstatot pirmsskolas izglītības pakāpē strādājošo skolotāju un citās izglītības pakāpēs strādājošo skolotāju uzskatu, redzams, ka skolotāju izpratne par tikumu jēdzienisko saturu ir identiska: izprot 88% respondentu, neizprot 12% respondentu abās izlases kopās (skat. 3.12.attēlu).

3.12.attēls. Skolotāju izpratne par tikumu jēdzienisko saturu pirmsskolas izglītības pakāpē un citās izglītības pakāpēs

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par tikumu jēdzieniskā satura izpratni, tiek pētīts pirmsskolas skolotāju uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka “jā, izprotu tikumu jēdzienisko saturu” Rīgā atzīmē 89% skolotāju, citās pilsētās – 87% skolotāju, lauku teritorijās – 86% skolotāju (skat. 3.13.attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas skolotāji uzskata, ka izprot tikumu jēdzienisko saturu. Neskatoties uz to, jāatzīmē, ka ir pirmsskolas skolotāji, kuri neizprot tikumu jēdzienisko saturu: Rīgā – 11%, citās pilsētās – 13%, lauku teritorijās – 14% (skat. 3.13. attēlu).

3.13.attēls. Pirmsskolas izglītības skolotāju uzskatu par tikumu jēdzieniskā satura izpratni sadalījums pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

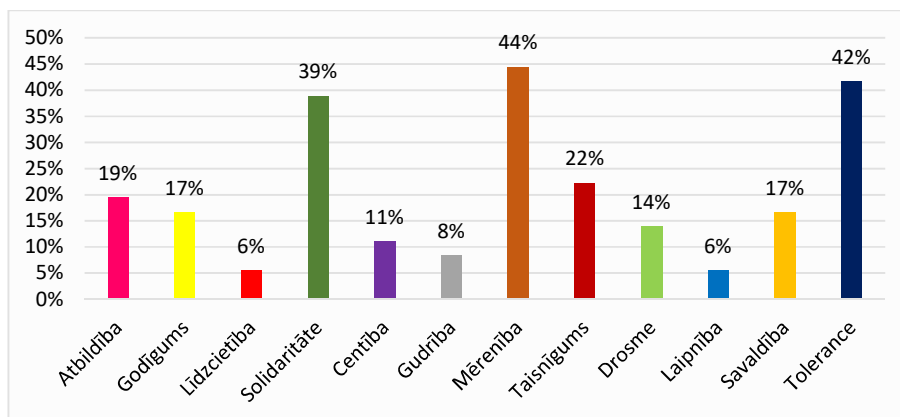
Analizējot iegūtos rezultātus par skolotāju uzskatiem par tikumu jēdzieniskā satura izpratni, secināts:

- ✓ lielākā daļa skolotāju izprot Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr.480 minēto tikumu jēdzienisko saturu;
- ✓ skolotāju uzskatos par tikumu jēdzieniskā satura izpratni nav būtisku atšķirību pēc izglītības pakāpes vai izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes.

Aptaujas anketas jautājumā “Vai Jūs izprotat visu NOTEIKUMOS uzskaitīto tikumu jēdzienisko saturu? Ja atbilde ir “NĒ”, lūdzu, norādiet, kuru tikumu satura izpratne Jums rada šaubas.” iegūto datu analīze

Skolotāju uzskatu tālākai izpētei respondentiem tika piedāvāts izvēlēties tikumus gadījumā, ja viņi atzīst, ka neizprot tikumu jēdzienisko saturu. Tika iekļauti divpadsmit tikumi, kuri minēti Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos.

Grafiskā analīze parāda, ka tikumi, kuru jēdzienisko saturu neizprot skolotāji, ir mērenība – 44% no visiem respondentiem, kuri atzīst, ka neizprot tikumu jēdzienisko saturu, tolerance – 42% un solidaritāte – 39% (skat. 3.14.attēlu).

3.14.attēls. Skolotāju uzskati par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts

Noskaidrojot skolotāju uzskatu par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts, sadalījumu pēc izglītības pakāpes, redzams, ka tikuma jēdzienu *mērenība* neizprot 14% pirmsskolas izglītības skolotāju un 22% vispārējās vidējās izglītības skolotāju, tikuma jēdzienu *tolerance* neizprot 19% pirmsskolas izglītības skolotāju un 11% vispārējās vidējās izglītības skolotāju, tikuma jēdzienu *solidaritāte* neizprot 17% pirmsskolas izglītības skolotāju un 11% vispārējās vidējās izglītības skolotāju.

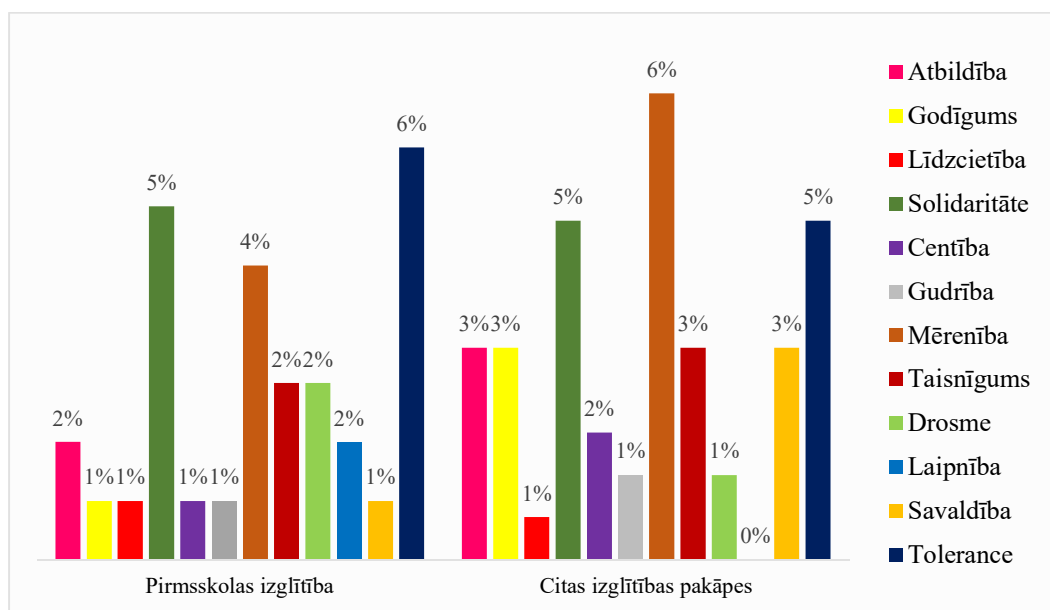
Jāatzīmē, ka pirmsskolas izglītības pakāpē nav tikuma jēdzienu, kurus pilnībā izprastu pirmsskolas izglītības skolotāji, kur pretim speciālajā izglītības pakāpē tikuma jēdzienu saturu izprot visi skolotāji. Līdzīgi tas ir arī citās izglītības pakāpēs (vispārējās pamatizglītības, vispārējās vidējās un profesionālās vidējās izglītības pakāpēs) (skat. 3.6. tabulu).

3.6.tabula

Skolotāju uzskatu par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts, sadalījums pēc izglītības pakāpes

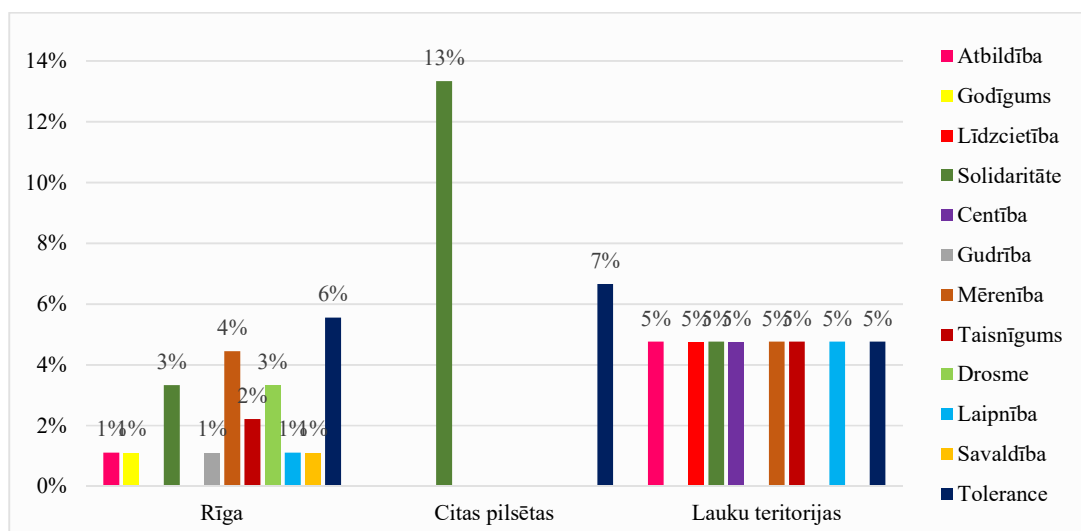
Tikums	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Tolerance	19	6	11	6	0
Savaldība	3	3	8	3	0
Laipnība	6	0	0	0	0
Drosme	8	6	0	0	0
Taisnīgums	8	6	6	3	0
Mērenība	14	8	22	0	0
Gudrība	3	3	3	0	0
Centība	3	3	6	0	0
Solidaritāte	17	6	11	6	0
Līdzcietība	3	0	3	0	0
Godīgums	3	3	8	3	0
Atbildība	6	8	3	3	0

Lai precīzāk atklātu atšķirības starp tikumiem, kurus skolotāji atzīmē, ka tos neizprot, pirmsskolas skolotāju uzskatam tiek pretstatīts citu izglītības pakāpju skolotāju uzskats par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs ir neizprasts. Pirmsskolas izglītības pakāpē kā skolotāju neizprastie tikumi ir atzīmēti: tolerance (6%), solidaritāte (5%), mērenība (4%), citās izglītības pakāpēs kā skolotāju neizprastie tikumi ir atzīmēti līdzīgi: mērenība (6%), solidaritāte (5%), tolerance (5%) (skat.3.15. attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas un citās izglītības pakāpēs ir daļa skolotāju, kuri neizprot tikumu mērenība, tolerance, solidaritāte jēdzienisko saturu.

3.15.attēls. Skolotāju uzskati par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts, pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par tikumiem, kuru jēdzienisko saturu skolotāji neizprot, tiek pētīts pirmsskolas skolotāju uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka Rīgā kā viens no tikumiem, kura jēdzieniskais saturs ir neizprasts, atzīmēta tolerance (6%), citās pilsētās – solidaritāte (13%), tolerance (7%), lauku teritorijās atzīmēti astoņi tikumi, kas katrs veido 5%, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts: godīgums, līdzcietība, solidaritāte, centība, mērenība, taisnīgums, laipnība, tolerance (skat.3.16.attēlu). Jāsecina, ka daļai pirmsskolas skolotāju nav pilnīgas izpratnes par tikumu jēdzienisko saturu, vairāk – pirmsskolas izglītības skolotājiem lauku teritorijās.

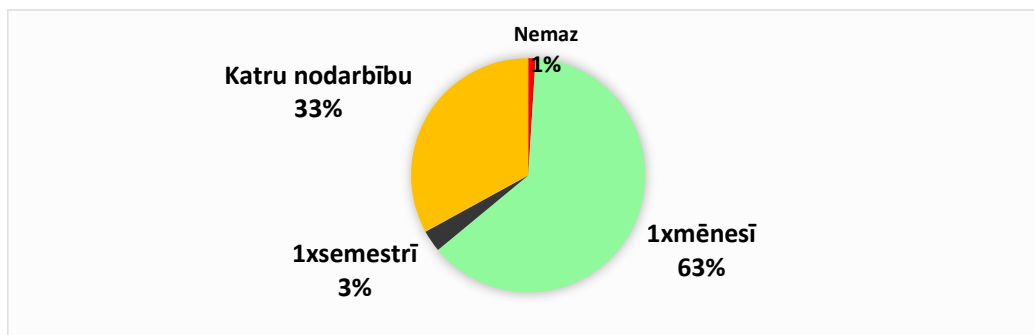
3.16.attēls. Pirmsskolas skolotāju uzskatu par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts, sadalījums pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Apkopojot rezultātus jautājumā par tikumu jēdzieniskā satura izpratni, secināts:

- ✓ starp tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts, visbiežāk minēta mērenība, tolerance un solidaritāte;
- ✓ starp pirmsskolas izglītības un citu izglītības pakāpju skolotājiem nav būtisku atšķirību uzskatos par tikumiem, kuru jēdzieniskais saturs netiek izprasts;
- ✓ atšķirībā no citām izglītības pakāpēm pirmsskolas izglītības skolotāji minējuši visus divpadsmit tikumus.

Aptaujas anketas jautājumā “Cik bieži Jūs īstenojat tikumisko audzināšanu pedagoģiskajā darbībā, skaidrojot tikumu būtību un aicinot būt tikumīgiem?” iegūto datu analīze

Grafiskā analīze parāda, ka skolotāji pedagoģiskajā darbībā saviem audzēkņiem katru nodarbību pastiprināti aktualizē un skaidro tikumu būtību, motivējot ikdienā demonstrēt tikumību, veido 33% no visiem respondentiem, vienu reizi mēnesī tikumisko audzināšanu īsteno 63% skolotāju, vienu reizi semestrī – 3%, nemaz – 1% skolotāju (skat. 3.17.attēlu).

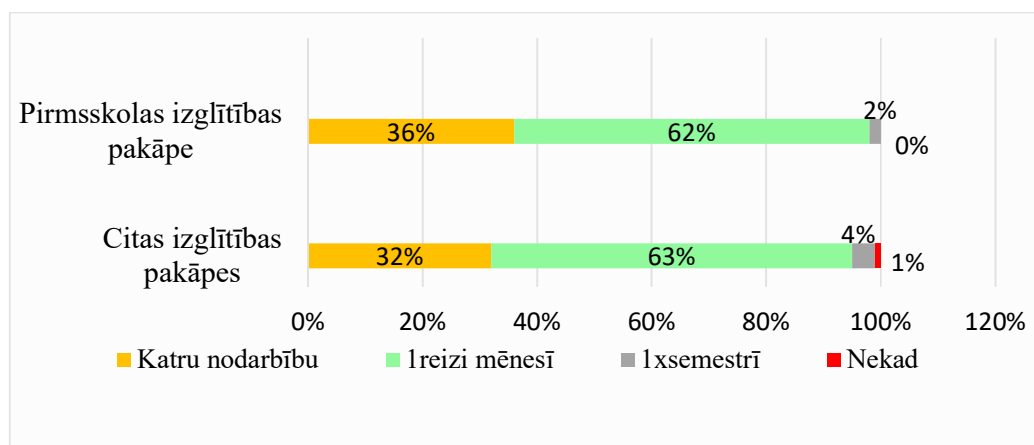
3.17.attēls. Intensitāte, kādā skolotāji īsteno tikumisko audzināšanu

Pētot katru izglītības pakāpi, redzams, ka skolotāji pedagoģiskajā darbībā īsteno tikumisko audzināšanu, pastiprināti aktualizējot un skaidrojot tikumu būtību, motivējot demonstrēt ikdienā tikumību katru nodarbību, pirmsskolas izglītībā veido 36%, vispārējā pamatizglītībā – 27%, vispārējā vidējā izglītībā – 36%, profesionālā vidējā izglītībā – 35%, speciālajā izglītībā – 25%. Vienu reizi mēnesī skolotāji īsteno tikumisko audzināšanu, pastiprināti aktualizējot un skaidrojot tikumu būtību, motivējot demonstrēt ikdienā tikumību, pirmsskolas izglītībā – 62%, vispārējā pamatizglītībā – 67%, vispārējā vidējā izglītībā – 61%, profesionālā vidējā izglītībā – 55%, speciālajā izglītībā – 75%. Profesionālā vidējā izglītība ir vienīgā izglītības pakāpe, kurā 6% skolotāju uzskata, ka neīsteno tikumisko audzināšanu (skat.3.7. tabulu).

Skolotāju uzskatu par intensitāti, kādā īsteno tikumisko audzināšanu, sadalījums pēc izglītības pakāpes

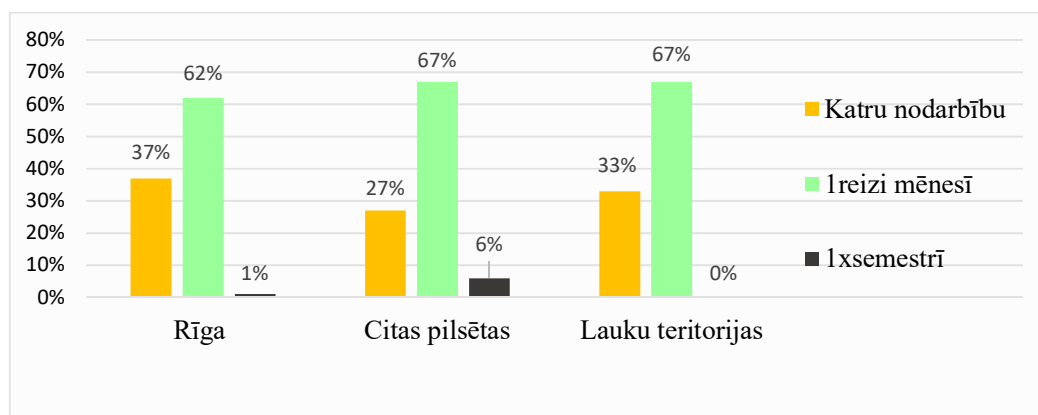
Intensitāte	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Katru nodarbību	36	27	36	35	25
Vienu reizi mēnesī	62	67	61	55	75
Vienu reizi semestrī	2	6	3	4	0
Nemaz	0	0	0	6	0

Lai precīzāk izpētītu iespējamo atšķirību starp izglītības pakāpēs īstenoto tikumiskās audzināšanas intensitāti, tiek salīdzināta pirmsskolas izglītības pakāpe ar citām izglītības pakāpēm. Pirmsskolas izglītībā 36% skolotāju katru dienu īsteno tikumisko audzināšanu, citās izglītības pakāpēs tikumisko audzināšanu katru dienu īsteno 32% skolotāju. Pirmsskolas izglītībā 2% skolotāju tikumisko audzināšanu īsteno vienu reizi semestrī, citās izglītības pakāpēs tie ir 4% skolotāju, kuri tikumisko audzināšanu īsteno vienu reizi mēnesī. Savukārt pētot atbildes, kurās skolotāji atzīmē, ka tikumisko audzināšanu īsteno vienu reizi mēnesī, jāsecina, ka pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs tās ir līdzīgas - 62% pirmsskolas izglītībā, 63% citās izglītības pakāpēs. Pirmsskolas izglītības pakāpē nav skolotāju, kuri neīstētu tikumisko audzināšanu, kurpretim citās izglītības pakāpēs tādi veido 1% (skat. 3.18.attēlu). Jāsecina, ka lielākā daļa skolotāju pedagoģiskajā darbībā tikumisko audzināšanu izvēlas īstenot vienu reizi mēnesī, kurpretim katru nodarbību tikumisko audzināšanu īsteno trešā daļa respondentu.

3.18. attēls. Skolotāju uzskati par intensitāti, kādā īsteno tikumisko audzināšanu pēc pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs

Grafiskā analīze atklāj pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāju darbības intensitāti, īstenojot tikumisko audzināšanu, atšķirības pēc urbanizācijas pakāpes: katru nodarbību tikumisko audzināšanu Rīgā īsteno 36,7% skolotāju, citās pilsētās – 26,7 % skolotāju, lauku teritorijās – 33,3% skolotāju (skat. 3.19.attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas skolotāji Rīgā visaktīvāk īsteno tikumisko audzināšanu katrā nodarbībā (skat. 3.19.attēlu). Savukārt vairāk nekā puse skolotāju, tikumisko audzināšanu īsteno 1 reizi mēnesī : Rīgā – 62,2% skolotāju, citās pilsētās – 66,6% skolotāju, lauku teritorijās – 66,7% skolotāju (skat. 3.19.attēlu). Jāsecina, ka, tā kā Ministru Kabineta noteikumos Nr.480 nav noteikts, cik bieži skolotājiem jāīsteno tikumiskā audzināšana, tad lielākā daļa skolotāju to izvēlas īstenot 1 reizi mēnesī. Savukārt tikumisko audzināšanu 1 reizi semestrī, kas ir 2 reizes mācību gadā, īsteno 1,1% skolotāju Rīgā, 6,7% skolotāju citās pilsētās. Lauku teritorijās nav pirmsskolas skolotāju, kuri īsteno tikumisko audzināšanu 1 reizi semestrī (skat. 3.19.attēlu).

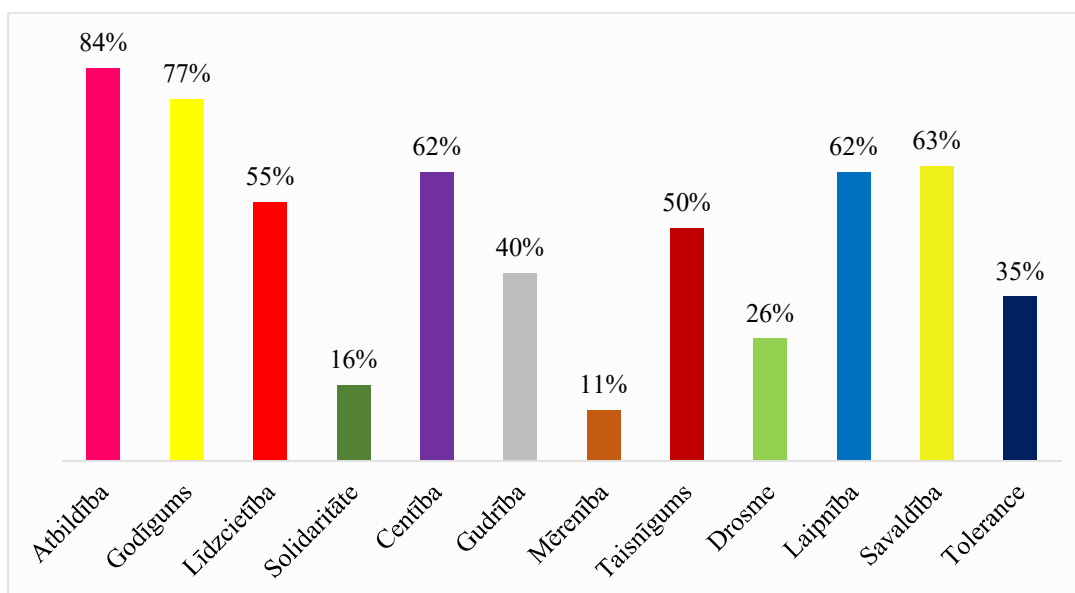
3.19.attēls. Pirmsskolas izglītības skolotāju uzskatu par intensitāti, kādā īsteno tikumisko audzināšanu, sadalījums pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Apkopojot iegūtos rezultātus, secināts:

- ✓ visvairāk skolotāju (aptuveni divas trešdaļas) izvēlas īstenot tikumisko audzināšanu vienu reizi mēnesī, daļa skolotāju (aptuveni viena trešā daļa) īsteno tikumisko audzināšanu vienu reizi semestrī;
- ✓ skolotāju uzskatos nav būtisku atšķirību starp izglītības pakāpēm.

Aptaujas anketas jautājumus “Par kuriem tikumiem Jūs visbiežāk/visretāk runājat ar saviem audzēkņiem?” iegūto datu analīze

Grafiskā analīze parāda, ka skolotāji pedagoģiskajā darbībā no divpadsmit tikumiem visbiežāk aktualizē piecus tikumus: atbildība (84%), godīgums (77%), savaldība (63%), laipnība (62%), centība (62%, skat. 3.20.attēlu).

3.20.attēls. Visbiežāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu

Noskaidrojot uzskatu par visbiežāk aktualizētajiem tikumiem skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu, redzams, ka pirmsskolas izglītības pakāpē kā visbiežāk aktualizētos tikumus skolotāju darbībā var nosaukt četrus: godīgums (79%), laipnība (78%), līdzcietība, atbildība (71%). Kā visbiežāk aktualizētie tikumi, godīgums un atbildība, dominē skolotāju darbībā arī citās izglītības pakāpēs: vispārējā pamatizglītība, vispārējā vidējā izglītība, profesionālā vidējā izglītība, speciālā izglītība. Visbiežāk aktualizētie tikumi, kas atšķiras no pirmsskolā aktualizētajiem tikumiem skolotāju darbībā, nosaucami - savaldība (75%) vispārējā pamatizglītībā un speciālajā izglītībā, centība (70%) vispārējā pamatizglītības pakāpē (skat. 3.8.tabulu).

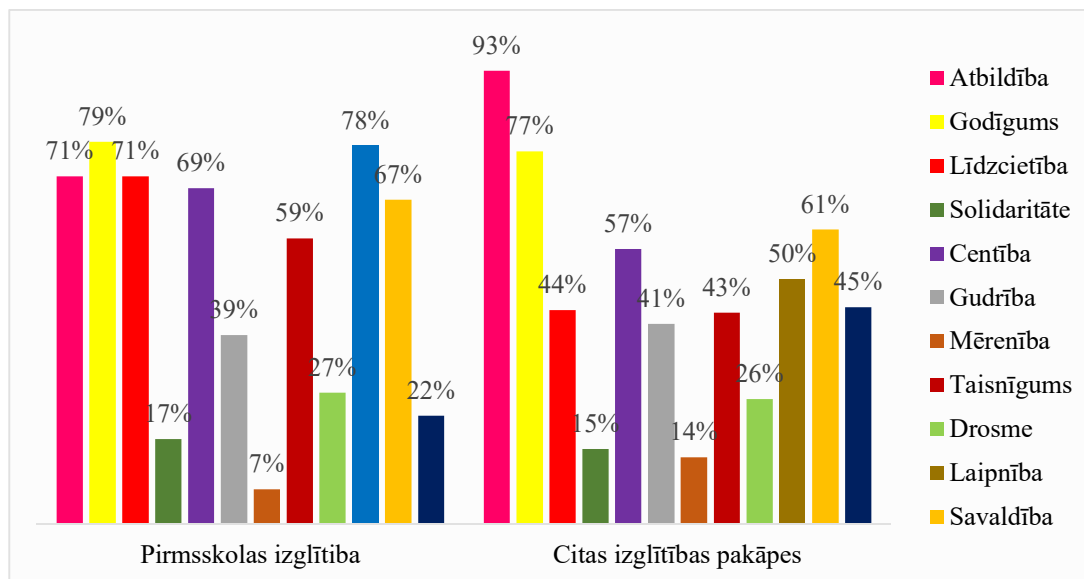
3.8.tabula

Visbiežāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu

Tikums	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Tolerance	22	42	51	45	0
Savaldība	67	75	58	32	75
Laipnība	78	61	44	42	50
Drosme	27	23	21	42	25
Taisnīgums	59	50	36	42	63
Mērenība	7	17	11	13	13
Gudrība	39	52	33	42	25
Centība	69	70	49	45	63
Solidaritāte	17	17	8	29	13
Līdzcietība	71	58	32	39	50
Godīgums	79	86	71	71	75

Atbildība	71	95	93	87	100
------------------	----	----	----	----	-----

Lai precīzāk atklātu atšķirības starp skolotāju darbībā visbiežāk īstenotajiem tikumiem, pirmsskolas skolotāju visbiežāk īstenotajiem tikumiem tiek pretstatīti citu izglītības pakāpju skolotāju darbībā visbiežāk īstenotie tikumi. Pirmsskolas izglītības pakāpē skolotāju darbībā visbiežāk īstenotie tikumi ir četri: godīgums (79%), laipnība (78%), līdzcietība (71%), atbildība (71%). Savukārt citās izglītības pakāpēs skolotāju darbībā visbiežāk īstenotie tikumi ir divi: atbildība (93%) un godīgums (77%, skat.3.21. attēlu).

3.21.attēls. Visbiežāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu, pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs

Izmantojot Manna – Vitnija U testu, konstatēts, ka statistiski nozīmīgas atšķirības starp pirmsskolas skolotāju un citu izglītības pakāpju skolotājiem jautājumā par visbiežāk aktualizētajiem tikumiem, pastāv uzskatos par atbildību, līdzcietību, centību, taisnīgumu, laipnību un toleranci (skat. 3.9.tabulu).

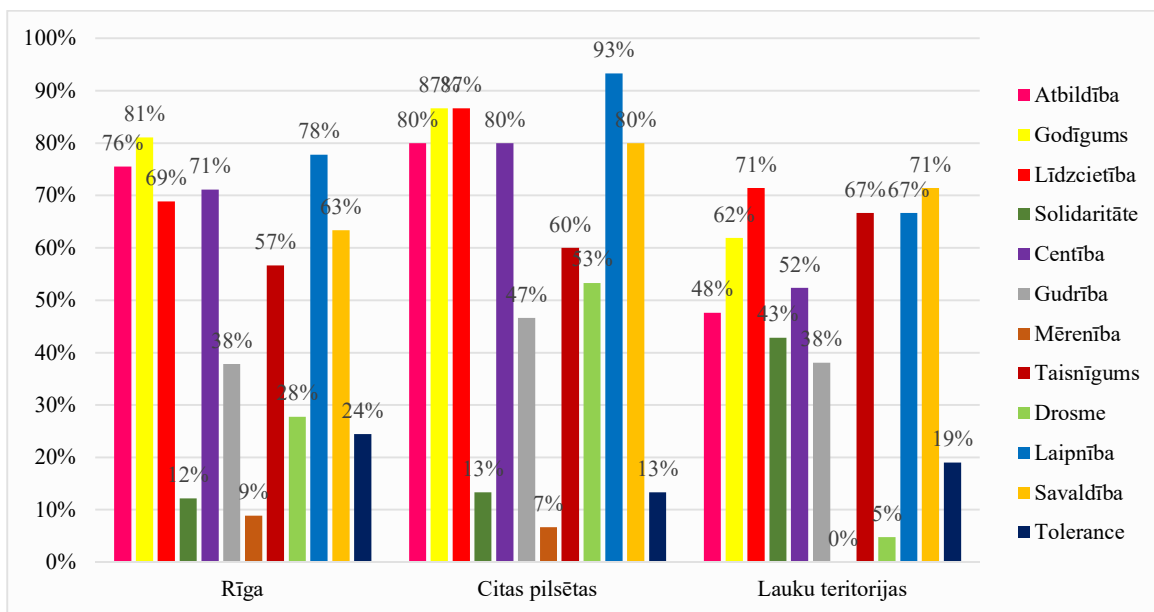
3.9. tabula

Skolotāju atbilžu par tikumiem, par kuriem visbiežāk tiek runāts ar audzēkņiem, salīdzinājums pēc izglītības pakāpes: Manna – Vitnija testa rezultāti

	Aritm. vid. rangs		Rangu summa		Mann – Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
	Pirms-skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes	Pirms-skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes				
Atbildība	132,00	164,68	16632,00	28819,00	8631,000	16632,000	-5,068	,000
Godīgums	152,75	149,74	19246,50	26204,50	10804,500	26204,500	-,409	,683

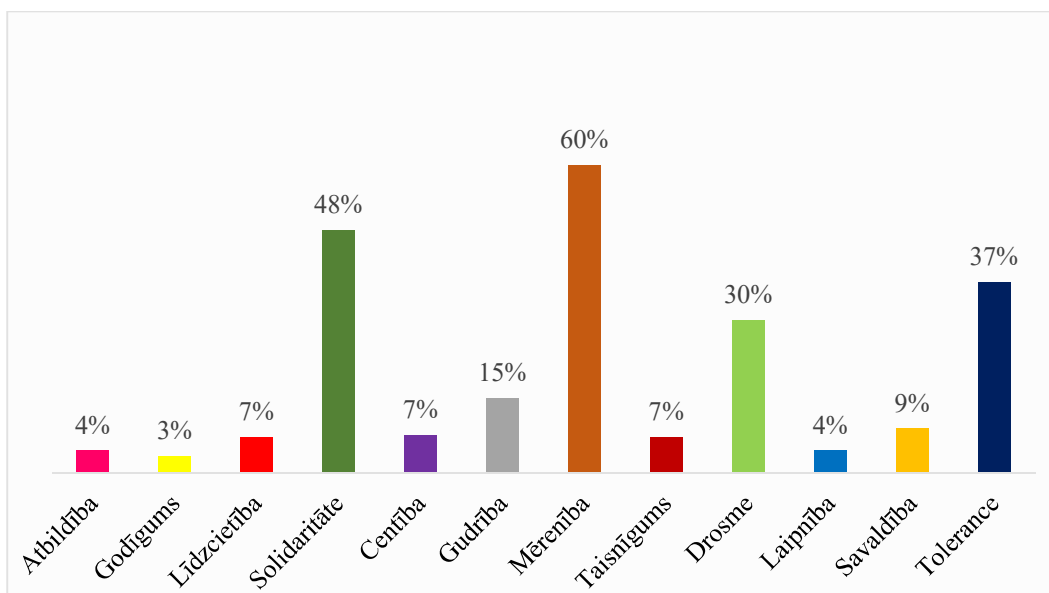
Līdzcietība	175,00	133,72	22050,00	23401,00	8001,000	23401,000	-4,716	,000
Solidaritāte	152,78	149,72	19250,00	26201,00	10801,000	26201,000	-,470	,638
Centība	161,92	143,14	20401,50	25049,50	9649,500	25049,500	-2,194	,028
Gudrība	149,03	152,42	18777,50	26673,50	10776,500	18777,500	-,393	,694
Mērenība	145,25	155,14	18301,50	27149,50	10300,500	18301,500	-1,797	,072
Taisnīgums	164,39	141,36	20713,00	24738,00	9338,000	24738,000	-2,615	,009
Drosme	152,11	150,20	19166,00	26285,00	10885,000	26285,000	-,247	,805
Laipnība	175,06	133,68	22057,00	23394,00	7994,000	23394,000	-4,835	,000
Savaldība	156,33	147,16	19698,00	25753,00	10353,000	25753,000	-1,079	,280
Tolerance	131,44	165,08	16562,00	28889,00	8561,000	16562,000	-3,998	,000

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par visbiežāk aktualizētajiem tikumiem pirmsskolas skolotāju darbībā, tiek pētīts uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka skolotāji Rīgā pastiprināti aktualizē sešus tikumu: godīgums (81%), laipnība (78%), atbildība (76%), centība (71%), līdzcietība (69%), savaldība (63%). Citās pilsētās skolotāju darbībā pastiprināti tiek aktualizēti septiņi tikumi: laipnība (93%), godīgums, līdzcietība (87%), atbildība, centība, savaldība (80%), taisnīgums (60%). Lauku teritorijās skolotāju darbībā pastiprināti tiek aktualizēti pieci tikumi: līdzcietība, savaldība (71%), taisnīgums, laipnība (67%), godīgums (62%) (skat.3.22. attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas skolotāju darbībā pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes visaktīvāk tiek aktualizēti tikumi: godīgums (Rīga), laipnība (citas pilsētas), līdzcietība, savaldība (lauku teritorijas). Jāsecina, ka pirmsskolas skolotāju darbībā pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes no visbiežāk kopīgi aktualizētajiem tikumiem izceļami tikumi: laipnība, godīgums, savaldība. Jāsecina, ka pirmsskolas skolotāji savā darbībā pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes visaktīvāk tikumus aktualizē citās pilsētās.

3.22.attēls. Visbiežāk aktualizētie tikumi pirmsskolas skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Grafiskā analīze atklāj, ka visretāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu, ir mērenība (60%), solidaritāte (48%), tolerance (37%), drosme (30%) (skat. 3.23 .attēlu).

3.23.attēls. Visretāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu

Noskaidrojot uzskatu par visretāk aktualizētajiem tikumiem skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu, redzams, ka pirmsskolas izglītības pakāpē visretāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā ir: mērenība (62%), tolerance (52%), solidaritāte (50%).

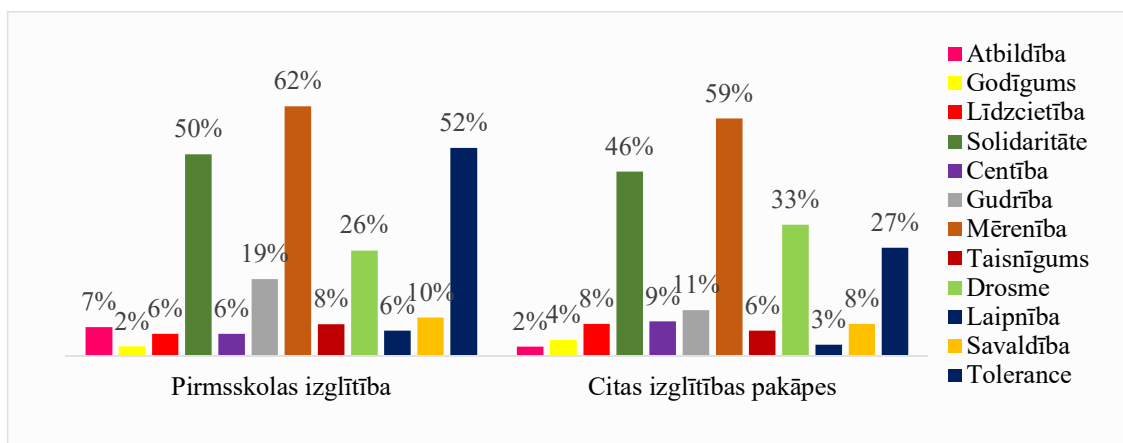
Mērenība kā visretāk aktualizētais tikums skolotāju darbībā atzīmēts vispārējā izglītības pakāpē (67%), vispārējā vidējā izglītības pakāpē (57%), speciālajā izglītības pakāpē (50%). Solidaritāte kā visretāk aktualizētais tikums skolotāju darbībā atzīmēts speciālajā izglītībā (75%) un vispārējā vidējā izglītībā (56%, skat. 3.10.tabulu).

3.10.tabula

Visretāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu

Tikums	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Tolerance	52	33	25	16	38
Savaldība	10	8	10	6	0
Laipnība	6	2	4	3	0
Drosme	26	31	38	26	25
Taisnīgums	8	8	6	6	0
Mērenība	62	67	57	48	50
Gudrība	19	6	18	10	0
Centība	6	5	7	19	13
Solidaritāte	50	39	56	29	75
Līdzcietība	6	5	11	3	25
Godīgums	2	2	4	10	0
Atbildība	7	2	1	6	0

Lai precīzāk atklātu atšķirības starp skolotāju darbībā visretāk īstenojamiem tikumiem, tiek pretstatīti pirmsskolas skolotāju darbībā visretāk īstenojamiem tikumiem citu izglītības pakāpju skolotāju darbībā visretāk īstenojamie tikumi. Pirmsskolas izglītības pakāpē skolotāju darbībā visretāk īstenojamie tikumi ir trīs: mērenība (62%), tolerance (52%), solidaritāte (50%). Savukārt citās izglītības pakāpēs skolotāju darbībā visretāk īstenojamie tikumi ir divi: mērenība (59%) un solidaritāte (46%, skat.3.24. attēlu).

3.24.attēls. Visretāk aktualizētie tikumi skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs

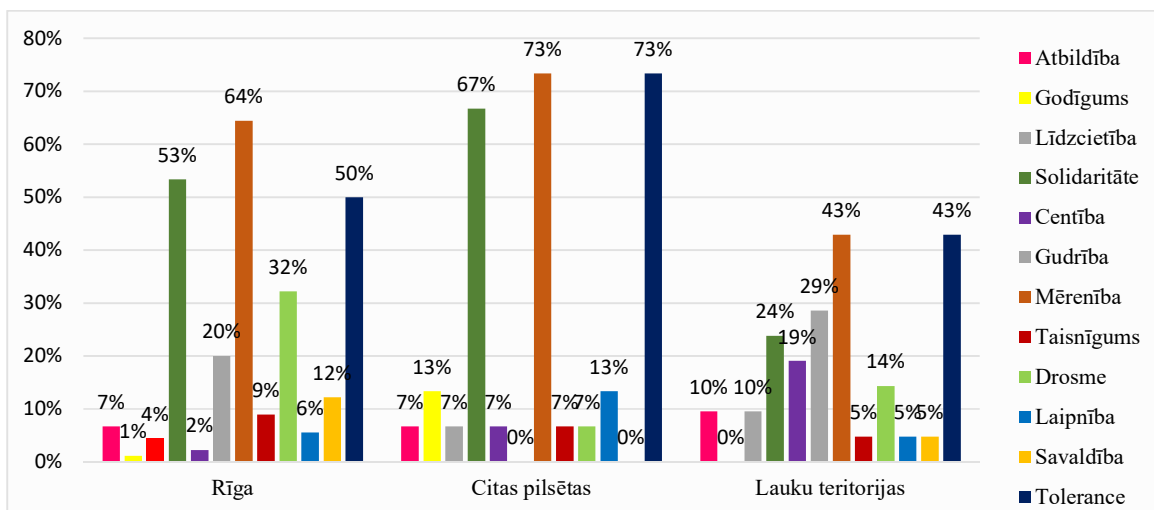
Izmantojot Manna – Vitnija U testu, konstatēts, ka statistiski nozīmīgas atšķirības starp pirmsskolas skolotāju un citu izglītības pakāpju skolotājiem jautājumā par retāk aktualizētajiem tikumiem, pastāv uzskatos par atbildību un toleranci (skat. 3.11.tabulu).

3.11.tabula

Skolotāju atbilžu par tikumiem, par kuriem visretāk tiek runāts ar audzēkņiem, salīdzinājums pēc izglītības pakāpes

	Aritm. vid. rangs		Rangu summa		Mann – Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
	Pirms-skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes	Pirms-skolas izglītība	Citas izglīt. pakāpes				
Atbildība	155,25	147,94	19561,50	25889,50	10489,500	25889,500	-2,042	,041
Godīgums	149,58	152,02	18847,50	26603,50	10846,500	18847,500	-,772	,440
Līdzcievība	148,86	152,54	18756,50	26694,50	10755,500	18756,500	-,820	,412
Solidaritāte	154,75	148,30	19498,50	25952,50	10552,500	25952,500	-,733	,463
Centība	148,36	152,90	18693,50	26757,50	10692,500	18693,500	-,990	,322
Gudrība	157,67	146,20	19866,00	25585,00	10185,000	25585,000	-1,843	,065
Mērenība	153,67	149,08	19362,00	26089,00	10689,000	26089,000	-,532	,595
Taisnīgums	152,44	149,96	19208,00	26243,00	10843,000	26243,000	-,554	,580
Drosme	145,42	155,02	18322,50	27128,50	10321,500	18322,500	-1,191	,234
Laipnība	154,06	148,80	19411,00	26040,00	10640,000	26040,000	-1,468	,142
Savaldība	152,33	150,04	19194,00	26257,00	10857,000	26257,000	-,463	,643
Tolerance	172,64	135,42	21752,50	23698,50	8298,500	23698,500	-4,372	,000

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par visretāk aktualizētajiem tikumiem pirmsskolas skolotāju darbībā, tiek pētīts uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka skolotāji Rīgā vismazāk aktualizē tikumus: mērenība (64%), solidaritāte (53%), tolerance (50%). Citās pilsētās skolotāju darbībā vismazāk aktualizē tikumus: mērenība, tolerance (73%), solidaritāte (67%). Lauku teritorijās skolotāju darbībā vismazāk tiek aktualizēti tikumi: mērenība, tolerance (43%, skat.3.25. attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas skolotāju darbībā pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes kā visretāk aktualizētie tikumi nosaucami mērenība un tolerance.

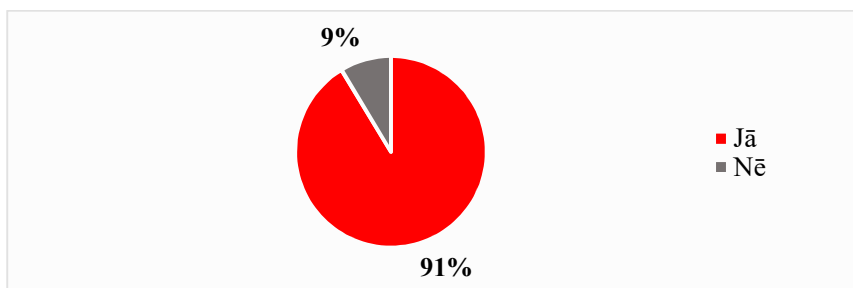
3.25.attēls. Visretāk aktualizēto tikumu skolotāju darbībā, īstenojot tikumisko audzināšanu, sadalījums pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Apkopojot rezultātus jautājumos par skolotāju visbiežāk un visretāk aktualizētajiem tikumiem, var secināt:

- ✓ tikumu izvēlē pārstāvēti visi divpadsmit piedāvātie tikumi jautājumā par visbiežāk aktualizētajiem tikumiem, tomēr ir ievērojamas atšķirības starp izvēles biežumu (piemēram, 11% un 84%);
- ✓ pirmsskolas izglītības pakāpē skolotāju darbībā visbiežāk īstenotie tikumi ir godīgums, laipnība, līdzcietība un atbildība, bet citās izglītības pakāpēs dominē atbildība un godīgums, visretāk aktualizētie tikumi ir mērenība, solidaritāte, tolerance un drosme;
- ✓ statistiski nozīmīgas atšķirības starp pirmsskolas skolotāju un citu izglītības pakāpju skolotājiem jautājumā par visbiežāk aktualizētajiem tikumiem, pastāv uzskatos par atbildību, līdzcietību, centību, taisnīgumu, laipnību un toleranci, bet jautājumā par visretāk aktualizētajiem tikumiem – uzskatos par atbildību un toleranci.

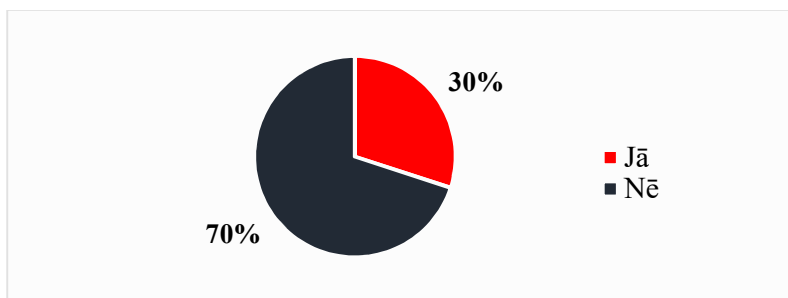
Aptaujas anketas jautājumā “Par kuriem tikumiem Jūs visbiežāk/visretāk runājat ar saviem audzēkņiem?” iegūto datu analīze

Grafiskā analīze atklāj, ka izlases jautājumā, vai tikumu aktualizēšanu ir iespējams integrēt visās mācību nodarbībās un stundās, kā apstiprinošu atbildi “jā”, ir iespējams atzīmēt gandrīz visi (91%) skolotāju. “Nē”, nav iespējams tikumus aktualizēt visās mācību nodarbībās un stundās atzīmē 9% skolotāju (skat. 3.26.attēlu). Tā kā pārsvarā skolotāju uzskata, ka tikumus iespējams aktualizēt visās nodarbībās un mācību stundās, tad maģistrante izvērstu pētījumu, analizējot izglītības un urbanizācijas pakāpes, neturpina.

3.26.attēls. Skolotāju uzskats par iespējamību integrēt tikumus visās mācību nodarbībās un stundās

Grafiskā analīze atklāj, ka izlases jautājumā, vai nepieciešama atsevišķa tikumiskās audzināšanas mācību nodarbība vai stunda, pozitīvu apstiprinājumu sniedz 30% skolotāju. 70% skolotāju norāda, ka nav nepieciešama atsevišķa tikumiskās audzināšanas mācību nodarbība vai stunda (skat. 3.27.attēlu).

3.27.attēls. Skolotāju uzskati par atsevišķas mācību nodarbības vai stundas nepieciešamību tikumiskās audzināšanas īstenošanā

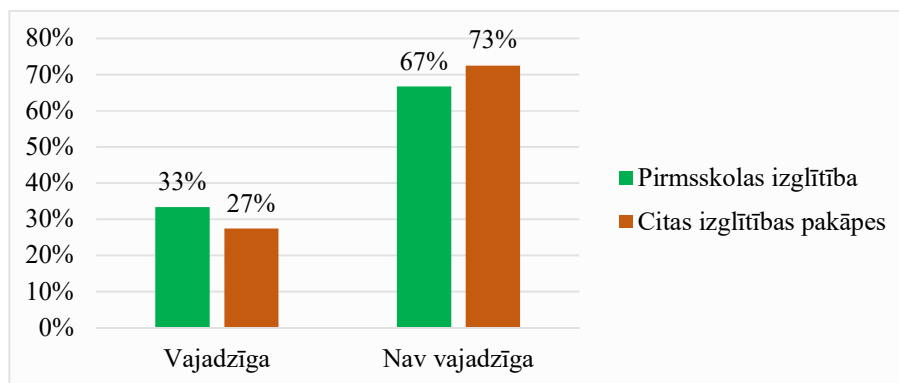
Noskaidrojot skolotāju uzskatu pēc izglītības pakāpes par atsevišķas mācību nodarbības vai stundas tikumiskās audzināšanas īstenošanai nepieciešamību, redzams, ka 36% vispārējās vidējās izglītības skolotāju norāda, ka tāda ir nepieciešama, līdzīgi domā pirmsskolas izglītības skolotāji, veidojot 33% skolotāju grupu, kuri uzskata, ka nepieciešama atsevišķa nodarbība vai tikumiskās audzināšanas stunda izglītības iestādē. Procentuāli mazāku atbalstu izsaka skolotāji profesionālā vidējā izglītībā (26%), vispārējā pamatizglītībā (20%) un speciālajā izglītībā (13%) (skat.3.12.tabulu).

3.12.tabula

Skolotāju uzskats pēc izglītības pakāpes par atsevišķu mācību nodarbību vai stundu tikumiskās audzināšanas īstenošanai nepieciešamību

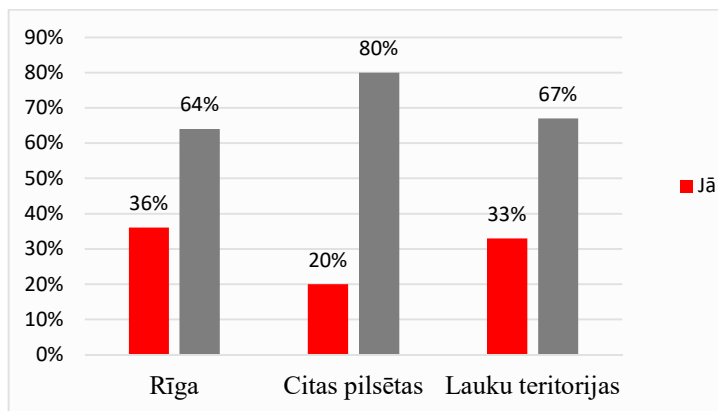
Uzskats	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Ir nepieciešama	33	20	36	26	13
Nav nepieciešama	67	80	64	74	87

Lai precīzāk atklātu atšķirību starp pirmsskolas izglītības un citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatu par atsevišķas nodarbības vai mācību stundas nepieciešamību, īstenojot tikumisko audzināšanu, tiek pretstatīti pirmsskolas skolotāju uzskatam citu izglītības pakāpju skolotāju uzskati. Grafiskā zīmējumā redzams, ka no visiem pirmsskolas skolotājiem 33% uzskata, ka nepieciešama atsevišķa nodarbība vai mācību stunda tikumiskās audzināšanas īstenošanai, savukārt citās izglītības pakāpēs šādu uzskatu pauž 27% skolotāju, kas ir par 6% mazāk, salīdzinot ar pirmsskolas skolotāju uzskatu (skat.3.28.attēlu).

3.28.attēls. Skolotāju uzskats pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs par atsevišķu nodarbību vai mācību stundu tikumiskās audzināšanas īstenošanai nepieciešamību

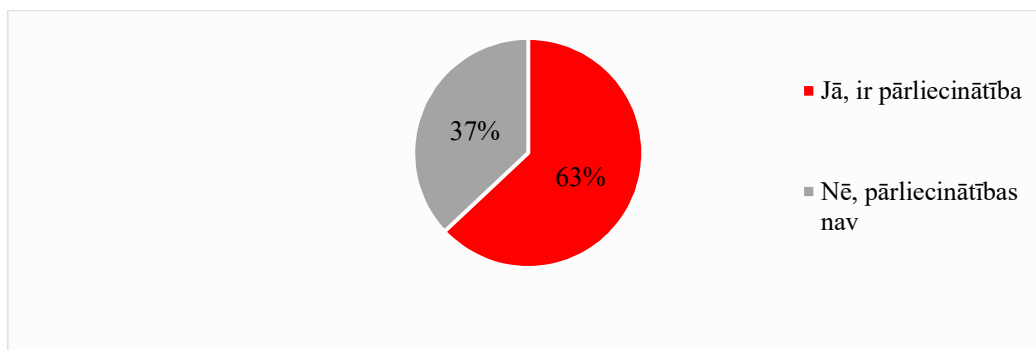
Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par atsevišķas nodarbības vai mācību stundas nepieciešamību, īstenojot tikumisko audzināšanu, tiek pētīts pirmsskolas skolotāju uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka pirmsskolas skolotāji Rīgā visvairāk (36%) atbalsta šādu nepieciešamību, līdzīgi uzskata arī pirmsskolas skolotāji lauku teritorijās (33%). Savukārt pirmsskolas izglītības skolotāji citās Latvijas pilsētās vismazāk (20%) atbalsta uzskatu, ka nepieciešama atsevišķa nodarbība vai mācību stundu tikumiskās audzināšanas īstenošanai (skat 3.29.attēlu).

3.29.attēls. Pirmsskolas skolotāju uzskatu par atsevišķu nodarbību vai mācību stundu tikumiskās audzināšanas īstenošanai nepieciešamību sadalījums pēc izglītības iestāžu urbanizācijas pakāpes

Rezultātu analīze jautājumā par skolotāju pārliecību īstenot tikumisko audzināšanu

Grafiskā analīze parāda, ka no visiem aptaujātajiem respondentiem tikumisko audzināšanu ir pārliecināti īstenot 63% skolotāju, kas ir vairāk nekā puse no pētījumā iesaistītajiem. Tomēr 37% skolotāju uzskata, ka trūkst pārliecinātības un viņi nav gatavi īstenot tikumisko audzināšanu (skat. 3.30.attēlu).

3.30. attēls. Skolotāju uzskati par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu pedagoģiskajā procesā

Noskaidrojot skolotāju uzskatu par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu sadalījumu pēc izglītības pakāpes, redzams, ka 100% speciālās izglītības skolotāju ir gatavi īstenot tikumisko audzināšanu, pirmsskolas izglītībā savu pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu atklāj 71% skolotāju, vispārējā pamatizglītībā – 69% skolotāju, profesionālā vidējā izglītībā – 58% skolotāju, bet vispārējā vidējā izglītības pakāpē tie ir 43%, kas ir mazāk nekā puse no aptaujātajiem skolotājiem (skat. 3.13.tabulu).

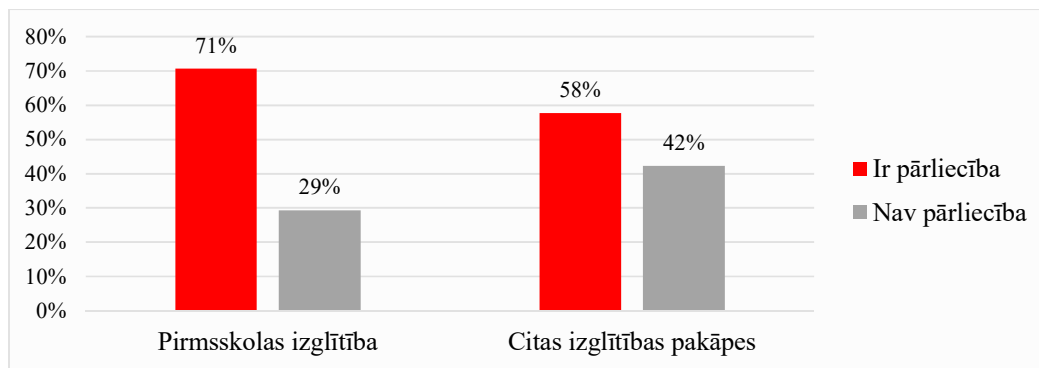
3.13.tabula

Skolotāju uzskats par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu pedagoģiskajā procesā pēc izglītības pakāpes

Uzskats	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Jā, ir pārliecinātība	71	69	43	58	100
Nē, pārliecinātības nav	29	31	57	42	0

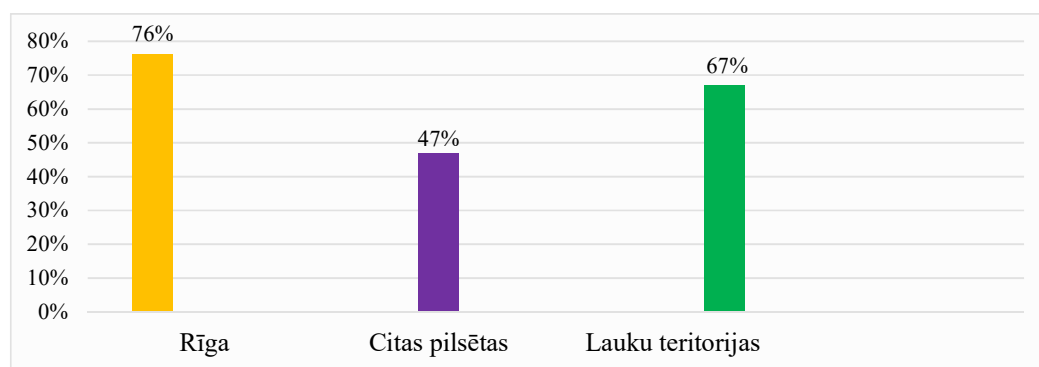
Lai precīzāk atklātu atšķirību starp pirmsskolas izglītības un citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatu par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu, tiek pretstatīti pirmsskolas

skolotāju uzskatu iegūtie rezultāti citu izglītības pakāpju skolotāju iegūtajiem rezultātiem. Grafiskā zīmējumā redzams, ka 71% pirmsskolas skolotāju izjūt pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu, citās izglītības pakāpēs tie ir 58% skolotāju, kas, salīdzinot ar pirmsskolas skolotāju uzskatu, ir par 13% mazāk (skat.3.31. attēlu). Jāsecina, ka pirmsskolas izglītības pakāpē strādājošie skolotāji izjūt sevī pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu pedagoģiskajā procesā ar bērniem nekā tas ir citās izglītības pakāpēs.

3.31. attēls. Skolotāju uzskats par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju uzskatu par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu pirmsskolas skolotāju darbībā, tiek pētīts uzskats, vadoties pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka 76% skolotāju Rīgā izjūt pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu, kas, salīdzinot ar citām pirmsskolas izglītības iestādēm pēc urbanizācijas pakāpes, ir visvairāk. Lauku teritorijās 67% pirmsskolas izglītības skolotāju uzskata, ka ir gatavi īstenot tikumisko audzināšanu, savukārt citās pilsētās tie ir 47% pirmsskolas izglītības skolotāju, kas ir mazāk nekā puse no respondentiem citās Latvijas pilsētās (skat.3.32. attēlu).

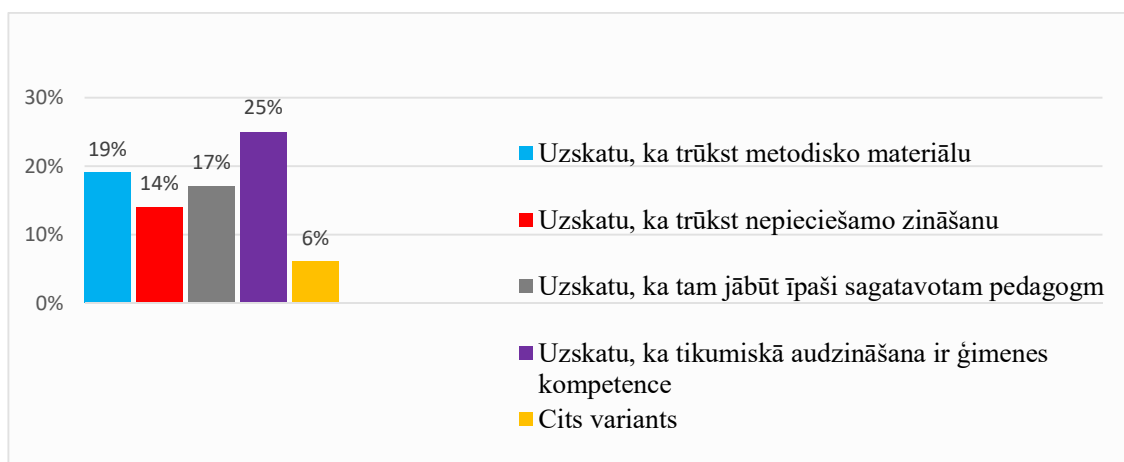

3.32. attēls. Skolotāju uzskats par pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītībā pēc urbanizācijas pakāpes

Apkopojot iegūtos rezultātus, secināts:

- ✓ vairāk nekā trešdaļa skolotāju atzīst, ka nejūt pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu, kas liecina par augstu riska faktoru tikumiskās audzināšanas kvalitātei;
- ✓ skolotāju, kuri nejūt pārliecību īstenot tikumisko audzināšanu, īpatsvars palielinās līdz ar katru nākamo izglītības pakāpi;
- ✓ visvairāk skolotāju, kuri ir pārliecināti, ir pirmsskolas izglītībā.

Tālāk analizēti skolotāju uzskati par **kavējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā**. Grafiskā analīze parāda, ka respondenti, kuri uzskata, ka trūkst pārliecinātības īstenot tikumisko audzināšanu, kas raksturojami kā traucējoši, lai pārliecināti īstenotu tikumisko audzināšanu, min atzīmē visus aptaujas anketā piedāvātos iemeslus. 25% skolotāju uzskata, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence, 19% skolotāju uzskata, ka trūkst metodisko materiālu tikumiskās audzināšanas īstenošanā, 17% skolotāju uzskata, ka, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, jābūt īpaši sagatavotam pedagogam, 14% skolotāju uzskata, ka viņiem trūkst nepieciešamo zināšanu, lai īstenotu tikumisko audzināšanu (skat.3.33.attēlu). 6% skolotāju izvēlas citu variantu, komentējot, ka ir neliela pieredze pedagoģiskajā darbā, ka pārliecinātību īstenot tikumisko audzināšanu kavē tas, ka nav izveidojusies cieša izglītības iestādes un ģimenes sadarbība, ka reizēm trūkst nepieciešamo vārdu, lai argumentētu savu viedokli.

3.33.attēls. Skolotāju uzskats par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā

Ņemot vērā skolotāju uzskatu, kuri norāda, ka trūkst pārliecinātības īstenot tikumisko audzināšanu, tiek noskaidrots skolotāju uzskats pēc izglītības pakāpes par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā. Redzams, ka puse (50%) no profesionālās vidējās izglītības pakāpes respondentiem atzīmē “cits variants”, norādot, ka reizēm trūkst prasmes argumentēt savu viedokli, ka noteicošā loma vērtību izpratnes veidošanā ir ģimenei, ka skolotājam nav iespēja ietekmēt bērnu vērtību sistēmu, kura uzlūkojama “kā nevēlama”, ja

to atbalsta ģimene. 47% vispārējās vidējās izglītības skolotāju uzskata, ka trūkst metodisko materiālu, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, 43%, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence. Savukārt pirmsskolas izglītības pakāpes 43% skolotāju uzskata, ka, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, ir jābūt īpaši sagatavotam pedagogam, 42% norāda, ka trūkst nepieciešamo zināšanu, lai īstenotu tikumisko audzināšanu (skat.3.14.tabulu). Jāsecina, ka pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāji procentuāli visvairāk nekā citu izglītības pakāpju skolotāji uzskata, ka trūkst nepieciešamo zināšanu (42%), ka jābūt īpaši sagatavotam pedagogam (43%), lai īstenotu tikumisko audzināšanu, kur pretim citās izglītības pakāpēs šie apgalvojumi procentuāli norādīti mazāk, attiecīgi: vispārējā pamatizglītībā – 13% un 11 %, vispārējā vidējā izglītībā – 38% un 38%, profesionālā vidējā izglītībā - 8% un 8%, savukārt speciālajā izglītībā piedāvātie apgalvojumi nav aktuāli (skat.3.14.tabulu).

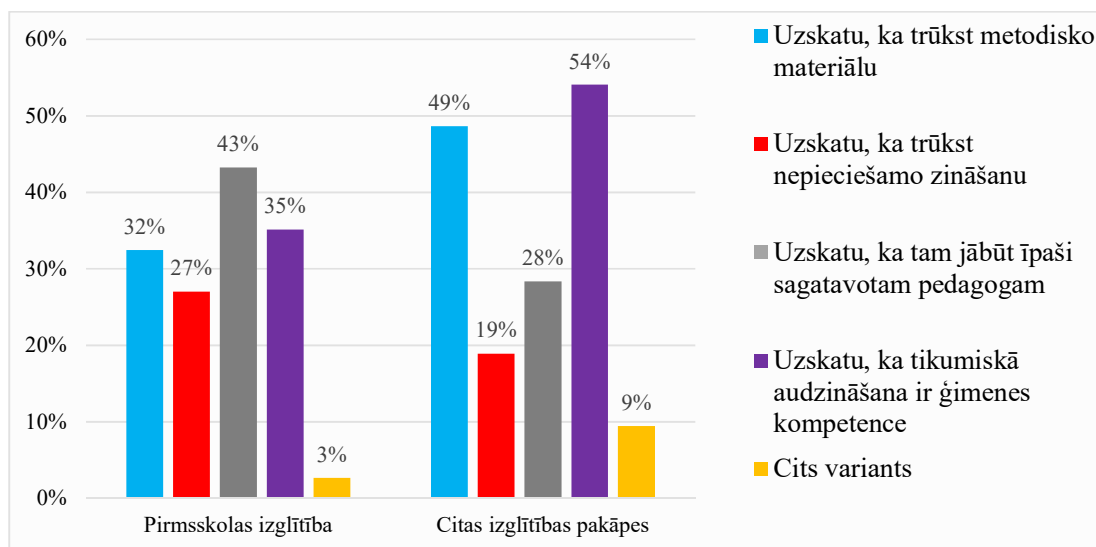
3.14.tabula

Skolotāju uzskats par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā

Uzskats	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Uzskatu, ka trūkst metodisko materiālu	27	12	47	14	0
Uzskatu, ka trūkst nepieciešamo zināšanu	42	13	38	8	0
Uzskatu, ka tam jābūt īpaši sagatavotam pedagogam	43	11	38	8	0
Uzskatu, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence	26	22	43	9	0
Cits variants	13	0	38	50	0

Ņemot vērā skolotāju uzskatu, kuri norāda, ka trūkst pārliecinātības īstenot tikumisko audzināšanu, tiek salīdzināts skolotāju uzskats pirmsskolas izglītības pakāpē ar citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatu par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā. Uzskatu “tam jābūt īpaši sagatavotam pedagogam” pirmsskolas izglītības pakāpē izvēlas 43% skolotāju, citās izglītības pakāpēs- 28% skolotāju, kas ir par 15% mazāk nekā pirmsskolas izglītības pakāpē. Līdzīgi rezultāti ir demonstrēti, izvēloties norādīt uzskatu, ka trūkst nepieciešamo zināšanu. 27% pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāju uzskata, ka trūkst

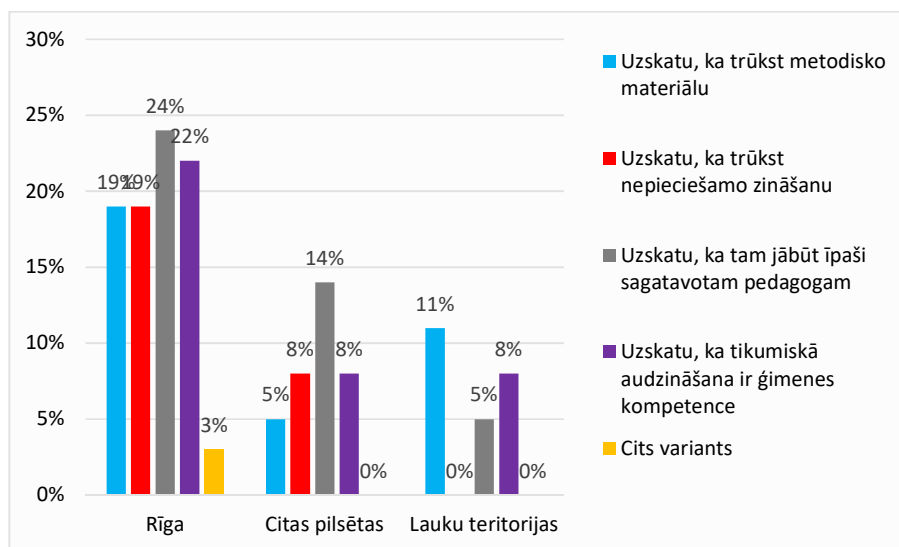
nepieciešamo zināšanu, savukārt 19% citu izglītības pakāpju skolotāju izvēlas apliecināt šo uzskatu, kas ir par 8% mazāk nekā pirmsskolas izglītības pakāpē. 35% pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāju uzskata, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence, kur pretim 54% citu izglītības pakāpju skolotāju uzskata, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence, kas ir par 19% vairāk nekā pirmsskolas izglītības pakāpē. Līdzīgi rezultāti ir izvēloties norādīt uzskatu, ka trūkst metodisko materiālu. 32% pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāju uzskata, ka trūkst metodisko materiālu, savukārt 49% citu izglītības pakāpju skolotāju izvēlas apliecināt šo uzskatu, kas ir par 17% vairāk nekā pirmsskolas izglītības pakāpē. Redzams, ka pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāji uzskatu "cits variants" izvēlas 3% respondentu, kur pretim citu izglītības pakāpju skolotāji vairāk - 9% (skat.3.34.attēlu). Jāsecina, ka analizējot skolotāju uzskatu, kuri norāda, ka trūkst pārliecinātības īstenot tikumisko audzināšanu, norādot uz konkrētiem faktoriem, pirmsskolas izglītības pakāpē gandrīz puse no skolotājiem, kuri nav gatavi īstenot tikumisko audzināšanu, norāda, ka, lai pilnvērtīgi īstenotu tikumisko audzināšanu, tam jābūt īpaši sagatavotam skolotājam. Savukārt citās izglītības pakāpēs gandrīz puse skolotāju, kuri nav pārliecināti īstenot tikumisko audzināšanu, kā iemeslu norāda, ka trūkst metodisko materiālu, kā arī uzskata, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence.

3.34.attēls. Skolotāju uzskats par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā pirmsskolas izglītības pakāpē un citās izglītības pakāpēs

Ņemot vērā skolotāju uzskatu, kuri norāda, ka trūkst pārliecinātības īstenot tikumisko audzināšanu, tiek noskaidrotas skolotāju uzskatu atšķirības pēc pirmsskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā. Pirmsskolas izglītības iestādes skolotāji Rīgā, salīdzinot ar citās pilsētās un lauku teritorijās

esošo izglītības iestāžu skolotāju uzskatu, procentuāli visvairāk norāda, ka, lai īstenotu tikumisko audzināšanu jābūt īpaši sagatavotam skolotājam (24%), ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence (22%), ka trūkst nepieciešamo zināšanu (19%), ka trūkst metodisko materiālu (19%). 3% skolotāju, norādot “cits variants” uzskata, ka traucējošs faktors īstenot tikumisko audzināšanu ir neliela pedagoģiskā pieredze. Analizējot traucējošos faktorus tikumiskās audzināšanas īstenošanā, jāatzīmē, ka visvairāk pirmsskolas skolotāji citās pilsētās (14%) uzskata, ka, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, nepieciešams īpaši sagatavots pedagogs, savukārt visvairāk pirmsskolas skolotāji (11%) lauku teritorijās uzskata, ka trūkst metodisko materiālu. Līdzīgus uzskatus pauž skolotāji citās pilsētās un lauku teritorijās, norādot, ka, tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence (8%), bet 8% skolotāju citās pilsētās uzskata, ka trūkst nepieciešamo zināšanu, lai īstenotu tikumisko audzināšanu. 5% pirmsskolas skolotāju citās pilsētās uzskata, ka trūkst metodisko materiālu, bet 5% skolotāju lauku teritorijās uzskata, ka, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, nepieciešams īpaši sagatavots pedagogs. Jāatzīmē, ka nav pirmsskolas izglītības skolotāju lauku teritorijās, kuri uzskatītu, ka trūkst nepieciešamo zināšanu, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, tāpat “cits variants”, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, nav atzīmējuši pirmsskolas skolotāji citās pilsētās un lauku teritorijās (skat.3.35.attēlu).

3.35.attēls. Skolotāju uzskats par traucējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas īstenošanā pirmsskolas izglītībā pēc urbanizācijas pakāpes

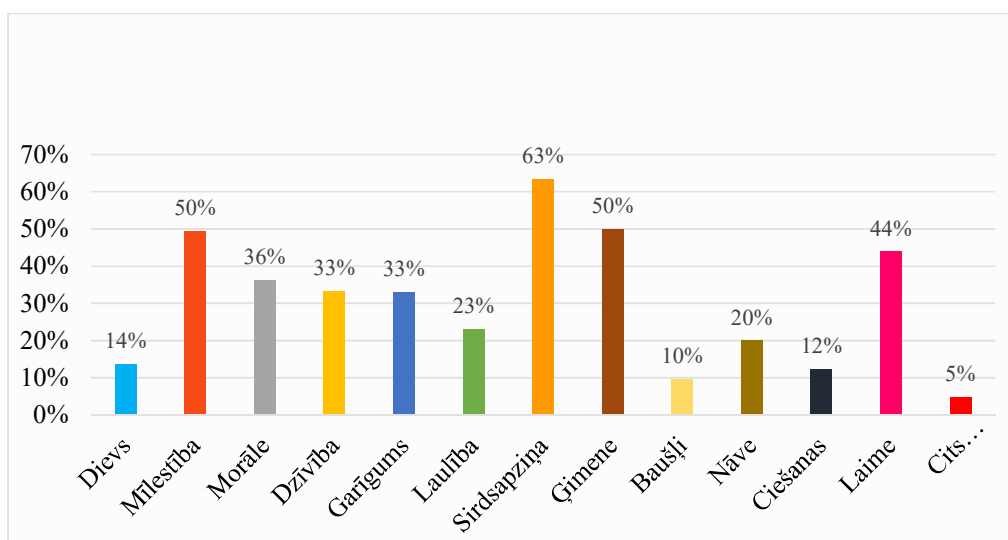
Apkopojot iegūtos rezultātus, var secināt:

- ✓ skolotāji min dažādus faktorus, kuri traucē īstenot tikumisko audzināšanu – metodisko materiālu trūkumu, nepieciešamo zināšanu trūkumu;
- ✓ pastāv arī uzskats, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence vai jāīsteno īpaši sagatavotam pedagogam;

✓ papildus skolotāji min kā traucējošu faktoru nelielu pedagoģisko pieredzi.

Jautājumā “Kuras vērtības pastiprināti būtu jāakcentē vai kuriem jēdzieniem vēl papildus būtu jāparādās tikumiskās audzināšanas saturā?” iegūto rezultātu analīze

Skolotājiem tika piedāvāti vēl citi divpadsmit jēdzieni, kā arī iespēja brīvi izvēlēties citus jēdzienus. Grafiskā analīze parāda, ka pētījumā iesaistītie respondenti uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus būtu jāparādās jēdzieniem *sirdsapziņa* (63%), *mīlestība* (50%), *laime* (44%), pastiprināti aktualizējot vērtību *ģimene* (50%, skat 3.36.attēlu). Kā “cits variants”, tiek piedāvāti jēdzieni: *ieciētība*, *empātija*, *izpratne*, *pienākums*, *jēga*, *līdzjūtība*, *atbildība*, *savaldība*, *cieņa*, *kopdzīve*, norādot, ka mūsu dienās jēgpilni ir aktualizēt kopdzīvi, nevis laulību.

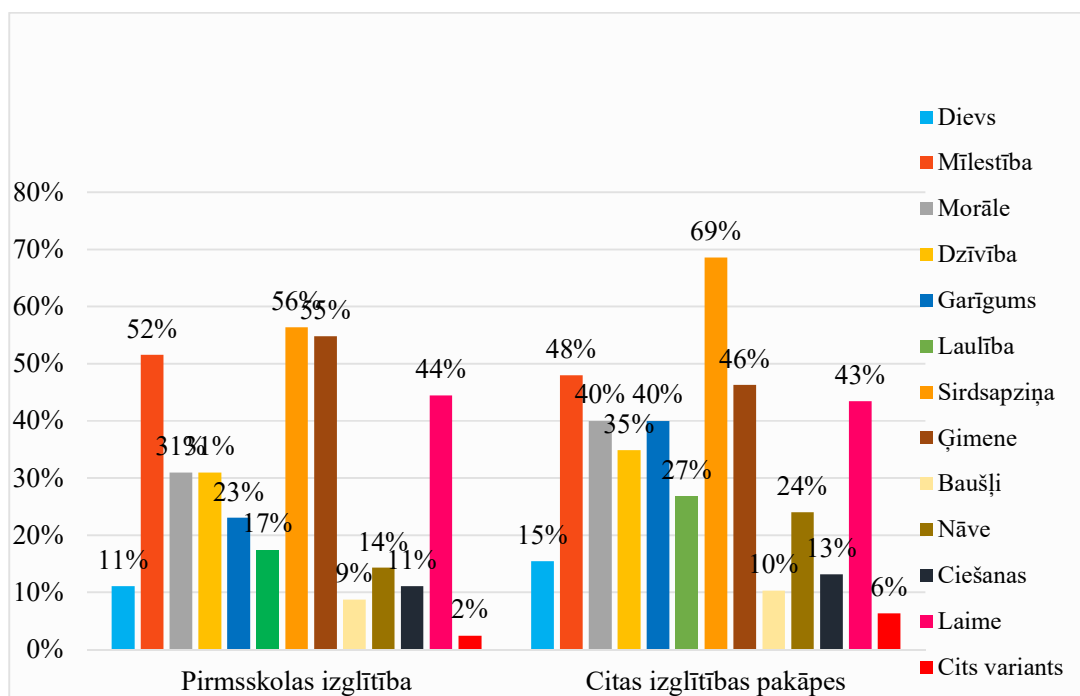
3.36.attēls. Skolotāju uzskats par jēdzieniem un vērtībām, kuri papildus jāiekļauj vai pastiprināti jāaktualizē tikumiskās audzināšanas saturā

Noskaidrojot skolotāju uzskatu pēc izglītības pakāpes par tikumiskās audzināšanas saturā papildus iekļaujamajiem jēdzieniem vai pastiprināti akcentējamām vērtībām, redzams, ka visās izglītības pakāpēs visvairāk skolotāju uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus jāiekļauj jēdzieni *sirdsapziņa*: 80% vispārējā pamatizglītībā, 67% vispārējā vidējā izglītībā, 58% profesionāli vidējā izglītībā, 56% pirmsskolas izglītībā. Jēdziena *mīlestība* kā tikumiskās audzināšanas saturā papildus iekļaujamam jēdzieniem uzskatu norāda 55% vispārējās pamatizglītības pakāpes skolotāju, 52% pirmsskolas izglītības un profesionālās vidējās izglītības pakāpe skolotāju. Profesionāli vidējās izglītības pakāpes skolotāji tikumiskās audzināšanas saturā papildus iekļaujamajiem jēdzieniem nosauc jēdzienus *laime* (52%), *garīgums* (58%), savukārt skolotāji pirmsskolas izglītības un vispārējās pamatizglītība pakāpē uzskata, ka vērtība *ģimene* akcentējama pastiprināti, attiecīgi 55% un 50% (skat.3.15.tabulu).

Skolotāju uzskatu par tikumiskās audzināšanas saturā papildus iekļaujamiem jēdzieniem un pastiprināti akcentējamām vērtībām

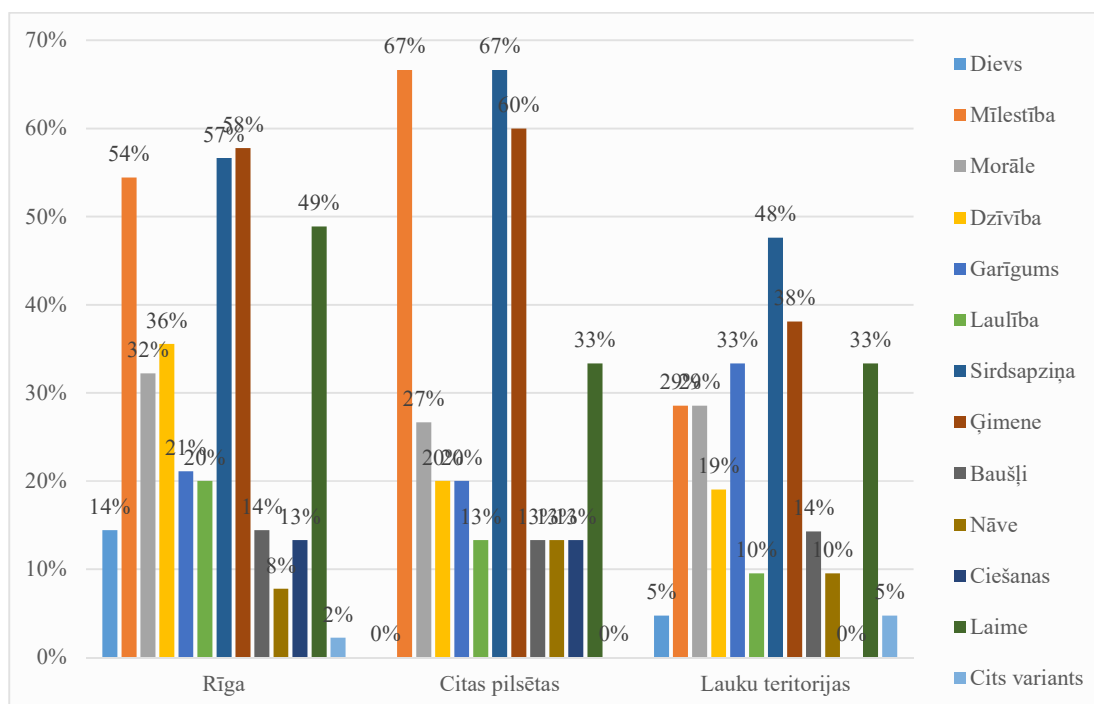
Vērtība	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamatizglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Cīts variants	2	3	7	10	13
Laime	44	44	44	52	0
Ciešanas	11	6	10	35	13
Nāve	14	13	26	45	13
Baušļi	9	11	7	13	25
Ģimene	55	50	43	48	38
Sirdsapziņa	56	80	67	58	38
Laulība	17	20	33	32	0
Garīgums	23	34	40	58	13
Dzīvība	31	30	39	39	25
Morāle	31	38	49	32	13
Mīlestība	52	55	43	52	25
Dievs	11	9	14	32	13

Lai precīzāk atklātu atšķirības starp skolotāju uzskatu par jēdzieniem un vērtībām, kurus papildus jāiekļauj vai pastarpināti jāakcentē tikumiskās audzināšanas saturā, pirmsskolas skolotāju uzskatiem tiek pretstatīti skolotāju uzskati citās izglītības pakāpēs. Pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāji uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus jāiekļauj jēdzieni: sirdsapziņa (56%), mīlestība (52%), laime (44%), savukārt pastiprināti jāakcentē vērtība ģimene (55%). Citas izglītības pakāpes skolotāji uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus jāiekļauj jēdzieni: sirdsapziņa (69%), mīlestība (48%), laime (43%), morāle (40%), garīgums (40%), savukārt pastiprināti norādīts jāakcentē vērtība ģimene (46%, skat. 3.37.attēlu). Jāsecina, ka procentuāli augstāku (no 40% līdz 69%) izvēļu robežās kā papildus iekļaujami jēdzieni tikumiskās audzināšanas saturā pirmsskolas izglītības pakāpē tiek izvirzīti trīs jēdzieni (sirdsapziņa, mīlestība, laime), kur pretim, citās izglītības pakāpēs jēdzieni ir pieci – sirdsapziņa, mīlestība, laime, kas sasaucas ar pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāju uzskatu, kā arī jēdzieni morāle, garīgums. Jāsecina, ka gan pirmsskolas izglītības pakāpē, gan citās izglītības pakāpēs skolotāji uzskata, ka pastiprināti jāakcentē vērtība ģimene.

3.37.attēls. Skolotāju uzskats par tikumiskās audzināšanas saturā papildus iekļaujamiem jēdzieniem un pastiprināti akcentējamām vērtībām, pirmskolas izglītības pakāpē un citās izglītības pakāpēs

Lai precīzāk atklātu pirmskolas skolotāju uzskatu par tikumiskās audzināšanas saturā papildus iekļaujamiem jēdzieniem un pastiprināti akcentējamām vērtībām, tiek pētīts pirmskolas skolotāju uzskats, vadoties pēc pirmskolas izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes. Redzams, ka procentuāli visvairāk pirmskolas izglītības pakāpes skolotāji citās pilsētās uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus jāiekļauj jēdzieni: mīlestība (67%), sirdsapziņa (67%), pastiprināti akcentējot vērtību ģimene (60%). Pirmskolas izglītības pakāpes skolotāji Rīgā uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus jāiekļauj jēdzieni: sirdsapziņa (57%), mīlestība (54%), laime (49%), pastiprināti akcentējot vērtību ģimene (58%). Savukārt pirmskolas izglītības pakāpes skolotāji lauku teritorijās uzskata, ka tikumiskās audzināšanas saturā papildus jāiekļauj jēdziens sirdsapziņa (48%), pastiprināti akcentējot vērtību ģimene (38%, skat. 3.38.attēlu). Jāsecina, ka visaktuālākais jēdziens, kurš pēc pirmskolas skolotāju uzskata papildus būtu jāiekļauj tikumiskās audzināšanas saturā, ir sirdsapziņa. Maģistrante jēdziena sirdsapziņa jēdzienisko saturu pēta maģistra darba 1.nodaļas 1.3.apakšnodaļā “Vērtībizpratne mūsdienu sabiedrībā”.

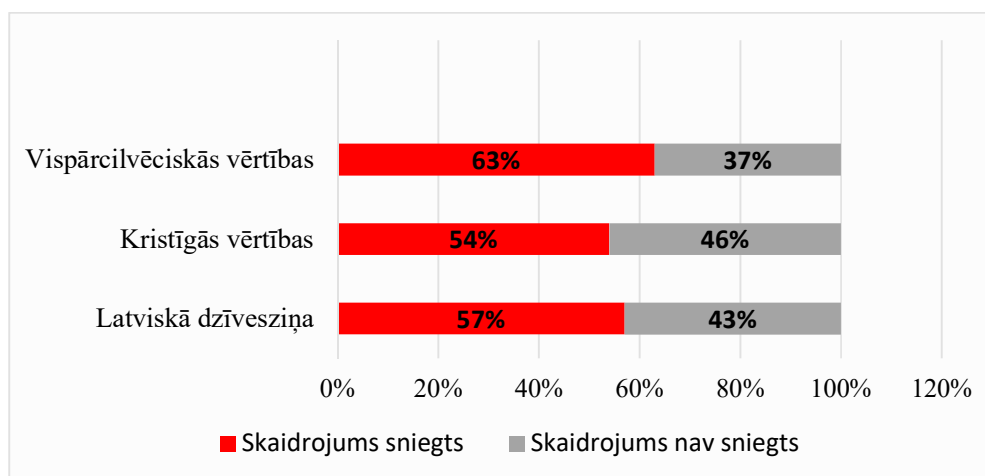
3.38.attēls. Skolotāju uzskats par papildus iekļaujamajiem jēdzieniem un papildus jāiekļauj vai pastiprināti akcentējamām vērtībām, pirmsskolas izglītībā pēc urbanizācijas pakāpes

Apkopojot rezultātus, secināts:

- ✓ skolotāju uzskatos par papildus iekļaujamajiem jēdzieniem tikumiskās audzināšanas saturā dominē mīlestība, laime, sirdsapziņa un ģimene,
- ✓ būtisku atšķirību starp skolotāju uzskatiem pirmsskolas izglītībā un citās izglītības pakāpēs nav.

Lai gan aptaujas anketas pēdējā jautājumā respondenti tika aicināti parādīt savu izpratni par vērtību saturu, sniedzot kvalitatīvos datus, maģistra darba autore uzskata, ka svarīgi akcentēt kopējo tendenci: liela daļa skolotāju izvēlas vispār nesniegt skaidrojumu par vērtību saturu.

Grafiskā analīze parāda, ka vairāk nekā puse respondentu sniedz skaidrojumu, kas, viņuprāt, ir vispārcilvēciskās vērtības (63%), kristīgās vērtības (54%), latviskā dzīves ziņa (57%), tomēr liela daļa skolotāju nesniedz atbildi, kas ir kristīgās vērtības (46%), latviskā dzīves ziņa (43%), vispārcilvēciskās vērtības (37%) (skat. 3.39. attēlu).

3.39.attēls. Skolotāju izpratne par vērtībām

Maģistra darba autore tālākā pētījumā pievērsīsies skolotāju atbilžu rezultātiem, kuri nesniedz skaidrojumu vispārcilvēciskajām vērtībām, kristīgajām vērtībām un latviskajai dzīvesziņai, jo pastāv iespēja, ka skolotāji neizprot, kas ir konkrētās vērtības, tādējādi tās neaktualizē savā pedagoģiskajā darbībā.

Noskaidrojot skolotāju atbilžu rezultātus, kuri nesniedz skaidrojumu vispārcilvēciskajām, kristīgajām vērtībām un latviskajai dzīves ziņai, redzams, ka visvairāk skolotāju vispārējā vidējā izglītības pakāpē un speciālajā izglītībā nesniedz skaidrojumu minētajām vērtībām. Vairāk par pusi respondentu nenosauc vispārcilvēciskās vērtības speciālajā izglītības pakāpē (63%), kristīgās vērtības vispārējā vidējā izglītībā (58%), latviskās dzīves ziņas vērtības speciālajā izglītībā (63%), vispārējā vidējā izglītībā (56%, skat.3.16.tabulu).

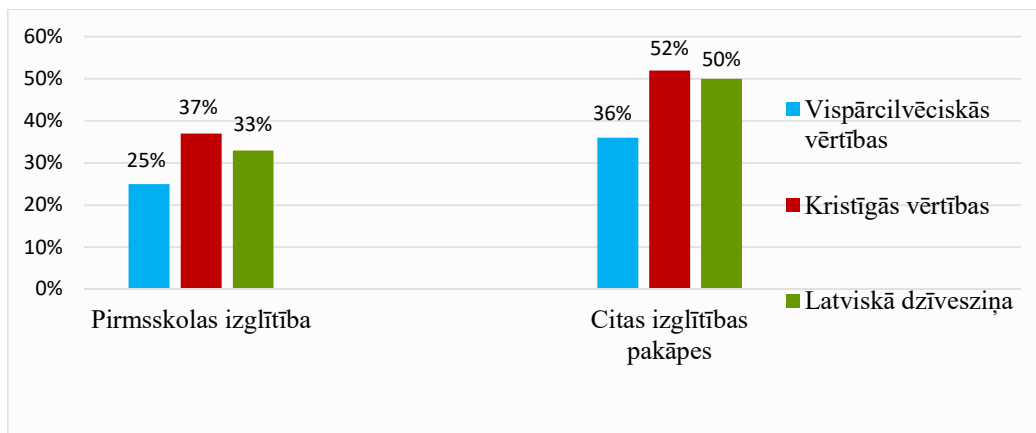
3.16.tabula

Vērtības, kurām skolotāji skaidrojumu atturas sniegt

Vērtības	Izglītības pakāpe				
	Pirmsskolas izglītība (%)	Vispārējā pamat-izglītība (%)	Vispārējā vidējā izglītība (%)	Profesionālā vidējā izglītība (%)	Speciālā izglītība (%)
Vispārcilvēciskās	25	34	43	16	63
Kristīgās	37	48	58	39	37
Latviskā dzīvesziņa	33	48	56	36	63

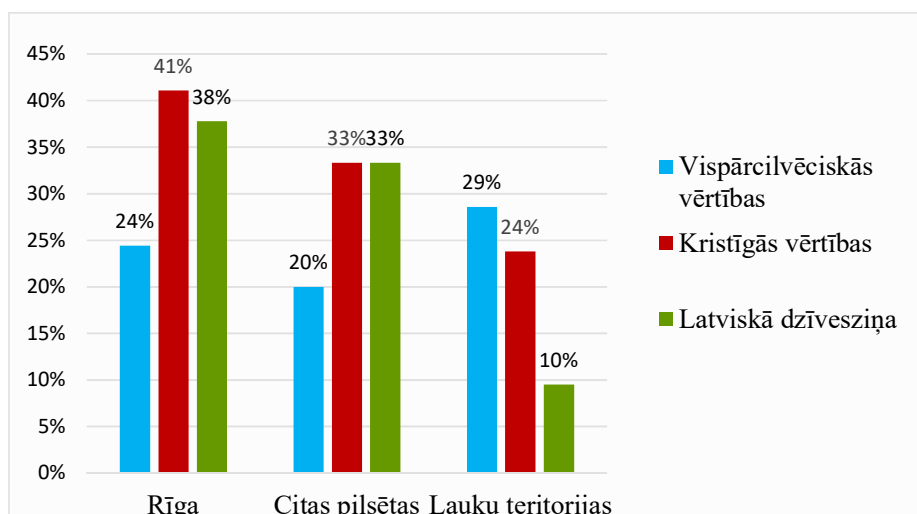
Lai precīzāk atklātu atšķirību starp pirmsskolas skolotāju un citu izglītības pakāpju skolotāju atbilžu rezultātiem, atturoties sniegt vērtībām skaidrojumu, pirmsskolas pakāpei tiek pretstatītas citas izglītības pakāpes. Grafiskajā zīmējumā redzams, ka pirmsskolas izglītības pakāpē skolotāji, salīdzinot ar citu izglītības pakāpju skolotājiem, procentuāli mazāk atturas

nosaukt, kas ir vispārcilvēciskās, kristīgās vērtības un latviskā dzīvesziņa. Vispārcilvēciskās vērtības pirmsskolas izglītības pakāpē atturas nosaukt 25 % skolotāju, kurpretim citās izglītības pakāpēs - 36% skolotāju, kristīgās vērtības pirmsskolas izglītības pakāpē atturas nosaukt 37% skolotāju, kurpretim citās izglītības pakāpēs – 52% skolotāju. Latviskās dzīvesziņas skaidrojumu pirmsskolas izglītības pakāpē atturas sniegt 33% skolotāju, kurpretim citās izglītības pakāpēs – 50% skolotāju (skat.3.40.attēlu).

3.40.attēls. Vērtības, kurā skolotāji skaidrojumu atturas sniegt pēc pirmsskolas izglītības pakāpes un citām izglītības pakāpēm

Lai precīzāk atklātu pirmsskolas skolotāju atbilžu rezultātu atšķirības pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes, tiek analizēti atbilžu rezultāti vērtībām, kurām pirmsskolas izglītības pakāpēs skolotāji atturas sniegt skaidrojumu. Redzams, ka vispārcilvēciskajām vērtībām 29% pirmsskolas skolotāju Rīgā atturas sniegt skaidrojumu, citās pilsētās – 20% skolotāju, lauku teritorijās – 29% skolotāju, kas ir visaugstākais rādītājs, salīdzinot rezultātus pēc pirmsskolas izglītības iestāžu urbanizācijas pakāpes. Savukārt kristīgajām vērtībām procentuāli visvairāk skolotāju Rīgā (41%) atturas sniegt skaidrojumu, citās pilsētās – 33% skolotāju, lauku teritorijās – 24% skolotāju. Analizējot atbilžu rezultātus par vērtību latviskā dzīvesziņa, kur pirmsskolas skolotāji atturas sniegt skaidrojumu, redzams, ka Rīgā tas veido 38% skolotāju, citās pilsētās – 33% skolotāju, lauku teritorijās – 10% skolotāju, kas ir vismazākais procentuālais rādītājs (skat.3.41.attēlu).

3.41.attēls. Vērtības, kurām skolotāji atturas sniegt skaidrojumu pirmsskolas izglītības pakāpē pēc izglītības iestādes urbanizācijas pakāpes

Apkopojot veiktās skolotāju uzskatu izpētes rezultātus, var secināt, ka audzēkņu visbiežāk īstenotās vērtības, pēc skolotāju domām, ir ģimene, cilvēka cieņa, latviešu valoda, visretāk tiek iedzīvināta laulība. Skolotāju vidū dominē uzskats, ka tikumiskās audzināšanas īstenošanai nav nepieciešama atsevišķa mācību stunda vai nodarbība.

Lielākā daļa skolotāju atzīst, ka jūt sevī pārlicību īstenot tikumisko audzināšanu, tomēr vienlaikus atzīmē kavējošus faktorus tikumiskās audzināšanas īstenošanai. Neskatoties uz pozitīvām iezīmēm, pētījums parāda, ka skolotājiem trūkst pārlicības par Latvijas Republikas Satversmē noteikto vērtību, tas ir, latviskās dzīvesziņas, vispārcilvēcisko un kristīgo vērtību, saturu.

Pirmsskolas izglītības skolotāju uzskati par tikumisko audzināšanu salīdzinājumā ar skolotājiem citās izglītības pakāpēs būtiski neatšķiras. Tomēr vērojamas dažas atšķirīgas tendences.

3.3. Ekspertatzinumu par tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītības iestādē analīze

2018.gada septembrī tika pēc iepriekš izstrādātiem kritērijiem izvēlēti un intervēti trīs pirmsskolas izglītības eksperti. Ekspertiem ir vairāk nekā 10 gadu pieredze pirmsskolas izglītībā, ir maģistra grāds pedagogijā, ir pieredze izglītības iestādes vadībā, skolotāju novērtēšanā un lektora pieredze skolotāju profesionālās pilnveidesursos vai augstskolas mācītspēka statusā.

Ekspertu intervijas jautājumi tika veidoti, vadoties no maģistra darba temata par skolotāju darbību tikumiskās audzināšanas īstenošanā pirmsskolas izglītības iestādē.

2018.gada oktobrī – novembrī tika apkopoti ekspertu intervijas rezultāti. No interviju ierakstiem tika izveidots ekspertu intervijas transkripts (skat. 3., 4., 5.pielikumu). Maģistra darba autorei bija saistoši izpētīt ekspertu viedokli un analizē atklāt ekspertu līdzīgos, dažbrīd vienādos uzskatus, kas saistīti ar tikumiskās audzināšanas jautājumu pirmsskolas izglītības iestādē. Tika izveidots interviju satura kopsavilkums (skat. 3.17.tabulu), kurā uzskatāmi izdalīti intervijas jautājumu raksturojošie atslēgas vārdi, frāzes vai teikumi.

Tātad, pēc ekspertu atzinuma, pirmsskolas izglītības iestādē tikumiskā audzināšana tiek īstenota daļēji vai, kā uzsver eksperti Nr.2 un Nr.3, netiek īstenota apzināti, drīzāk spontāni, refleksiīvi. Visi eksperti ir vienisprātis, ka mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā ir jābūt vienotai vērtību sistēmai. Savukārt, jautājot par vērtībām, kuras visbiežāk būtu jāaktualizē pirmsskolā, atbildes ir dažādas: eksperts Nr.1 uzskata, ka tās ir ģimene un valsts, eksperts Nr.2 uzskata, ka visbiežāk aktualizējamā vērtība pirmsskolā būtu cieņa, bet eksperts Nr.3 uzsver pašvadības un pašiniciatīvas kā vērtību aktualizēšanas nepieciešamību. Jautājumā par uzskatu, vai no Latvijas Republikas Satversmes izrietošām vērtībām, kas iekļautas Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr.480, pirmsskolas izglītības iestādē tiek pienācīgi pievērsta uzmanība, eksperts Nr.1 atbild, ka daļēji, savukārt eksperti Nr.2 un Nr.3 atbilde ir: "Nē". Visi eksperti uzskata, ka pirmsskolas izglītības iestādē tikumiskā audzināšana jāīsteno "ik brīdī" (eksperts Nr.1), "katrā darbībā" (eksperts Nr.2), "ik uz soļa" (eksperts Nr.3), tātad, tikumiskā audzināšana pirmsskolas izglītības iestādē jāīsteno nepārtraukti. Jautājot par kavējošiem faktoriem tikumiskās audzināšanas kvalitatīvai īstenošanai pirmsskolas izglītības iestādē, visi eksperti viennozīmīgi norāda, ka tā ir skolotāju neiedziļināšanās savu vērtību kopumā. Eksperti norāda, ka pirmsskolas skolotāji gatavi īstenot tikumisko audzināšanu ir daļēji (eksperts Nr.1) vai nav gatavi (eksperts Nr.2, Nr.3). Kā risinājumu, lai pirmsskolas izglītības iestādēs kvalitatīvi tiktu īstenota tikumiskā audzināšana, eksperti iesaka pastiprināti runāt par tikumiskās audzināšanas jautājumuursos, semināros (eksperts Nr.1), savukārt eksperti Nr.2 un Nr.3 uzsver, ka nepieciešams

katras pirmsskolas izglītības iestādes līmenī izvirzīt savas prioritārās vērtības, iekļaujot tās mācību programmā, vērtībām kļūstot par refleksijas un apspriešanas priekšmetu (skat.3.17. tabulu).

3.17.tabula

Pirmsskolas izglītības ekspertu intervijas satura kopsavilkums

Nr.	Kategorija	Eksperts Nr.1	Eksperts Nr.2	Eksperts Nr.3
1.	Tikumiskās audzināšanas īstenošana	tikumiskā audzināšana tiek īstenota daļēji	tikumiskā audzināšana netiek īstenota apzināti	tikumiskā audzināšana netiek īstenota apzināti
2.	Vienoto vērtību nepieciešamība	vienotām vērtībām ir jābūt	vienotām vērtībām ir jābūt	vienotām vērtībām ir jābūt
3.	Vērtības, kuras jāaktualizē visbiežāk	ģimene, valsts	cieņa	pašvadība, pašiniciatīva
4.	Ministru kabineta noteikumu Nr.480 minēto vērtību pienācīga ievērošana	ievēro daļēji	nē, neievēro	nē, neievēro
5.	Tikumiskās audzināšanas īstenošanas vēlamā intensitāte	“ik brīdī”	“katrā darbībā”	“ik uz soļa”
6.	Kavējošie faktori tikumiskās audzināšanas īstenošanā	skolotāju neiedziļināšanās savu vērtību kopumā	skolotāju neiedziļināšanās savu vērtību kopumā	skolotāju neiedziļināšanās savu vērtību kopumā
7.	Skolotāju gatavība īstenot tikumisko audzināšanu	daļēji	nav gatavi	nav gatavi
8.	Risinājums kvalitatīvai tikumiskās audzināšanas īstenošanai	jārunā (kursos, semināros)	Katrai pirmsskolai jāizvirza savas prioritārās vērtības, iekļaujot tās mācību programmā, vērtībām jāklūst par refleksijas un apspriešanas priekšmetu.	Katrai pirmsskolai jāizvirza savas prioritārās vērtības, iekļaujot tās mācību programmā, vērtībām jāklūst par refleksijas un apspriešanas priekšmetu.

Iepazīstoties ar ekspertu viedokli, jāsecina, ka tikumiskās audzināšanas kvalitāte pirmsskolas izglītības iestādē atkarīga no katra skolotāja personīgā uzskata, vērtību izpratnes, kā arī no situācijas katrā pirmsskolā, jo ir svarīgi, lai vērtības un tikumi būtu aktualizēti iestādes līmenī. Jāsecina, ka dotajā brīdī tikumiskā audzināšana pirmsskolas izglītības iestādēs netiek īstenota pietiekami, skolotāji tam nav gatavi, kā arī netiek pievērsta pietiekama vērība visiem Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr.480 minētajiem tikumiem un vērtībām.

Secinājumi un ieteikumi

1. Analizējot zinātnisko literatūru, apkopotas zinātniski teorētiskās atziņas par tikuma jēdziena vēsturisko attīstību un tā aktualitāti mūsdienu izglītības saturā.

1.1. Visos laikmetos ir pastāvējuši tikumiskie principi, kuri regulē cilvēku uzvedību, rīcību un savstarpējās attiecības sabiedrībā, taču dažādās sabiedrībās tiek sniegts atšķirīgs tikumības nepieciešamības pamatojums:

- ✓ tikumība ir cilvēka dvēseles labklājība, dzīves augstākais labums un laime (Sokrāts);
- ✓ tikums nerodas no bagātības, patiesa tikumība iegūstama tieksmās procesā pēc pilnības (Platons);
- ✓ cilvēks spēj pilnveidot tikumus vingrināšanās ceļā, tikums ir paradums (Aristotelis);
- ✓ saskaņā ar stoicisma atziņām tikumība ir pareiza izturēšanās pret pasauli un tajā norisošajiem notikumiem;
- ✓ cilvēks kļūst tikumīgs, tuvojoties Dievam (Plotīns, Sv. Akvīnas Toms).

1.2. Izglītības kontekstā tikumiskā audzināšana virza sabiedrību uz kopīgām vērtībām un attīsta cilvēka spēju pieņemt gudrus lēmumus veiksmīgai dzīvei un plaukstošai sabiedrībai:

- ✓ tikumiskā audzināšana vēsturiski saistīta ar bērnu gatavošanu kļūt par pieaugušajiem, kuri atbilst noteiktiem sabiedrības uzvedības kodiem;
- ✓ tikumiskā audzināšana sākas pirmsskolas vecumā un pirmsskolas vecumā noris divās sociālās institūcijās – ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē;
- ✓ pirmsskolas vecumā bērna tikumības priekšstati un uzskati veidojas saskarē ar skolotāja pozitīvo paraugu, apgūstot uz tikumisko attīstību vērstu mācību saturu un īstenojot noteiktus tikumiskos principus ikdienas saskarsmē ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

2. Analizējot zinātnisko literatūru, apkopotas zinātniski teorētiskās atziņas par vērtības jēdziena vēsturisko attīstību un tā aktualitāti mūsdienu izglītības saturā.

- ✓ Vērtības ir tuvas tikumiem. Vērtības ir pamats normām.
- ✓ Vērtības sabiedrībā nepastāv pašas par sevi, vērtības ir tās, ko sabiedrība atzīst par vērtībām un postmodernajā kultūrā ir iezīmējusies tendence klasiskās vērtības nobīdīt malā.
- ✓ Vērtības izglītībā tiek izprastas kā principi, kas darbojas kā vispārēji virzītāji uzvedībai, kā standartu, ar kuriem atsevišķas darbības tiek novērtētas kā vēlamas.
- ✓ Vērtībizglītība vispirms aktualizē tikumu, tikumību, morāli, ētiku, tikai pēc tam materiālā vērtības.

- ✓ Vērtībizglītība ir saskarsme un attieksme, dzīvojot, darot, zinot, esot visa indivīda mūža garumā.
- ✓ Humānisma princips paredz vispārcilvēcisko vērtību izcelšanu pedagoģiskajā procesā, pasaules kultūras mantojuma un garīgo vērtību integrēšanu izglītībā.
- ✓ Latvijas likumdošanā viens no izvirzītajiem audzināšanas uzdevumiem ir attieksmes veidošanai veicināt izglītojamo izpratni par vispārcilvēciskajām vērtībām, kristīgajām vērtībām, latvisko dzīvesziņu.
- ✓ Lai skolotājs savā darbībā veicinātu izglītojamo izpratni par vispārcilvēciskajām vērtībām, kristīgajām vērtībām, latvisko dzīvesziņu, skolotājam ir jābūt personīgai izpratnei par vērtībām.
- ✓ Lai pirmsskolas izglītības iestādē īstenotu kādu vērtību, izglītības iestādes līmenī jāizvirza noteikti principi, veidojot skaidrus vērtību standartus.

3. Tikumiskās audzināšanas īstenošanu izglītībā ietekmē normatīvais regulējums un tās aktualizācija izglītības praksē un skolotāja uzskatu sistēmā. Latvijas izglītības mūsdienu situācija atklāj neatbilstību starp normatīvo aktu prasībām un izglītības praksi.

3.1. Latvijas izglītībā tikumiskā audzināšana aktualizēta un regulēta normatīvajos aktos jau pirmās Latvijas brīvvalsts laikā. Šobrīd Latvijā pastāv skaidri definēts tikumiskās audzināšanas regulējums, ko nosaka Izglītības likums un Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumi Nr.480 "Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība".

3.2. Pētījuma rezultāti parāda, ka tikumiskās audzināšanas normatīvais regulējums izglītības praksē netiek pilnībā īstenots:

- ✓ skolotāji atzīst, ka neaktualizē visus tikumus, vislielākās grūtības sagādā mērenību, solidaritātes, tolerances tikumu izpratne;
- ✓ lielākā daļa skolotāju tikumisko audzināšanu kā aktivitāti, kas vērsta uz tikumu un vērtību aktualizēšanu, īsteno vienu reizi mēnesī, kurpretim pēc zinātnieku apstiprinājuma un ekspertu ieteikumiem tikumiskā audzināšana caurvij katru aktivitāti;
- ✓ skolotājiem nepieciešams metodiskais atbalsts, lai kvalitatīvi īstenotu tikumisko audzināšanu;
- ✓ ir skolotāji, kuri uzskata, ka tikumiskā audzināšana ir tikai ģimenes kompetence vai arī jāveic īpaši sagatavotam pedagogam.

Balstoties uz pētījuma problēmas teorētisko un empīrisko izpēti, izstrādāti ieteikumi tikumiskās audzināšanas īstenošanai skolotāju darbībā pirmsskolas izglītības iestādē.

1. Tikumu un vērtību integrēšana pirmsskolas pedagoģiskajā procesā

1.1. Noteikumu izstrāde ikdienas organizācijai un saskarsmei pirmsskolas izglītības grupā:

- ✓ katrā pirmsskolas izglītības grupā svarīgi formulēt bērnam saprotamā valodā, kādas vērtības iestādes līmenī ir aktuālas;
- ✓ katrai pirmsskolas izglītības grupai izstrādāt grupas noteikumus, kas vērsti uz draudzīgu un harmonisku savstarpēju sadarbību, aktualizējot iestādē par prioritārām izvirzītās vērtības;
- ✓ ikdienas darbā katrai pirmsskolas izglītības grupai svarīgi izvirzīt savas rituālās aktivitātes, kas vērstas uz tikumisko audzināšanu, piemēram, kopīga rīta sasveicināšanās ar īpašo rīta dzejoli, kurš ik rītu tiek aktualizēts;
- ✓ savstarpējā saskarsmē svarīgi, lai grupā visi vienotos par kopīgiem signāliem, kuri bērnam palīdzētu uzvedības pašregulācijā.

1.2. Tikumu un vērtību integrēšana mācību saturā:

- ✓ formulēt vērtības iestādes līmenī, integrējot tās mācību programmā, tādējādi vērtībām kļūstot par refleksijas un apspriešanas priekšmetu skolotāju vidū;
- ✓ aktualizēt tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītības iestādes metodiskajā darbā;
- ✓ iesaistīt skolotājus pirmsskolas izglītības tikumiskās audzināšanas programmas izstrādē;
- ✓ iesaistīt skolotājus pirmsskolas tikumiskās audzināšanas izglītības programmas aktualizēšanā un metodisko materiālu izstrādē;
- ✓ izstrādāt pedagoģiskās darbības pašnovērtējumu;
- ✓ rosināt skolotājus tikumiskai pašpilnveidei.

1.3. Bērna un skolotāja ikdienas komunikācija:

- ✓ būtiska ir skolotāja personības pilnveide un izpratne par tikumiem un vērtībām, īstenojot tikumisko audzināšanu;
- ✓ īstenojot tikumisko audzināšanu, svarīgs ir skolotāja personīgais piemērs un paraugs;
- ✓ nozīmīgs priekšnosacījums kvalitatīvai tikumiskās audzināšanas īstenošanai ir savstarpējā cieņā balstītas skolotāja un bērna attiecības;
- ✓ skolotājiem savā darbībā svarīgi izmantot pozitīvās audzināšanas un disciplinēšanas metodes.

1.4. Aktivitātes, kurās tiek īstenota tikumiskā audzināšana:

- ✓ tikumisko audzināšanu pirmsskolas izglītības iestādē iespējams īstenota katrā darbībā, katrā aktivitātē, bet visveiksmīgāk apzināti pievērsties tikumiskās audzināšanas jautājumiem ir rīta apļa laikā, kad tiek organizēta savstarpēju viedokļu apmaiņa par dažādiem aktuāliem notikumiem grupas vidē, pirmsskolā un sabiedrībā;

- ✓ tikumiskā audzināšana tiek īstenota sportiskās un kustību aktivitātēs, kurās pilnveidojas tādas tikumiskas īpašības kā centība, drosmē, atbildība, godīgums, savaldība, tolerance, līdzietība un mērenība;
- ✓ tikumiskā audzināšana tiek īstenota, gatavojoties un piedaloties svētku un pasākumu norisē, rosinot bērnos tādu tikumisko īpašību pilnveidi kā laipnība, gudrība, drosmē, centība, atbildība, savaldība;
- ✓ tikumiskā audzināšana tiek īstenota pagalmā, dabiskajā vidē pastaigas laikā, vērojot norises dabā, rūpējoties par augiem vasarā un putniem ziemā, sakopjot savu rotaļu zonu dažādos gadalaikos, tādējādi pilnveidojot tādas tikumus kā atbildība, centība, drosmē, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte.

2. Sadarbība ar vecākiem

2.1. Vecāku izglītošana tikumiskās audzināšanas jautājumos:

- ✓ iesaistīt vecākus kopīgos pasākumos, kuros tiek atzīmēti gadskārtu svētki vai svinamās dienas, piemēram, Tēva diena, Mātes diena, valsts svētki;
- ✓ organizēt vecākiem grupu un iestādes līmenī seminārus, pieredzes apmaiņu nodarbību ciklu par tikumiskās audzināšanas jautājumiem, vēršot vecāku uzmanību uz tradīciju izkopšanu ģimenē, pozitīvās audzināšanas metodēm mājās un vērtību nodošanas bērniem nepieciešamību.

2.2. Vienotu vērtību izvirzīšana audzināšanā ģimenē un izglītības iestādē:

- ✓ svarīgi formulēt vērtības iestādes līmenī, integrējot tās ārpusrotaļnodarbību aktivitātēs, tādējādi vērtības kļūst par refleksijas un apspriešanas priekšmetu skolotāju un vecāku vidū;
- ✓ būtiskas ir kopīga mācīšanās un pieredzes apmaiņu organizēšanas aktivitātes.

Pētījuma īstenošanas gaitā iegūtas atbildes uz pētnieciskajiem jautājumiem.

Kādi ir skolotāju uzskati par tikumisko audzināšanu izglītībā?

Skolotāji uzskata, ka audzēkņi visbiežāk apliecina, īsteno un iedzīvina tādas vērtības kā ģimene, cilvēka cieņa, latviešu valoda, visretāk – laulību kā vērtību.

Skolotāji norāda, ka visbiežāk ar audzēkņiem runā par godīgumu un atbildību, visretāk – par solidaritāti un mērenību.

Lielākā daļa skolotāju uzskata, ka tikumiskās audzināšanas īstenošanai nav nepieciešama atsevišķa mācību stunda vai nodarbība, tomēr daudzi atzīst, ka tikumisko audzināšanu savā darbībā īsteno tikai vienu reizi mēnesī vai semestrī.

Lielākā daļa skolotāju atzīst, ka jūt sevī pārlicību īstenot tikumisko audzināšanu, tomēr atzīmē, ka pastāv kavējoši faktori tikumiskās audzināšanas īstenošanai: metodisko

materiālu trūkums, nepietiekama skolotāju kompetence. Pastāv arī uzskats, ka tikumiskā audzināšana ir atstājama ģimenes ziņā vai jāveic īpaši sagatavotam pedagogam.

Pēc skolotāju domām, tikumiskās audzināšanas saturu nepieciešams papildināt ar citiem jēdzieniem, kuri nav noteikti normatīvajos aktos, piemēram, sirdsapziņu, mīlestību, laimi.

Pētījums parāda, ka skolotājiem trūkst pārliecības par Latvijas Republikas Satversmē noteikto vērtību, tas ir, latviskās dzīvesziņas, vispārcilvēcisko un kristīgo vērtību, saturu. Liela skolotāju daļa nesniedz minēto vērtību skaidrojumu.

Kādi ir pirmsskolas izglītības skolotāju uzskati par tikumisko audzināšanu izglītībā salīdzinājumā ar skolotāju uzskatiem citās izglītības pakāpēs?

Pirmsskolas izglītības skolotāju uzskati par tikumisko audzināšanu salīdzinājumā ar skolotājiem citās izglītības pakāpēs būtiski neatšķiras. Tomēr vērojamas dažas atšķirīgas tendences. Piemēram, pirmsskolas izglītības pakāpē audzēkņu visbiežāk īstenotā audzēkņu vērtība ir daba, kas nav raksturīgs citu izglītības pakāpju skolotāju uzskatiem. Jāsecina, ka, tā kā pirmsskolas izglītības iestādes audzēkņi katru dienu noteiktas stundas pavada pagalmā, svaigā gaisā, iesaistās dabas vērojumos, dabas aizsardzības programmu īstenošanā, tad, daba kā vērtība pirmsskolas izglītības audzēkņiem ir aktuālāka nekā citās izglītības pakāpēs.

Savukārt, salīdzinot visbiežāk aktualizētos tikumus skolotāju darbībā, jāsecina, ka pirmsskolas izglītības pakāpē atšķirībā no citu izglītības pakāpju skolotāju darbībā visbiežāk īstenotajiem tikumiem kā tikai pirmsskolai raksturīgos, visbiežāk aktualizētos tikumus, iespējams izdalīt laipnību un līdzcietību. Jāsecina, ka pirmsskolas izglītības skolotāji lielu uzmanību velta bērnu empātijas attīstībai, kurpretim citās izglītības pakāpēs skolotāji to īsteno mazāk.

Kā visretāk aktualizētais tikums pirmsskolas izglītības pakāpē atšķirībā no citu izglītības pakāpju skolotāju visretāk aktualizētajiem tikumiem ir tolerance. Jāsecina, ka tolerance ir viens no tikumiem, kurus pirmsskolas izglītības pakāpēs skolotāji atzīmējuši kā tādu, kuru jēdzienisko saturu neizprot, tad attiecīgi no skolotāju uzskata izriet skolotāju darbība, respektīvi, atturēšanās no tā, kas ir personīgi nesaprotams.

Jāpiemin, ka tie pirmsskolas izglītības pakāpēs skolotāji, kuri norādījuši, ka nav pārliecināti īstenot tikumisko audzināšanu, visvairāk kā ierobežojošo faktoru norāda, ka, lai īstenotu tikumisko audzināšanu, tam jābūt īpaši sagatavotam skolotājam. Minētais uzskats atšķiras no citās izglītības pakāpēs strādājošo skolotāju uzskata, kur visvairāk tiek norādīti citi iemesli.

Jāatzīmē, ka pirmsskolas izglītības pakāpes skolotāji pie papildus iekļaujamiem jēdzieniem un pastiprināti aktualizējamām vērtībām tikumiskās audzināšanas saturā norāda jaunus jēdzienus – mīlestība, sirdsapziņa, vienlīdz aktualizējot vērtību ģimene, kurpretim citas izglītības pakāpes skolotāji izteikti aicina tikumiskās audzināšanas saturā iekļaut jēdzienu sirdsapziņa. Jāsecina, ka pirmsskolas izglītībā par vienlīdz svarīgiem un nozīmīgiem tiek uzskatīta mīlestība, ģimene, sirdsapziņa.

Kādas ir tikumiskās audzināšanas īstenošanas iespējas skolotāja darbībā pirmsskolas izglītības iestādē?

Tikumiskā audzināšana pirmsskolas izglītības iestādē tiek īstenota katrā ikdienas aktivitātē un darbībā, bet, spriežot pēc skolotāju aptaujas anketu rezultātiem un ekspertu atzinumiem, jāsecina, ka tikumiskā audzināšana pirmsskolas izglītības iestādē nav mērķtiecīga un apzināta.

Lai pirmsskolas izglītības pakāpē skolotāju darbībā tikumiskā audzināšana tiktu īstenota mērķtiecīgi un apzināti, nepieciešams:

- ✓ izstrādāt vērtībās balstītu mācību programmu;
- ✓ pirmsskolas izglītības iestādes līmenī skaidri formulēt aktualizējamās vērtības un tikumus, padarot tos par skolotāju refleksijas priekšmetu;
- ✓ motivēt pirmsskolas izglītības skolotājus nemitīgai personības pilnveidei, pašizziņai un savu vērtību apzināšanai, jo, īstenojot tikumisko audzināšanu, būtiska nozīme ir skolotāja personībai, uzskatiem un personīgo vērtību kopumam;
- ✓ iesaistīt pirmsskolas izglītības skolotājus profesionālajā pilnveidē tikumiskās audzināšanas īstenošanai.
- ✓ katram skolotājam personīgi uzņemties atbildību par uzvedības paraugu, kuru tas, izvēloties konkrētu savas rīcības modeli, demonstrē bērnam.

Pamatojoties uz pētījumā iegūtajiem rezultātiem, var secināt, ka sasniegts maģistra darba izstrādes mērķis un īstenoti izvirzītie uzdevumi.

Izmantotās literatūras un citu avotu saraksts

1. Adlers, A. (1932). *Psiholoģija un dzīve*. Rīga: Latvijas skolotāju savienība.
2. Anspaks, J., Staris, A. (sast.), (1994). *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.gada līdz 1940.gadam*. Rīga: Zvaigzne.
3. Aristotelis (1985). *Nīkomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne.
4. Beck, J. (1998). *Morality and Citizenship in Education*. London: Cassel.
5. Beļickis, I. (2000). *Vērtīborientēta mācību stunda*. Rīga: RaKa.
6. *Bībele: Vecās un Jaunās Derības svētie raksti* (2003). Rīga: Latvijas Bībeles biedrība.
7. Broks, A. (2000). *Izglītības sistemoloģija*. Rīga: RaKa.
8. Dahlberg, G., & Moss, P. (2005). *Ethics and politics in early childhood education*. London: Routledge.
9. Delors, Ž., Al Mufti, I., Amagi, I., Karneiru, R., Čanga, F., Geremeks, B., . . . Nanžao, Ž. (2001). *Mācīšanās ir zelts: Ziņojums, ko Starptautiskā Komisija par izglītību divdesmit pirmajam gadsimtam sniegusi UNESCO*. Rīga: UNESCO Latvijas Nacionālā komisija.
10. Dēķens, K. (1919). *Rokas grāmata pedagoģijā*. Rīga: Kultūras Balss.
11. Dzintere, D., Stangaine, I. (2005). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
12. Editorial Staff (1989). *Value free education “bankrupt” says educator*. Pieejams: http://www.forerunner.com/forerunner/X0122_Value_Free_Education.html
13. Einarsdottir, J., & Palmadottir, H. (2018). Preschool educators in the eyes of children: Roles and values (pp.87-101). In: E.Johansson & J.Einarsdottir (Eds.), *Values in early childhood education: Citizenship for tomorrow*. London and New York: Routledge.
14. Eiropas Komisija (1998). *Baltā grāmata par izglītību un apmācību: Mācīšana un mācīšanās – ceļš uz izglītotu sabiedrību*. Rīga: Akadēmisko programmu aģentūra.
15. Eiropas Parlaments (2012). Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>
16. Fadels, Č., Bialika, M., Trilings, B. (2017). *Četru dimensiju izglītība*. Rīga: Lielvārds.
17. Freiberga, I., Priede, L. (2007). *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Izglītības solī.
18. Geske, A., Grīnfelds, A. (2006). *Izglītības pētniecība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
19. Gills, N. (sast.), (1993). *Svētais Akvīnas Toms: Gilberta K. Čestertona, Pētera Stroda, Staņislava Ladusāna SJ, Larisas Čuhinas skatījumā*. Rīga: Latvijas ZA.
20. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītība solī.

21. Grieshaber, S., & McArdle, F. (2014). Ethical dimensions and perspectives on play. In: L. Brooker, M. Blaise, & S. Edwards (Eds.), *The Sage handbook of play and learning in early childhood* (pp.103-114). London: Sage Publications.
22. Halstead, J.M., & Taylor, M.J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-203.
23. *Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts* (2017). Pieejams: <https://www.skola2030.lv/>
24. Johansson, E. (2018). Values education in preschool. In: E. Johansson & J. Einarsdottir (Eds.), *Values in early childhood education: Citizenship for tomorrow* (pp.1-16). London and New York: Routledge.
25. Karulis, K. (1992). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2.sēj. Rīga: Avots.
26. Kelly, T.F. (2011). *We can do more and better with less: Education reform can work*. Retrieved from <http://www.ajhepworth.yolasite.com/resources/Book-we%20can%20do%20more.pdf>
27. Klīve, V. V. (1995). *Ticības ceļos*. Rīga: Zinātne.
28. Klīve, V. V. (1998). *Rīcības ceļos*. Rīga: Zinātne.
29. Kofi A. Annan: *Universal values can help bridge the world's divides* (2010). Retrieved from: <https://www.kofiannanfoundation.org/news-releases/kofi-a-annan-universal-values-can-help-bridge-the-worlds-divides/>
30. Komenskis, J. A. (1992). *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne.
31. Koroļeva, I. (2009). Jauniešu vērtīborientācijas un tās ietekmējošie faktori. No: *Latvijas jaunatnes portrets: Integrācija sabiedrībā un marginalizācijas riski*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
32. Kūle, M. (2006). *Eirodzīve*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
33. Kūle, M. (2016). *Jābūtības vārdi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
34. Kūle, M., Kūlis, M. (1998). *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
35. Kūle, M., Vēbers, E. (sast.), (1990). *Domas par antīko filozofiju*. Rīga: Avots.
36. Lasmane, S. (sast.), (2006). *Rietumeiropas morāles filozofija: antoloģija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
37. Lasmane, S. (1998). *Rietumeiropas ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
38. Lasmane, S., Milts, A., Rubenis, A. (1993). *Ētika*. Rīga: Zvaigzne.
39. *Latvijas tautskolu (pirmsskolas, pamatskolas, papildu skolas) programmu projekts* (1921). Rīga: LETA.
40. *Latvijas tautskolu programma* (1925). Rīga: LETA.
41. Lāslo, E. (2014). *Ceļvedis pasaules pārmaiņās*. Rīga: Jumava.

42. Lieģeniece, D. (1992). *Bērns – pasaulē, pasaule – bērņā*. Rīga: Zvaigzne.
43. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
44. Mauriņa, Z. (1973). *Dzīves jēgu meklējot. Esejas un aforismi*. Bruklina: Grāmatu draugs.
45. Marinko, I, Marinko, J., Istenič, V., Alič, C., Benec Čuk, E., Burjek, J, .. Zrimšek, P. *Values for preschool children*. Retrieved from vrtec.leila.si/download/ethics_for_preschool_children
46. Milts, A. (1999). *Ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
47. Ministru kabinets (2016). Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumi Nr.480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/283735-izglitotajamo-audzinanasas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinanasas-metozu-izvertesanas>
48. Ozoliņš, D. (2000). Izglītības nākotne: vērtības un ērtības. *Skolotājs: Pieredze. Teorija. Prakse*. 4(22).
49. Palmadottir, H. (2018). Values conflicts as important learning opportunities. In: E.Johansson & J.Einarsdottir (Eds.), *Values in early childhood education: Citizenship for tomorrow* (pp.118-131). London and New York: Routledge.
50. Pētersons, E. (1931). *Vispārīgā didaktika*. R: A.Gulbis.
51. Raudupe, R. (2002). *Dievatziņa vēdās un dainās*. Rīga: Madris.
52. Rieksts – Riekstiņš, J. (2011). *Hipotēžu pārbaude ar neparametriskajiem testiem*. Diplomdarbs. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: http://home.lu.lv/~valeinis/lv/studentu%20darbi/Juris_Rieksts_Riekstins_2011.pdf
53. Rijnieks, K. (1939). *Sengrieķu dzīves gudrība*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds.
54. Rubenis, A. (1992). *Latvijas skola laikmetu griežos. 1917-1941*. Rīga: Liesma.
55. Saeima (1998). *Izglītības likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>.
56. Seneka, L.A. (2010). *Cilvēciskais un dievišķais. Senekas atziņas par ētiku*. Rīga: Zvaigzne ABC.
57. Sigurdardottir, I., & Einarsdottir, J. (2016). An action research study in an Icelandic preschool: Developing consensus about values and values education. *International Journal of Early Childhood*, 48(2), 162-177, doi: 10.1007/s13158-016-0161-5
58. Skalbe, K. (1990). *Mazās piezīmes*. Rīga: Zinātne.
59. Skriver Jensen, A., & Broström, S. (2018). Values education in practice in Danish preschools (pp.37-54). In: E.Johansson & J.Einarsdottir (Eds.), *Values in early childhood education: Citizenship for tomorrow*. London and New York: Routledge.

60. Sokolova, R.I. (1995). Universal human values: Toward a nontraditional understanding. *Russian Studies of Philosophy*, 33(4), 82-94, doi: 10.2753/RSP1061-1967330482.
61. Staris, A. (2000). *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944.gadam*. Rīga: Lielvārds.
62. Students, J. (1933). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: F. Blaumanis.
63. Sutrop, M. (2015). Can values be taught? The myth of value-free education. *TRAMES*, 19(2), 189-202.
64. Sūna, U., Oļševskis, G. (1993). *Ievads filozofijā*. Rīga: Pētergailis.
65. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
66. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. (red.), (2002). *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 21.sēj. Atjaunotais izdevums. Rīga: Antēra.
67. Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19–45.
68. Schwartz, S.H., & Bilsky (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
69. Tate, N. (2000). Society's voice. In: M.Leicester, C.Modgil & S.Modgil (Eds.), *Education, culture and values, vol.IV. Moral education and pluralism* (pp.2-9). London and New York: Falmer Press.
70. Ūlavere, P., & Veisson, M. (2015). Values and value education in Estyonian preschool child care institutions. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 17(2), 108-124.
71. Valbis, J. (2005). *Skolēna personības attīstība – izglītības virsuzdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC.
72. Vanags, A. (2018). *Laimas pēdās*. Sigulda: Autorizdevums.
73. Viņa svētība Dalailama (2002). *Ceļš uz jēgpilnu dzīvi*. Rīga: Atēna.
74. *Vispārīzglītojošo vidusskolu mācību plāni 1920.gadā*. Rīga.
75. Viķe – Freiberga, V. (1993). Senā latviešu dievestība (88-111). No: Viķe – Freiberga, V. *Dzintara kalnā*. Rīga: Zvaigzne.
76. Zālīte, M. (1997). *Kas ticībā sēts: runas un raksti Latvijas atmodai, 1979. – 1997*. Rīga: Karogs.
77. Zālīte, P. (1932). *Latviešu tautas dvēsele*. Latvijas Universitātes rakstu 8.burtnīcas atsevišķs novilkums. Rīga: Latvijas Universitāte.
78. Ziedonis, I. (1985). *Tu dzīvoji dižu darbu. Manas tautasdziesmas*. Rīga: Liesma.
79. Грималь П. (2003). *Сенека, или Совесть империи*. Москва: Молодая гвардия.

80. Ефимов, В.И., Таланов, В.М. (2008). О типологии общечеловеческих ценностей. *Современные наукоемкие технологии*, 4, 122-125.
81. Маццолени, Д.М. (2006). Аватар Саи Баба и священник. Москва: Амрита –русь.
82. Сидоренко, Е. (2000). *Методы математической обработки в психологии*. Санкт-Петербург: Речь.

Skolotāju aptaujas anketa

Labdien!

Mani sauc Gunita. Sava maģistra studiju darba pētījumā vēlētos uzziņāt Jūsu viedokli par Ministru Kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumiem Nr.480 (turpmāk tekstā: NOTEIKUMI).

Lūdzu Jūs izteikt savu viedokli, atzīmējot prasīto ar **X**.

1. Kāds ir Jūsu dzimums?

vīrietis		sieviete	
----------	--	----------	--

2. Kādā izglītības pakāpē Jūs strādājat?

pirms- skolas izglītība		vispārējā pamat- izglītība		vispārējā vidējā izglītība		profesio- nālā vidējā izglītība		arod- izglītība		speciālā izglītība	
-------------------------------	--	----------------------------------	--	----------------------------------	--	--	--	--------------------	--	-----------------------	--

3. Kur atrodas izglītības iestāde, kurā Jūs strādājat!

Rīga		pilsēta		lauku teritorija	
------	--	---------	--	---------------------	--

4. Kuras vērtības ikdienā visbiežāk apliecina, īsteno un iedzīvina Jūsu audzēkņi? (NOTEIKUMU 4., 6. punkts)

dzīvība		brīvība		laulība		daba		latviešu valoda	
cilvēka cieņa		ģimene		darbs		kultūra		Latvijas valsts	

5. Kuras vērtības ikdienā visretāk apliecina, īsteno un iedzīvina Jūsu audzēkņi? (NOTEIKUMU 4., 6. punkts)

dzīvība		brīvība		laulība		daba		latviešu valoda	
cilvēka cieņa		ģimene		darbs		kultūra		Latvijas valsts	

6. Vai Jūs izprotat visu NOTEIKUMOS uzskaitīto tikumu jēdzienisko saturu (atbildība, centība, drosme, godīgums, gudrība, laipnība, līdzcietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums, tolerance)? (NOTEIKUMU 7. punkts)

JĀ		NĒ	
----	--	----	--

7. Ja atbilde ir "NĒ", lūdzu, norādiet, kuru tikumu satura izpratne Jums rada šaubas.

atbildība		godīgums		līdzcietība		solidaritāte	
centība		gudrība		mērenība		taisnīgums	
drosme		laipnība		savaldība		tolerance	

8. Lūdzu, norādiet, cik bieži Jūs īstenojat tikumisko audzināšanu pedagoģiskajā darbībā, skaidrojot tikumu būtību un aicinot būt tikumīgiem?

katru nodarbību		1x mēnesī		1x semestrī		nekad	
--------------------	--	--------------	--	----------------	--	-------	--

9. Lūdzu, norādiet, par kuriem tikumiem Jūs visbiežāk runājat ar saviem audzēkņiem:

atbildība		godīgums		līdzcietība		solidaritāte	
centība		gudrība		mērenība		taisnīgums	
drosme		laipnība		savaldība		tolerance	

10. Lūdzu, norādiet, par kuriem tikumiem Jūs visretāk runājat ar saviem audzēkņiem:

atbildība		godīgums		līdzcietība		solidaritāte	
centība		gudrība		mērenība		taisnīgums	
drosme		laipnība		savaldība		tolerance	

12. Vai Jūs uzskatāt, ka nepieciešama atsevišķa nodarbība vai mācību stunda, lai īstenotu NOTEIKUMOS noteikto tikumisko audzināšanu?

JĀ		NĒ	
----	--	----	--

13. Vai Jūs jūtaties pārliecināts/-ta, lai īstenotu tikumisko audzināšanu?

JĀ		NĒ	
----	--	----	--

14. Ja atbilde ir "NĒ", lūdzu, norādiet, kas Jums rada ierobežojumus īstenot tikumisko audzināšanu?

Uzskatu, ka trūkst metodisko materiālu		Uzskatu, ka trūkst nepieciešamo zināšanu		Uzskatu, ka tam jābūt īpaši sagatavotam pedagogam		Uzskatu, ka tikumiskā audzināšana ir ģimenes kompetence	
Cits variants (lūdzu, norādiet)							

15. Kuras vērtības pastiprināti būtu jāakcentē vai, kuriem jēdzieniem vēl papildus būtu jāparādās tikumiskās audzināšanas saturā?

Dievs		mīlestība		morāle		dzīvība		garīgums		laulība	
sirdsapziņa		ģimene		baušļi		nāve		ciešanas		laime	
Cits variants (lūdzu, norādiet)											

16. Lūdzu, uzrakstot norādiet, kas, Jūsaprāt, ir NOTEIKUMU 6. punkta 6.7. apakšpunktā minētās vērtības:

Vispārcilvēciskās vērtības:	Kristīgās vērtības:	Latviskā dzīvesziņa:

Paldies par līdzdalību pētījumā!
Lai radošs darba prieks piepilda Jūsu ikdienu!
Ar cieņu, Gunita Delijeva, pētījuma autore

Ekspertu intervijas struktūra

Labdien!

1. Esmu aicinājusi Jūs uz sarunu par tikumiskās audzināšanas jautājumiem pirmsskolā. Kāda, Jūsaprāt, ir situācija pirmsskolā šajā jomā?

2. Nereti medijos izskan uzskats, ka vērtību vienotība sabiedrībā ir novecojusi. Vai, Jūsaprāt, mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā un izglītībā var pastāvēt vienotas vērtības un vai tās vispār vajadzīgas?

3. Kādas vērtības, Jūsaprāt, visbiežāk būtu jāaktualizē pirmsskolā?

4. Vai pēc Jūsu skatījuma pirmsskolas izglītības iestādēs tiek pievērsta pienācīga uzmanība vērtībām, kuras izriet no Latvijas Republikas Satversmes, - dzīvībai, cilvēka cieņai, brīvībai, ģimenei, laulībai, darbam, dabai, kultūrai, latviešu valodai, Latvijas valstij ? (Ekspertam vērtību saraksts sniegts arī rakstveidā.)

5. Cik bieži pirmsskolas skolotājam būtu jāīsteno tikumiskā audzināšana?

6. Kādi faktori kavē tikumiskās audzināšanas īstenošanu pirmsskolas izglītības praksē? Vai skolotāji ir gatavi šim uzdevumam?

7. Kādus risinājumus Jūs ieteiktu, lai pirmsskolas izglītības iestādēs tiktu īstenota kvalitatīva tikumiskā audzināšana?

Paldies par sarunu!

Eksperta Nr.1 intervijas transkripts

Labdien! Esmu aicinājusi Jūs uz sarunu par tikumiskās audzināšanas jautājumiem pirmsskolā. Kāda, Jūsuprāt, ir situācija pirmsskolā šajā jomā?

Labdien, jā, (*pasmaida*) pašreiz vadu semināru „Vērtībizglītība pirmsskolā”, kas balstās uz kompetenču izglītības pamatnostādņēm. Pirmsskolā par vērtībizglītību domā (*māj ar galvu*), jo ikdienas rotaļnodarbībās tiek akcentētas vērtības, kā, piemēram, ģimene, daba, Latvijas valsts. Tomēr varu piebilst, ka tikumiskā audzināšana kopumā pirmsskolas izglītības iestādē tiek īstenota daļēji.

1. Nereti medijos izskan uzskats, ka vērtību vienotība sabiedrībā ir novecojusi. Vai, Jūsuprāt, mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā un izglītībā var pastāvēt vienotas vērtības un vai tās vispār vajadzīgas?

Noteikti, vērtībām ir nozīme tautas vienotības saglabāšanā, bet diemžēl vērtības mainās līdz ar ienākošajām pārmaiņām (*skumīgs skats*) un ir mainīgas un nenoturīgas. Noteikti vienotas valstiskas vērtības jā saglabā izglītībā visos līmeņos un jomās.

Kādas vērtības, Jūsuprāt, visbiežāk būtu jāaktualizē pirmsskolā?

Pirmsskolā, manuprāt, aktualizējamās būtu pirmkārt” ģimene”, „Latvijas valsts”, kā arī visas pārējās (cilvēka cieņa, brīvība, darbs, daba). Visas (*māj ar galvu*) vērtības ir nozīmīgas un saistošas bērnam pirmsskolas vecumā.

Vai pēc Jūsu skatījuma pirmsskolas izglītības iestādēs tiek pievērsta pienācīga uzmanība vērtībām, kuras izriet no Latvijas Republikas Satversmes, - dzīvībai, cilvēka cieņai, brīvībai, ģimenei, laulībai, darbam, dabai, kultūrai, latviešu valodai, Latvijas valstij ?

Satversmē iekļautās vērtības ir attiecināmas arī uz pirmsskolas izglītojamajiem, principā uz visiem Latvijā dzīvojošiem cilvēkiem, tomēr to kvalitatīva nodrošināšana, kas balstās uz tikumiem, ir katra indivīda un ģimenes iespēja. Satversme nosaka tikai tiesības uz noteikto vērtību, katra paša spēkos to pilnveidot līdz sev vēlamajai (*teikumu pasaka, ātri, uz vienu ieelpu*).

Pirmsskolas vadlīnijās iekļautās vērtības un tikumi ir piemērojami pirmsskolas izglītojamajiem visos vecumos, ņemot vērā bērna spējas apgūt minēto vērtību būtību.

Pirmsskolā, manuprāt, daļēji tiek pievērsta uzmanība šīm vērtībām un tikumiem. Viss atkarīgs no skolotāja.

Cik bieži pirmsskolas skolotājam būtu jāīsteno tikumiskā audzināšana?

Pirmsskolas skolotājam (*uzsver*), kā arī visiem pedagogiskajā procesā iesaistītajiem darbiniekiem (*saka kā piebildi noteiktā, stingrā balsī*) tikumiskā audzināšana jāīsteno ik brīdī (*tiek paaugstināts balss stiprums*) visas dienas garumā neatkarīgi no telpas un atrašanās vietas.

Kādi faktori kavē tikumiskās audzināšanas īstenošanu pirmsskolas izglītības praksē? Vai skolotāji ir gatavi šim uzdevumam?

Diemžēl (*vārdu pasaka skumji, to izstiepjot*) tikumiskā audzināšana, pirmkārt, izriet no pieaugušā, pirmsskolas gadījumā – personāls, kurš ir kā paraugs, un diemžēl (*klusuma pauze*), ne visi pieaugušie ir gatavi paši iedziļināties savu vērtību kopumā un būt tikumīgi, lai savas vērtības nodotu citiem un audzinātu krietnus cilvēkus.

Kādus risinājumus Jūs ieteiktu, lai pirmsskolas izglītības iestādēs tiktu īstenota kvalitatīva tikumiskā audzināšana?

Par tikumisko audzināšanu ir jārunā, jāstāsta (*pasaka pārliecinoši, enerģiski*), jo arī semināros ne visi pedagogi zina, ka vērtības ir iekļautas ne tikai Satversmē, bet arī MK noteikumos Nr.480, pirmsskolas vadlīnijās un programmās, Izglītības likumā, pēc kuriem pirmsskolas izglītības skolotājiem jāvadās, plānojot un organizējot savu darbu ar izglītojamajiem.

Paldies par sarunu!

Lai Jums veicas pētījumā! (*saka sirsniņgi, ar smaidu*)

Uz redzēšanos!

Eksperta Nr.2 intervijas transkripts

Labdien! Esmu aicinājusi Jūs uz sarunu par tikumiskās audzināšanas jautājumiem pirmsskolā. Kāda, Jūsaprāt, ir situācija pirmsskolā šajā jomā?

Labdien! Manuprāt (*lietišķi*), tikumisko audzināšanu pirmsskolā īsteno katru dienu, mācot bērniem ikdienas saskarsmei nepieciešamās un vienkāršās lietas: dalīties ar otru, pagaidīt, negrūstīties, teikt “paldies”, ”lūdzu” , samīlot, lūgt piedošanu, izrādīt rūpes. Problēma ir tā, ka tas notiek automātiski, reizēm pat virspusēji, un skolotāji bērniem neizskaidro, kāpēc ir labi būt pieklājīgam, dāsnam, empātiskam. Tikumiskā audzināšana pirmsskolā nav apzināta. Tā intuitīvi vērsta, lai iemācītu uzvedības normas.

Nereti medijos izskan uzskats, ka vērtību vienotība sabiedrībā ir novecojusi. Vai, Jūsaprāt, mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā un izglītībā var pastāvēt vienotas vērtības un vai tās vispār vajadzīgas?

Vērtību vienotībai vienkārši ir jābūt (*runā dedzīgi, strauji*), citādi sabiedrība nevarēs pastāvēt. Protams (*uzsvērti*), uzskati šodien ir visdažādākie, bet, ja cilvēkam nebūs augstāko orientieru, pēc kā tiekties, iestāsies haoss un degradācija.

Kādas vērtības, Jūsaprāt, visbiežāk būtu jāaktualizē pirmsskolā?

Manuprāt, cieņa (*lietišķi*). Cieņa ir sākumpunkts, vērtība, bez kuras neiztikt vienam pret otru ģimenē, sabiedrībā, izglītības iestādē, dabā. Ja mēs pedagogiskajā darbā vadāmies pēc Ministru kabineta noteiktajām vērtībām kā īpaši būtiskām, tad katrai iestādei būtu jāizstrādā tikumiskās audzināšanas mācību gada plāns, kurā uzskatāmi redzams, kura vērtība konkrētajā mēnesī vai nedēļā tiek akcentēta. Citādi var būt situācija, ka dažas vērtības vērtību kontekstā netiek aplūkotas. Piemēram, laulība. Atceroties savu bērniību, mēs, meitenes, spēlējām kāzas, no veciem aizkariem sasējām plīvurus, kāpām mammu augstpapēžu korpēs un iztēlojāmies, ka pošamies kāzām ar savu sapņu princi. Bet pēc kāzām rūpējāmies par savu mājokli un bērniem (*atvainojas, ka aizklīst bērniības atmiņās*). Jā, pēdējos gadus neesmu novērojusi, ka bērni grupā spēlētu kāzas!

Vai pēc Jūsu skatījuma pirmsskolas izglītības iestādēs tiek pievērsta pienācīga uzmanība vērtībām, kuras izriet no Latvijas Republikas Satversmes, – dzīvībai, cilvēka cieņai, brīvībai, ģimenei, laulībai, darbam, dabai, kultūrai, latviešu valodai, Latvijas valstij ?

Atbildē turpināšu jau iepriekšējā jautājumā iesākto. Ja skolotājam uzskatāmi, "acu priekšā" nav vērtību saraksts un norāde, kurā mēnesī pastiprināti jāaktualizē konkrētā vērtība, tad skolotājs aktualizēs tikai tās vērtības, kuras viņam ir aktuālas jeb kuras vislabāk izprot. Ikdienu novērojumi ir pamats, lai es teiktu, ka pirmsskolā nepietiekamu uzmanību velta darbam kā vērtībai. (*Iestarpina*: Bērni parasti rotaļās izspēlē konkrētu profesiju, un jau šajā vecumā, es teiktu: "Diezgan bieži" (*uzsver*), profesiju saista ar atalgojumu, ar naudu.) Nepietiekami tiek aktualizētas vērtības kā brīvība, dzīvība. Bērni zina, ka svarīga ir mana personīgā brīvība un dzīvība, kas drīzāk ir instinktīvs process un reakcija, bet neiedomājas, ka tas attiecināms uz kādu citu personu – cilvēku, dzīvnieku. Vai pieaugušais pietiekami izskaidro bērnam šīs vērtības (*izsaka jautājumu*)? Uzskatu, ka nē, tāpat ir ar vērtību laulību, par kuru runāju jau iepriekš.

Cik bieži pirmsskolas skolotājam būtu jāīsteno tikumiskā audzināšana?

Pirmsskolas skolotājam tikumiskā audzināšana būtu jāīsteno nemitīgi, katru brīdi. Katrai darbībai, ko pirmsskolā veic skolotājs, būtu jābalstās uz tikumiskās audzināšanas īstenošanu, jo pirmsskola ir posms, kurā veidojas cilvēka personība.

Kādi faktori kavē tikumiskās audzināšanas īstenošanu pirmsskolas izglītības praksē? Vai skolotāji ir gatavi šim uzdevumam?

Nezināšana (*pauze*). Neiedziļināšanās (*pauze*). Virspusīgums (*pauze*). Savu vērtību neapzināšanās. Uzskatu, ka dotajā brīdī sabiedrības dzīves temps ir ārkārtīgi straujš. Arī izglītības iestādēs, arī pirmsskolās (*uzsver*). Ir tik daudz interesanta (*uzsver*) jāpaveic, jāīsteno. Nav laika. Nav laika iedziļināties (*pauze*). Vērtības un tikumi prasa iedziļināšanos. Pēc pieredzes, vadot kursus, varu teikt, ka pat šodien, kad Ministru kabineta noteikums par audzināšanas procesā izkopjamiem tikumiem un vērtībām ir spēkā jau divus pilnus gadus, skolotāji nezina, ka pastāv tāds likums, skolotāji nezina tā saturu.

Vai skolotāji ir gatavi? (*jautājums tiek atkārtots lēni, stiepti izvelkot vārdu "skolotāji", domīgi atdalīts katrs vārds*) (*iestājas klusums, pauze*) Jā (*klusums*). Ar teoriju (*klusums*), kas balstīta prāta zināšanās. Skolotājs ir gatavs pateikt kādu definīciju. Moralizējoši pamācīt, norādīt (*klusums*). Tā nav tikumiskā audzināšana. Bet vai skolotājs ir gatavs īstenot tikumisko audzināšanu ar savu uzvedību un paraugu? Nē. Viennozīmīgi, nē. Un te sākas tikumiskās audzināšanas un vērtībizglītības vislielākā problēma (*loti nopietni*).

Kādus risinājumus Jūs ieteiktu, lai pirmsskolas izglītības iestādēs tiktu īstenota kvalitatīva tikumiskā audzināšana?

Pirmkārt, gribu paust savu prieku, ka mūsu valstī ir TĀDS (*skaļi, uzsvērti*) likums, kurš vienkārši piespiež (*uzsvērti*) skolotājus sākt domāt par tik dziļām un nozīmīgām lietām. Uzskatu, ka, lai iestādēs kvalitatīvi tiktu īstenota tikumiskā audzināšana, būtu jāsāk ar iestādes administrācijas izglītošanu, vēršot uzmanību par noteikta plāna izstrādi, par regulāras tikumiskās audzināšanas aktivitātes nepieciešamību, par nepieciešamību katrai iestādei noteikt savas vērtības. Jautājumos par tikumisko audzināšanu skolotājiem jāorganizē kursi, pieredzes apmaiņas, būtu jāizstrādā metodiskie materiāli. Protams, kvalitatīva tikumiskā audzināšana atkarīga vienīgi no skolotāja personības, uzskata un vērtībām.

Paldies par sarunu! Uz redzēšanos!

Eksperta Nr.3 intervijas transkripts

Labdien! Esmu aicinājusi Jūs uz sarunu par tikumiskās audzināšanas jautājumiem pirmsskolā. Kāda, Jūsaprāt, ir situācija pirmsskolā šajā jomā?

Labdien! Domājot par šo jautājumu, pirmais, kas nāk prātā, ir sajūta, ka pirmsskolā norises ir līdzīgas kā visā sabiedrībā kopumā: skolotāji izvairās runāt par tikumiskās audzināšanas jautājumiem. (*Klusums.*) Patiesībā no viņiem reti tiek prasīts, lai apzināti runātu un apzināti īstenotu tikumisko audzināšanu. Daudz vairāk runā par mācību saturu, oriģinālām metodēm, sadarbību, bet audzināšanas jautājumi, manuprāt, aizvirzās otrajā plānā. Protams, mana atbilde vairāk balstīta uz faktiem, par ko esam diskutējuši ar skolotājiem kursus, kā arī pieredzē manā pirmsskolā. Taču domāju, ka tā Latvijā ir vispārēja tendence.

Nereti medijos izskan uzskats, ka vērtību vienotība sabiedrībā ir novecojusi. Vai, Jūsaprāt, mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā un izglītībā var pastāvēt vienotas vērtības un vai tās vispār vajadzīgas?

Ideāli ir, ja vismaz daļēji personīgās vērtības un sabiedrības vērtības sakrīt. Līdzīgi mēs kā pedagogi varam vērtēt vērtību sakrītību mūsu apkārtņē. Vai manas vērtības sakrīt ar manas apkārtnes vērtībām un iestādes vērtībām. (*Domā.*) Grūtības varētu radīt tas, ka skolotāji nereti pat neapzinās savas vērtības un, spontāni atbildot, nosauks tikai dažas atsevišķas vērtības. Manuprāt, par vērtībām gan savām, gan tām, kuras mēs vēlamies aktualizēt mūsu bērnos pirmsskolā, mēs runājam maz. Domāju, ka situācijai vajadzētu mainīties saistībā ar jauno, kompetencēs balstīto pieeju.

Kādas vērtības, Jūsaprāt, visbiežāk būtu jāaktualizē pirmsskolā?

Vērtības izsaka to, ko mēs sagaidām no bērna šobrīd un kādu redzam viņa izaugsmi nākotnē. Manuprāt, būtu jāsāk ar tām vērtībām, kuru saturs bērnam šobrīd ir saprotams, taču tas atkarīgs arī, vai protam šīs vērtības ielikt vārdos un darbībā atbilstoši bērna izpratnei. (*Klusums.*) Visvairāk gribētos akcentēt tās vērtības, kuras izsaka bērna patstāvību, piemēram, pašvadība un pašiniciatīva, kas, protams, nāk reizē ar spēju uzņemties atbildību.

Vai pēc Jūsu skatījuma pirmsskolas izglītības iestādēs tiek pievērsta pienācīga uzmanība vērtībām, kuras izriet no Latvijas Republikas Satversmes, – dzīvībai, cilvēka cieņai, brīvībai, ģimenei, laulībai, darbam, dabai, kultūrai, latviešu valodai, Latvijas valstij?

Domāju, ka ne visas šīs vērtības tiek pilnībā iedzīvinātas pirmsskolā. Manuprāt, liela daļa pedagogu nezinātu pat nosaukt šīs vērtības. Katra no tām prasa gan pārdomāt pašas vērtības saturu, gan mērķtiecīgi domāt par to, kā šo vērtību īstenot gan ikdienā, gan rotaļnodarbību saturā.

Cik bieži pirmsskolas skolotājam būtu jāīsteno tikumiskā audzināšana?

Pirmsskolas izglītības skolotājs ar audzināšanu saskaras ik uz soļa. Manuprāt, neviena darbība pirmsskolā nav bez šī komponenta. Cits jautājums ir, ka tikumiskā audzināšana nenozīmē moralizēšanu, bet gan principus, uz kuriem balstām sadarbību starp skolotājiem un bērniem.

Kādi faktori kavē tikumiskās audzināšanas īstenošanu pirmsskolas izglītības praksē? Vai skolotāji ir gatavi šim uzdevumam?

Skolotājs tikumisko audzināšanu var īstenot vien tādā mērā, cik viņš par tikumiem domā savā paša personības būtībā. Šobrīd par tikumiem domāt neskaitās mūsdienīgi, tādējādi, kopumā ņemot, skolotāji nav gatavi īstenot tikumisko audzināšanu, jo nav tendēti uz pašanalīzi un pašizaugsmi. Neskatoties uz to, ka vērtības aktualizē Ministru kabineta noteikumu līmenī, domāju, ka skolotāji pirmsskolā vairākus tikumus un vērtības izsvīturo no darbības programmas, uzskatot, ka tie nav vecumam atbilstoši. *(Domā.)* Klausoties labās prakses pieredzes stāstosursos, zinu, ka pirmsskolā atbilstoši bērna vecumam var runāt par visām Ministru kabineta noteikumos minētajām vērtībām un tikumiem.

Kādus risinājumus Jūs ieteiktu, lai pirmsskolas izglītības iestādēs tiktu īstenota kvalitatīva tikumiskā audzināšana?

Ar noteiktajiem 6 stundu obligātajiem kursiem audzināšanas jautājumos triju gadu laikā ir par maz. Pirmsskolas izglītības iestādei jānosaka savas vērtības, jāiekļauj mācību programmā, lai vērtības un tikumi kļūtu par skolotāju apspriešanas priekšmetu.

Paldies par sarunu!

Pirmsskolas vecuma bērnu tikumiskās audzināšanas programmas īstenošanas plāns

Latviešu tautas folklorā, pēc maģistrantes domām, uzlūkojama kā pamats latviskajai dzīvesziņai. Tautas dziesmās apdziedāti visi svarīgie dzīves tikumi, kas savukārt veido pamatu dzīves principu un rīcības sistēmu visiem dzīves gadījumiem. Izstrādājot savas pirmsskolas izglītības iestādes **tikumiskās audzināšanas programmas īstenošanas plānu**, maģistra darba autore apkopojā latviešu tautas folkloras materiālu – tautas dziesmas, pasakas, sakāmvārdus, parunas, latviešu tautas rotaļas, lai bērniem saprotamā veidā ar folkloras vērtību palīdzību rosinātu izpratni par tikumiem

Programmas mērķis: rosināt bērnus vingrināties tikumiskā rīcībā, izmantojot latviešu tautas folkloras materiālu un iepazīstinot ar latvisko dzīves ziņu.

Programmas uzdevumi

1. Katru mēnesi pastiprināti akcentēt vienu konkrētu tikumu.
2. Izmantot apkopoto latviešu tautas folkloras materiālu bērniem saprotamā un saistošā veidā.
3. Papildināt apkopoto latviešu tautas folkloras materiālu ar stāstiem un rotaļām no bērnu ikdienas.

Mēnesis	Tikumu temati	Mērķis	Sasniedzamais rezultāts
SEPTEMBRIS	Prieks	Vingrināties saskatīt pozitīvo sevī, apkārtņē un apkārtējos, attīstot prasmi priecāties.	Bērns sāk saskatīt un novērtēt sevī, apkārtņē, lietās un notikumos vērtības, par kurām priecāties.
OKTOBRIS	Skaistums	Veidot izpratni par iekšējo un ārējo skaistumu.	Bērns izjūt nepieciešamību rūpēties par sevi un savu vidi.
NOVEMBRIS	Gudrība	Akcentēt zināšanu un gudrības vērtību.	Bērns sāk izprast cilvēcisko vērtību - gudrību.
DECEMBRIS	Dāsnums	Veicināt izpratni par palīdzēšanas un dalīšanās ar citiem vērtību.	Bērns sāk mainīt attieksmi pret cilvēkiem, izprotot to unikalitāti, sāk izprast palīdzēšanas citiem nepieciešamību.
JANVĀRIS	Savaldība	Vērst uzmanību uz savaldīgu un nesavaldīgu rīcību ikdienas situācijās, praktizējot paškontroli.	Bērns sāk aizdomāties par nepieciešamību kontrolēt savu rīcību, lai citiem nenodarītu sāpes.
FEBRUĀRIS	Patiesība jeb godīgums	Rosināt godīguma praktizēšanu ikdienā, atsakoties no melošanas.	Bērns sāk izprast, cik svarīgi, lai domas, vārdi, rīcība sakristu, bet arī raudzīties, lai vārdi un rīcība nevienu nesāpinātu.
MARTS	Rūpes	Praktizēt rūpes par sevi, apkārtējiem un apkārtējo vidi.	Bērns izjūt nepieciešamību rūpēties par sevi, savu vidi, saviem tuviniekiem, svešiem cilvēkiem, lietām un savas kultūras vērtībām.

APRĪLIS	Čaklums	Rosināt aktīvi iesaistīties dažādos darbos.	Bērns sāk izprast, kā viņa pašā dzīvi ietekmēs darbošanās (čaklums) vai kūtrums (slinkums).
MAIJS	Piedošana	Aktivizēt prasmi un vēlēšanos piedot līdzcilvēkiem viņu nepareizo vai pārsteidzīgo rīcību.	Bērns sāk izprast, kā rodas nesaskaņas attiecībās, sāk izprast piedošanas vērtību.
JŪNIJS	Sadarbība	Veidot prasmi darboties pāri vai grupā.	Bērns sāk izprast sadarbības nozīmi, praktizē sadarbošanos.
JŪLIJS	Laipnība	Veicināt prasmi runāt laipni un pieklājīgi.	Bērns sāk izturēties pret citiem ar cieņu.
AUGUSTS	Atbildība	Praktizēt atbildības uzņemšanos par uzticēto pienākumu.	Bērns sāk izjust atbildību par savas rīcības sekām.

Rotaļdarbības plāns tikuma *godīgums* sekmēšanai

Dienas uzdevumi tikumiskajā audzināšanā:

- 1) rosināt godīguma praktizēšanu ikdienā, atsakoties no melošanas vai mānīšanās;
- 2) rosināt izprast atšķirības starp patiesības izsacīšanas veidiem (skarbu, asu, aizskarošu vai mīlu, laipnu, iecītīgu).

Bērnu vecums: 5 – 6 gadi.

Tikumiskās audzināšanas mācību satura apraksts

Tikumiskās audzināšanas mācību satura aktivitātes tiek īstenotas visas dienas laikā ārpus rotaļnodarbībām – rīta aplī, pastaigas laikā, pirms ēdienreizēm, pirms dienas miega, pēcpusdienas cēlienā individuāli vai apakšgrupās.

Izmantojamais mācību materiāls	Sasniedzamais rezultāts	Darbības apraksts (ieskaitot darbības satura un izmantojamo materiālu pārrunāšanu)
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Latviešu tautas dziesmas par godīgumu ➤ Latviešu tautas pasaka “Pasaka par meliem” ➤ Rotaļu “Priekšmeta slēpšana”, “Melu spēle” apraksti ➤ Latviešu tautas dziesmas “Zinu, zinu, bet neteikšu” nošu materiāls un apraksts ➤ Latviešu tautas sakāmvārdi par godīgumu un negodīgumu ➤ Latviešu tautas rotaļas “Kur, pelīte, tu tecēji?” nošu materiāls un apraksts ➤ Pirkstiņu rotaļas stāsta “Stāsts par Patiesību” apraksts 	<p>Bērns sāk izprast, cik svarīgi, lai domas, vārdi, rīcība būtu godīga, kā arī otru cilvēku neaizskaroša.</p>	<p>Rīta apla laiks: skandēt latviešu tautas dziesmas par godīgumu; pārrunāt latviešu tautas sakāmvārdus par godīgumu un negodīgumu; izspēlēt pirkstiņu rotaļas stāstu “Stāsts par Patiesību”.</p> <p>Pastaigas laiks: skandēt latviešu tautas dziesmas par godīgumu; izspēlēt latviešu tautas rotaļu “Kur, pelīte, tu tecēji?”.</p> <p>Laiks pirms pusdienām: skandēt latviešu tautas dziesmas par godīgumu; dziedāt latviešu tautas dziesmu “Zinu, zinu, bet neteikšu”.</p> <p>Laiks pirms dienas miega: lasīt latviešu tautas pasaku “Pasaka par meliem”.</p> <p>Pēcpusdienas laiks: skandēt latviešu tautas dziesmas par godīgumu; izspēlēt rotaļas “Priekšmeta slēpšana”, “Melu spēle”.</p>

Izmantotie mācību materiāli

- 1.1. Latviešu tautas dziesmas, sakāmvārdi, parunas par tikumu *godīgums*
- 1.2. Latviešu tautas pasaka “Pasaka par meliem”
- 1.3. Rotaļu “Priekšmeta slēpšana”, “Melu spēle” apraksti
- 1.4. Latviešu tautas dziesmas “Zinu, zinu, bet neteikšu” nošu materiāls un apraksts
- 1.5. Latviešu tautas rotaļas “Kur, pelīte, tu tecēji?” nošu materiāls un apraksts
- 1.6. Pirkstiņu rotaļas stāsta “Stāsts par Patiesību” apraksts

Latviešu tautas dziesmas, sakāmvārdi, parunas par tikumu *godīgums*Latviešu tautas dziesmas par tikumu *godīgums*

Ej, māsiņ, taisnu ceļu, Runā taisnu valodiņu, Tad Dieviņš palīdzēs Taisnu mūžu nodzīvot.	Ej, bāliņ, taisnu ceļu, Runā taisnu valodiņu, Tad Dieviņš palīdzēs Taisnu mūžu nodzīvot.	Ai Dieviņi, redz tu mani Tik patiesi dzīvojot: Es otram žēl nedaru Nevienā vietīnā.
Izskaidrošanai bērniem		
“ <i>taisnu ceļu</i> ” – godīgi dzīvot “ <i>Dievs</i> ” - Augstākais spēks latviešiem, kuram lūgt palīdzību	“ <i>taisnu ceļu</i> ” – godīgi dzīvot “ <i>Dievs</i> ” - Augstākais spēks latviešiem, kuram lūgt palīdzību	“ <i>žēl nedaru</i> ” – nedaru sliktu “ <i>Dievs</i> ” - Augstākais spēks latviešiem, kuram lūgt palīdzību
Godīgām meitiņām, Tām Laimiņa kroņus pin; Kas bij' kāda negodīga, Tai no ērkšķiem darināja.	Mele , mele, tautu meita Piecas baltas vilnainītes; Un tie tev bij' otri meli: Podiņš Rīgas dzīpariņu.	Zaķīt, zaķīt, baltlīpīt, Tādu tavu melošanu! Tev lūpiņas pārsprāgušas, Melu ziņas nēsājot.
Izskaidrošanai bērniem		
“ <i>Laima</i> ” - Augstākais spēks latviešiem, kuram lūgt palīdzību	“ <i>vilnainītes</i> ” – plecu lakati “ <i>podīņš</i> ” – māla trauks “ <i>dzīpariņi</i> ” – diegi, dzija	skaidrojamu vārdu vai jēdzienu nav

Latviešu tautas sakāmvārdi un parunas par tikumu *godīgums*

- Labāk maizes riecieniņš ar godu nekā klaips ar negodu (labāk iegūt mazāk lietu (mantu), bet godīgi, nekā daudz lietu (mantu) - negodīgi).
- Zaglim zagļa alga (par negodīgumu jāsaņem sods).
- Zaglis domā, ka visi ir zagļi (kas pats ir negodīgs, domā, ka arī citi ir negodīgi).
- Godīgi dzīvot grūti, bet labi (godīgam ir tīra sirdsapziņa).
- Meliem īsas kājas (nepatiesība atklājas ātri).
- Baltiem diegiem šūts (nepatiess apgalvojums).

Latviešu tautas pasaka “Pasaka par meliem”

Reiz dzīvoja bagāts kungs un nabags, novārdzis vīrelis. Kungs nezinājis, kur naudu likt, bet nabadziņam vienmēr bijis jāpadomā, kā tikt pie ēdiena. Beidzot bagātais sev par prieku un uzjautrināšanos izsludinājis **meļu sacensības**, apsolvotams dot pūru zelta tam, kas šo pārspēšot **melošanā**. Arī nabadziņš vēlējās nopelnīt pūru zelta un ieradies sacensībās. Pienākusi nabaga kārta **melot**.

“Nu, saulesbrāl, ko teiksi?” jautājis bagātais.

“Labdien, kungs!” nabadziņš atbildējis un sācis savus **melus**.

“Es reiz atradu mežā egli, kurai čiekuru vietā auga lielas, skaistas pupas.”

“Tas var būt!” apstiprināja bagātais.

“Es norāvu vienu pupu, pārnesu mājās un iestādīju istabas priekšā. Un – ko tu domā? Pupa tūlīt sāka augt. Un kā viņa auga! Sprīdi minūtē!”

“Tas pilnīgi var būt!” apstiprinājis atkal bagātais.

“Es domāju, domāju, līdz beidzot sāku pa pupas zariem rāpties uz augšu. Es biju uzkāpis labi augstu, kad piepeši viens zars nolūza, un es sāku krist.”

“Tas arī var būt!” tā atkal bagātais.

“Es kritu, kritu un droši vien būtu nosities, un neviens to nezinātu, ja es nebūtu uzkritis uz liela mākoņa. Tā nu es braucu kā liels vīrs ar mākonī un raudzījies, ko dara citi cilvēki zemes virsū.”

“Jā, tam es ticu!” noteica bagātais.

“Pēkšņi es ieraugu debess šķūni, un kā mākonis iet tam garām, braucu es uz jumta virsū. Izplēšu jumtam caurumu un ielienu šķūnī.”

“Ticu!” noteica bagātais, kuram nabadziņa melošana jau bija sākusi apnikt.

“Tur es redzēju pie sienām piekārtas visas zvaigznes un mēnešus – daudz, daudz. Sāku es domāt, kā nokļūt atpakaļ zemē, līdz izdomāju sametināt visus mēnešus citu citam galā un pa tiem nolaisties zemē.”

“Jā, tā var būt!” norūcis bagātais.

“Domāts – darīts! Mēnešu virve bija gatava, un es jau sāku laisties lejā, bet labu gabalu no zemes virve izbeidzās.

“Nu, protams!” noteicis bagātais un jautājis: „Vai tas piedzīvojums vēl garš? Man nav daudz vaļas!”

Bet nabadziņam ar sācis jau aprūkt, tādēļ tas, rēķinādams uz bagātnieka augstprātību, spēris pēdējo trumpi vaļā. “Es sašūpojos un laidos vaļā, un iekritu lielā alā.”

“Ticu visam, tikai ātrāk beidz!” saucis bagātais.

“Un – ko domā! Tur mans tēvs un tavs tēvs cūkas ganīja un plūcās pēc maizes rieciena!”

Bagātajam tas bija par daudz – tādus zaimus par savu tēvu dzirdēt. “Meli, meli!” viņš kļiedzis, “mans tēvs nekad nav cūkas ganījis un tavu tēvu pazinis! **Meli!**”

Bet nabadziņam to tikai vajadzējis. Viņš saņēmis solīto pūru zelta un dzīvojis labas dienas.

Jautājumi pārrunām

Kāpēc kungs rīkoja meļu sacensības? (Viņam bija garlaicīgi, viņš nezināja, kur likt naudu.)

Ko kungs solīja uzvarētājam? (Pūru zelta naudas.)

Kāpēc nabadziņš pieteicās dalībai sacensībās? (Gribēja nopelnīt naudu, jo nebija ko ēst.)

Kādiem nabadziņa stāstītajiem meliem kungs ticēja? (Tam, ka eglei čiekuru vietā auga pupas, tam, ka nabadziņš vizinās ar mākonī, u.c.)

Kādiem meliem kungs nespēja noticēt? (Tam, ka kunga tēvs ganījis cūkas un dēļ maizes rieciena plūcies ar nabadziņa tēvu.)

Vai Tu tam tici, ka kunga tēvs kādreiz dzīvē ir ganījis cūkas?

Vai nabadziņa meli ir atbalstāmi vai nav atbalstāmi?

Ko nabadziņš ieguva, uzvarot sacensībās? (Pūru zelta naudas.)

Kā, Tavuprāt, nabadziņš tērēja iegūto naudu?

Vai Tu kādreiz esi melojis?

Vai melošana ir laba vai slikta rīcība?

Rotaļu “Priekšmetu slēpšana” un “Melu spēle” apraksti

Rotaļa “Priekšmeta slēpšana”

Mērķis: rosināt bērnu izpratni, ka sabiedrība, kurā visi melotu, nespētu pastāvēt.

Uzdevums: atrast paslēptu priekšmetu, klausoties nepatiesos norādījumos.

Spēles gaita. Viens bērns iziet aiz durvīm, pārējie paslēpj priekšmetu. Bērnam ienākot atpakaļ telpā, katrs no bērniem viens aiz otra saka paslēptā priekšmeta virzienu, kur tas atrodas, nepareizi. Tikai viens no visiem bērniem, pēc iepriekšējas vienošanās, saka virzienu pareizi. Bērnam, kurš meklē, jācenšas saprast, kurš no bērniem saka patiesību un kurš melo par to, kur priekšmets atrodas.

Jautājumi pārrunām

- Vai priekšmetu atrast bija viegli vai grūti, ja norādījumi tika doti nepatiesi?
- Kā var noteikt, kurš melo un kurš saka patiesību?
- Vai ikdienā cilvēki varētu veikt savus dienas pienākumus, ja viens otram melotu?
- Pastāstiet par savām izjūtām (priekšmeta meklētājs, bērni, kuri teica nepatiesību, bērns, kurš teica patiesību)!

Rotaļa “Melu spēle”

Mērķis: rosināt bērnus izprast, ka cilvēkam, kurš melo, uzticēties nevar.

Uzdevums: atstāstīt noklausīto stāstu izmainītā veidā.

Spēles gaita: noklausīties stāstu ar patiesiem notikumiem par konkrētu tēmu “Notikums... (mežā, bērnu dārzā, pie upes)”. Katrs nākamais bērns atstāsta šo stāstu tādā veidā, ka katrs teikums ir nepatiesība.

Jautājumi pārrunām

- Vai nepatiesību izdomāt un stāstīt bija viegli vai grūti?
- Kādas bija sajūtas, stāstot nepatiesību?
- Vai tādām cilvēkam, kurš melo, iespējams uzticēties?

Latviešu tautas dziesma “Zinu, zinu, bet neteikšu” nošu materiāls un apraksts

1. Zi-nu, zi - nu, bet ne - teik - šu, kur bal - tai - s(i) za - ķīt's guļ.

Aiz u - pī - tes kal - ni - ņā - sī - ku laz - du krū - mi - ņā.

2. Zaķīt's sauca vāverīti
Pie krūmiņa riekstus malt.
Pie krūmiņa riekstus malt(i),
Uz celmiņa apsēsties.

3. Vai, vai garausīti,
Kam tu gāji kāpostos?
Redzēs tevi, saķers tevi,
Novilks tavu kažociņ'.

Jautājumi pārrunām:

Vai to, ja mēs patiesību zinām, bet nepasakām un noklusējam, sauc par melošanu? (Nē, melošana ir nepatiesības teikšana.)

Kāpēc, Tavuprāt, latviešu tautas dziesmā netiek pateikts, kur baltais zaķītis guļ?

Vai bēdīga patiesība ir jāpasaka? (Jā, tikai tad jārunā saudzīgi, izvēloties vārdus.)

Par ko, Tavuprāt, varētu stāstīt bēdīga patiesība? (Par to, ka nevēlas draudzēties, neatļauj iet ciemos, kaut kas pazudis, noticis nelaimes gadījums.)

Kāda patiesība tiek pateikta zaķītim šajā tautas dziesmā? (Ja bez atļaujas ies kāpostos, tad sekos sods – novilks kažoku.)

Vai Tu vienmēr saki patiesību?

Ja nē, tad kas Tev to traucē darīt? Vai Tu gribētu to mainīt? Kā?

Latviešu tautas rotaļas “Kur, pelīte, tu tecēji?” nošu materiāls un apraksts

1. Kur, pe - lī - te, tu te - cē - ji? Rik - dai, dik - dai - dā.

Hm, hē, dig - dig - dī, rik - dai - rū - di - rā.

2. Pirtī biju slotas siet(i).

4. Es palīdu pabeņķē(i).

3. Kā tu dūmos nenoslāpi?

5. Tur nograuzu beņķim kāju.

Apraksts

Zēni stāv rindā vienā stūrī, meitenes – pretējā stūrī (pa diagonāli). Rokas sānos.

1. gājiens

1.– 4. taks. Meitenes tecīņus soļiem skrien uz priekšu (pa diagonāli). Apstājas zāles vidū. Zēni stāv.

5.– 8. taks. Meitenes tecīņus solī skrien uz vietas, zēni – tecīņus solī pa diagonāli, līdz nonāk blakus savai partnerei. 8. taks beigās sadod rokas krustiskajā satvērienā.

9. taks. Pārmaiņus piesit labo un kreiso kāju.

10. taks. Trīs reizes piesit kāju – labo, kreiso, labo.

11.– 12. taks. Neatlaižot rokas, meitenes tecīņus solī aizskrien zēniem otrā pusē.

13.– 16. taks. Atkārtō 9.– 12. taks darbības.

2. gājiens

1.– 8. taks. Pāri tecīņus solī no diagonāles stāvokļa izveido apli.

9.– 16. taks. Atkārtō 1. gājiens 9.– 16. taks darbības.

3. gājiens

1.– 4. taks. Pāri pagriežas viens pret otru (rokas krustiskajā satvērienā). Tecīņus solī zēns “velk” meiteni uz apļa vidu.

5.– 8. taks. Meitene no apļa vidus “velk” zēnu uz apļa ārpusi. 8. taks beigās nostājas blakus – skatiens vērsts dejas ceļa virzienā.

9.– 16. taks. Atkārtō 1. gājiens 9.– 16. taks darbības.

4. gājiens

1.– 8. taks. Veido 2 pāru kolonnas (rindas) telpas vidū.

9.– 16. taks. Atkārtō 1. gājiens 9.– 16. taks darbības.

5. gājiens

1.– 8. taks. No divām pāru kolonnām (rindām), skrienot tecīņus solī, izveido apli.

9.– 16. taks. Atkārtō 1. gājiens 9.– 16. taks darbības.

Pēcspēle (instrumentāla). Aizdejo prom.

Jautājumi pārrunām:

Kur pelīte tecēja? (Uz pirti siet slotas.)

Kā pelīte karstumā un dūmos nenoslāpa? (Palīda zem beņķa.)

Kādu nedarbu pelīte pirti pastrādāja? (Nograuzā beņķim kāju.)

Vai tā ir laba, vai slikta rīcība – sabojāt beņķi? (Slikta.)

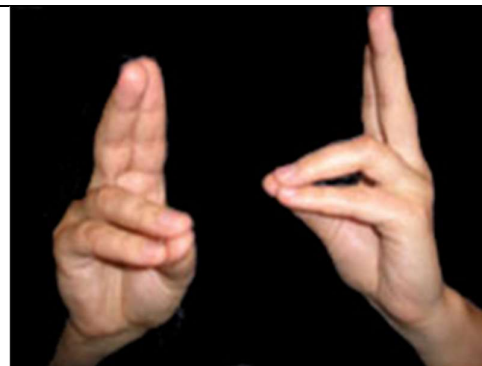
Vai pelīte bija godīga, atzīstot savu nedarbu? (Jā, drosmīgi atzinās savā nedarbā.)

Vai, Tavuprāt, pirts saimnieki piedeva pelītei viņas nedarbu vai nepiedeva?

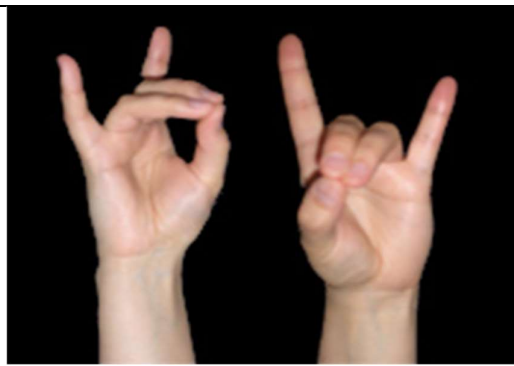
Pastāsti savu pieredzi, vai tas ir viegli vai grūti būt patiesam un godīgam!

Pirkstiņu rotaļas stāsta “Stāsts par Patiesību” apraksts

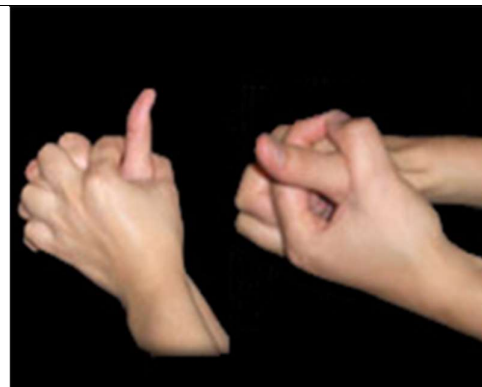
Izdomāsim stāstiņu par **Patiesību** un palīgā ņemsim savus pirkstiņus. Reiz dzīvoja **Patiesība** (atvērtas plaukstas, skolotāja parāda, bērni atkārtoti).

1.attēls. Reiz **Patiesība** nolēma iet pasaulē un uzzināt, kādu viņu redz citi. Vispirms **Patiesība** satiek divus brāļus. “Kāda es esmu?” jautā **Patiesība**. Brāļi parāda (skatīt 1.attēlu).

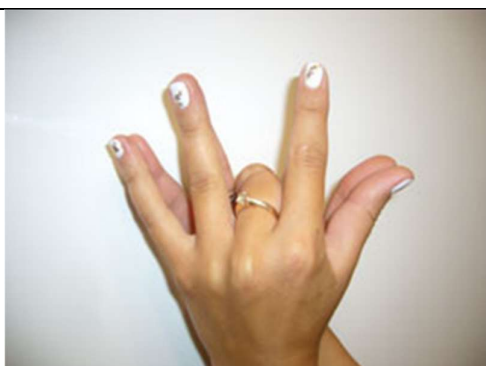
2.attēls. “Vai tiešām es tā izskatos? Jāpajautā vēl kādam.” Tālāk ceļā satiek zaķi, kurš parāda, ka **Patiesība** izskatoties šāda (skatīt 2.attēlu).

3.attēls. Savukārt gliemezis uzskatīja, ka **Patiesība** izskatās šāda (skatīt 3.attēlu).

4.attēls. Čūska domāja, ka **Patiesība** izskatās šādi (skatīt 4.attēlu).

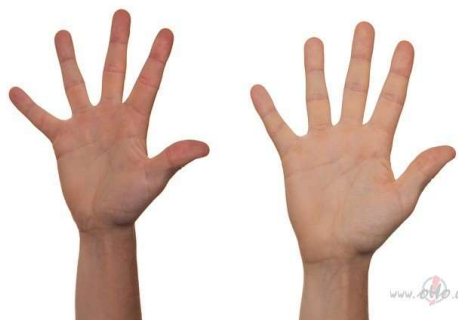
5. attēls. Bet pūķis domāja, ka **Patiesība** ir šāda (skatīt 5.attēlu).

6. attēls. Savukārt bruņurupucis, ka **Patiesība** ir tāda (skatīt 6.attēlu).

7. attēls. Taču maza meitenīte visiem sacīja: “**Patiesība** izskatās šādi!”(skatīt 7.attēlu).

8. attēls. **Patiesība** domāja un domāja: Kāpēc mani redz tik dažādu? Laikam jau visi nemaz īsti nezina, kāda es izskatos. Es taču esmu šāda (atvērtas plaukstas). Tādēļ arī cilvēks, kuram nav ko slēpt - parāda šādi rokas (skatīt 8.attēlu).

Maģistra darbs "Skolotāju darbība pirmsskolas izglītības iestādē tikumiskās audzināšanas īstenošanā" izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: _____ Gunita Delijeva

personiskais paraksts

Rekomendēju / nerekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītājs: docents, Dr. sc. admin. Andrejs Mūrnieks

_____
personiskais paraksts, datums

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Izglītības zinātņu un pedagoģisko inovāciju nodaļā

_____
datums

Dekāna pilnvarotā persona: _____

personiskais paraksts

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____ gada _____, protokols Nr. _____,

vērtējums _____.

Komisijas sekretāre: _____